

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**DIŞ TİCARET HADLERİNİN EKONOMİK
BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE
ENFLASYONUN ROLÜ: TÜRKİYE UYGULAMASI**

**Dilek ÖZÇOBAN
175011007**

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Hicran SEREL

Bandırma 2019

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

DIŞ TİCARET HADLERİNİN EKONOMİK
BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE
ENFLASYONUN ROLÜ: TÜRKİYE UYGULAMASI

Dilek ÖZÇOBAN
175011007

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Hicran SEREL

Bandırma 2019

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Programında Yüksek Lisans öğrencisi Dilek ÖZÇOBAN tarafından Dr. Öğr. Üyesi Hicran SEREL'in danışmanlığında hazırlanan "DIŞ TİCARET HADLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ENFLASYONUN ROLÜ: TÜRKİYE UYGULAMASI" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından, .. /.. /20.. tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavında oyçokluğu/oybirliği ile başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Danışmanı

Jüri Üyesi

Etik Beyan Sayfası

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (17/06/2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Dilek ÖZÇOBAN

İmzası

ÖZET

DIŞ TİCARET HADLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE ENFLASYONUN ROLÜ: TÜRKİYE UYGULAMASI

Dilek ÖZÇOBAN

Ülke sınırlarının ticari anlamda ortadan kalkmasıyla uluslararası ticaret büyük hacme ulaşmış ve ülkeler için önemli bir yapı haline gelmiştir. Ülkelerin uluslararası ticaretinin seyrini gösteren dış ticaret hadleri, ülkelerin dış ticarettten elde ettiği kazanç veya kayıpları belirlemede kullanılan bir göstergedir. Ülkelerin elde ettiği kazanç ve kayıplar doğrultusunda ülkenin iktisadi büyümesi de şekillenmektedir. Dış ticaret hadlerindeki bir değişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini olumlu veya olumsuz olmasını belirleyen en önemli faktörlerden biri enflasyon düzeyidir. Bu durum, dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisinde optimal enflasyon oranının ne olması gerektiği ya da her ülke veya ülke grubuna özgü bir eşik değerinin olup olmadığı konusunu gündeme getirmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de düzey 2 alt bölgeleri bazında dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde enflasyonun rolü, 2005-2014 dönemi itibariyle Dinamik Panel Eşik Regresyon modeli (DPER) kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre enflasyon eşik düzeyinin % 6,17 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, dış ticaret hadlerindeki bir yükselme enflasyon oranının eşik düzeyin altında olması durumunda ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, üzerinde olması durumunda ise olumsuz etkilemektedir. Bu doğrultuda, dış ticaret hadlerindeki bir iyileşmenin ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebilmesi ve sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi adına politika yapıcılar enflasyon hedeflerinde bu eşik düzeyini dikkate almaları gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Dış Ticaret, Dış Ticaret Hadleri, Enflasyon, Ekonomik Büyüme, Dinamik Panel Eşik Regresyon Modeli.

ABSTRACT

THE ROLE OF INFLATION RATE IN THE EFFECT OF THE TERMS OF FOREIGN TRADE ON ECONOMIC GROWTH: TURKEY

Dilek ÖZÇOBAN

International trade has gained more importance and reached huge volumes after the abolition of the trade barriers between countries. The terms of trade that shows how well a country performs in the international trade scene, is an indicator which is used to evaluate the profits and losses in foreign trade. The economic growth of the country is also formed in parallel with these profits and losses. Inflation rate is the one of the most important factors that determines the positive or negative effects of any change in the terms of trade on economic growth. In this regard, the relationship between the terms of trade and the economic growth should be examined by questioning what an optimal inflation rate should be or whether there is any inflation threshold that is special to any country or a group of countries.

In this study, the role of the inflation rate in the effect of the terms of trade on economic growth is examined for Turkey based on below level 2 states by using the Dynamic Panel Threshold Regression Model covering the years 2005 through 2014. The results demonstrate that inflation threshold is 6,17 %. Additionally, it can be said that an increase in the terms of trade affects economic growth positively when the inflation rate is below the threshold and negatively when its above. Consequently, in order to have sustainable growth and a positive effect on the economy with an increase in terms of trade, politicians have to take this inflation rate threshold into consideration whilst they are deciding on the inflation targets.

Key Words: Foreign Trade, Terms of Trade, Economic Growth, Inflation, Dynamic Panel Threshold Regression Model.

ÖNSÖZ

Ticari dünyada sınırların artık ortadan kalktığı çağımızda büyük bir hacme ulaşan dış ticaret ülkeler için önem arz etmektedir. Dış ticaretin seyrini gösteren dış ticaret hadleri, ülkenin dış ticaretten kazanç veya kayıplarını göstermede kullanılan önemli bir araçtır. Kazanç ve kayıplar doğrultusunda ülkenin iktisadi büyümesi de şekillenmektedir. Ayrıca dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisinin en önemli belirleyicilerinden birisi ülkedeki enflasyon düzeyidir. Dolayısıyla dış ticaret hadlerindeki bir değişimin ülke ekonomisine etkilerinin değerlendirilmesinde ülkede yaşanan enflasyon düzeyinin de dikkate alınması gerekmektedir.

Akademisyenliğin sadece ders anlatmak olmadığını, öğrencilerinin hayatına dokunabilmek olduğunu bana gösteren ve gerek lisans gerek yüksek lisans eğitimim boyunca, bilgi ve tecrüberini bana aktaran, yol göstericim danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hicran SEREL'e saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Hem tez sürecimde yardımlarını esirgemeyen hem de iş hayatını bana öğreten Doç. Dr. Celil AYDIN'a teşekkür ediyorum. Söz konusu eğitim olunca elinden gelenin fazlasını yapan, benimle hep gurur duyan, varlıklarını hep hissettiğim canım aileme ve özellikle dualarını esirgemeyen dedem Çavus Mustafa ÖZÇOBAN'a sonsuz teşekkür ediyorum. Son olarak bu sitresli sürecimde hep yanımda olan arkadaşlarıma, özellikle bu yola birlikte başladığımız ve birlikte noktalandığımız arkadaşım Burcu TEKKOL'a sevgilerimi iletiyorum.

Dilek ÖZÇOBAN

Bandırma/BALIKESİR

17.06.2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	x
GRAFİKLER	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET HADLERİ, EKONOMİK BÜYÜME VE ENFLASYON: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. DIŞ TİCARET HADLERİ	3
1.1. Dış Ticaret Haddi Kavramına Genel Bir Bakış.....	3
1.2. Klasik İktisatçılara Göre Dış Ticaret Hadleri Kavramı.....	4
1.3. Dış Ticaret Hadlerinin Sınıflandırılması.....	8
1.3.1. Mal Değişimine Dayanan Ticaret Hadleri.....	8
1.3.1.1. Net (Safi) Değişim Dış Ticaret Hadleri	8
1.3.1.2. Brüt (Gayri Safi) Değişim Ticaret Hadleri	10
1.3.1.3. Gelir Ticaret Hadlerini	11
1.3.2. Faktör Değişimine Dayanan Dış Ticaret Hadlerini.....	12
1.3.2.1. Tek Faktörlü Dış Ticaret Hadlerini.....	12
1.3.2.2. Çift Faktörlü Dış Ticaret Hadleri.....	13
1.3.3. Fayda ve Reel Maliyete Dayanan Ticaret Hadleri	14
1.3.3.1. Reel Maliyet Dış Ticaret Hadleri	14

1.3.3.1. Fayda Dış Ticaret Hadleri.....	15
2. EKONOMİK BÜYÜME.....	15
2.1. Ekonomik Büyüme Kavramına Genel Bir Bakış.....	15
2.2. Ekonomik Büyüme Teorileri.....	18
2.2.1. Merkantalistlere Göre Büyüme Teorileri.....	18
2.2.2. Fizyokratlara Göre Büyüme Teorileri.....	19
2.2.3. Klasik İktisatçılara Göre Büyüme Teorileri.....	19
2.2.4. Marksist Büyüme Teorisi.....	23
2.2.5. Schumpeter Büyüme Teorisi.....	24
2.2.6. Dışsal Büyüme Teorileri.....	25
2.2.6.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli.....	25
2.2.6.2. Solow Büyüme Modeli.....	26
2.2.7. İçsel Büyüme Modeli.....	27
2.2.7.1. AK Modeli.....	27
2.2.7.2. Bilgi Üretimi ve Taşmalar Modeli.....	28
2.2.7.3. Beşeri Sermaye Modeli.....	28
2.2.7.4. Kamu Politikası Modeli.....	29
2.2.7.5. Araştırma-Geliştirme (AR-GE) Modeli.....	29
3. ENFLASYON.....	30
3.1. Enflasyon Kavramı.....	30
3.2. Enflasyon Türleri.....	31
3.2.1. Fiyat Artışlarına Göre Enflasyon.....	31
3.2.2. Nedenlerine Göre Enflasyon.....	32
3.3. Enflasyonun Ölçülmesi.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET HADLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ

1. DIŞ TİCARET HADLERİ- EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ.....	35
2. DIŞ TİCARET HADLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNDE ENFLASYONUN ROLÜ.....	41
3. LİTERATÜR TARAMASI.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ENFLASYONUN DIŞ TİCARET HADLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE ETKİSİNİN ANALİZİ

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	50
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE AMACI	51
3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİ SETİ.....	52
4. ARAŞTIRMANIN KISITLARI.....	52
5. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE HİPOTEZLERİ.....	53
6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	55
6.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi	55
6.2. Birim Kök Testleri	57
6.3. Dinamik Panel Eşik Regresyon Modelleri.....	59
7. ANALİZ SONUÇLARI	62
7.1. Tanımlayıcı İstatistikler	62
7.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	67
7.3. Birim Kök Test Sonuçları	68
7.4. Dinamik Panel Eşik Regresyon Tahmin Sonuçları.....	70
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA	82
EKLER.....	92
ÖZGEÇMİŞ.....	93

TABLolar

Tablo 1.1: Emek Faktörünün Bir Günde Üretebileceği Mal Miktarına Göre Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	50
Tablo 1.2: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Emek Faktörünün Bir Günde Üretebileceği Mal Miktarına Göre Belirlenmesi.....	6
Tablo 3.1: Tanımlayıcı istatistikler	63
Tablo 3.2: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....	67
Tablo 3.3: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Yapısal Kırılma Durumunda Bai ve Carrionn-i-Silvestre (2009) Panel Birim Kök Test Sonuçları.....	68
Tablo 3.4: Kırılma Yılları.....	69
Tablo 3.5: Dinamik Panel Eşik Regresyon Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: EG	71
Tablo 3.6: Yapısal Kırılmalar Altında Dinamik Panel Eşik Regresyon Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: EG)	74

GRAFİKLER

Grafik 1.1: Teklif Eğrileri Yardımıyla Dış Ticaret Hadlerinin Belirlenmesi	7
Grafik 3.1: 2005,2010 ve 2014 Yıllarına ait GSYİH Göstergeleri (Milyar \$)	63
Grafik 3.2: Türkiye’de 2005,2010 ve 2014 Yıllarına ait Dış Ticaret Hadleri Göstergeleri.....	64
Grafik 3.3: 2005, 2010 ve 2014 Yıllarına ait Enflasyon Oranları	65
Grafik 3.4: 2014 Yılına ait GSYİH (Milyar \$) ve Dış Ticaret Hadleri Göstergeleri.....	66
Grafik 3.5: Eşik Değerine ait Güven Aralığı ve Hata Terimleri Kareleri Toplamları..	73
Grafik 3.6: Yapısal Kırımlar Altında Eşik Değerine ait Güven Aralığı ve Hata Terimleri Kareleri Toplamları	75

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif Model
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
CADF	: Cross-Sectional Augmented Dickey Fuller
DPER	: Dinamik Panel Eşik Regresyon Modeli
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Modeli
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
İİBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması
KG	: Kişisel Gelir
MADF	: Multivariate Augmented Dickey Fuller
MG	: Milli Gelir
Quasi-GSL	: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi
SMH	: Safi Milli Hâsıla
SURADF	: Seemingly Unrelated Regression Augmented Dickey Fuller
TAR	: Eşik Otoresif Regresyon Modeli
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
VAR	: Vektör Otoresif Yöntemi

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte dış ticaret ülkelerin büyüme süreçlerinde önemli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisadi büyümenin ülkelerin iç dinamiklerine bağlı olması ve dış ticaretin bu dinamiklerin işleminde önemli bir rolünün bulunması, dış ticaretin önemini daha da arttırmıştır. Ülkelerin sürdürülebilir büyüme hedefleri doğrultusunda büyüme süreçlerinde dış ticaretin artmasının yanında dış ticaret hadlerinin de ülkeler lehine gelişmesi gerekmektedir.

İhracatın ithalatını karşıyabilme oranı olarak tanımlanan dış ticaret hadlerindeki değişim, taraf ülkenin avantajlı ya da dezavantajlı olmasına yol açmaktadır. Dış ticaret hadlerinin yükselmesi yani bir birim ihracat malına karşılık olarak daha fazla ithal malı satın alınabilmesi, ülkeler arasındaki artan gelir farklılıklarının azaltılmasında önemli bir rol üstlenerek ülke içerisinde kişi başına gelirin artmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca, uluslararası piyasada ülkenin rekabet gücünü ve devamında satın alma gücünü artırarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratabilmektedir. Diğer taraftan ihracat malları fiyatının ithal malları fiyatına göre nispi olarak düşmesi olarak tanımlanan dış ticaret hadlerindeki bozulma, ülkenin bir birim ithal malı için daha fazla ihracat malı satmasına neden olarak ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki yapabilmektedir. Diğer taraftan, dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini farklılaşabilmektedir. Dış ticaret hadlerinin iyileşmesi genellikle gelişmiş ülkeler lehine iken gelişmekte olan ülkelerin aleyhine bir seyir izleyebilmektedir.

Dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin yanısıra ülkelerin fiyatlar genel düzeylerine göre de farklılaşabilmektedir. Fiyatlar genel düzeyinin yüksek olduğu bir ülkede, yurtdışı fiyatlar yurtiçi fiyatlara göre daha ucuz olduğundan ithalat artmakta ve ihracat azalmaktadır. Bu durumda dış ticaret hadleri ülke aleyhine dönüşmektedir. Tersine durumda fiyatlar genel düzeyinin düşük olduğu bir durumda ise yurtiçi fiyatlar yurtdışı fiyatlara göre daha ucuz olmasına ve ithalat azaltırken ihracatın artmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak dış ticaret hadleri ülke

lehine dönüşmektedir. Bu bağlamda dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi adına enflasyon oranına ilişkin makul düzeyin ne olduğunun belirlenmesi önem arz etmektedir. Diğer taraftan sürdürülebilir büyüme bağlamında politika yapıcılarının dış ticaret hadlerindeki değişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini olumlu kılabilmek adına enflasyon oranına ilişkin bu eşik seviyesini dikkate almaları ve enflasyon hedeflerini bu doğrultuda belirlemeleri önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 2005-2014 dönemi itibarıyla enflasyonun dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisindeki rolünü Türkiye’de düzey 2 alt bölgeleri bazında incelemektir. Buna bağlı olarak Dinamik Panel Eşik Regresyon modeli (DPER) kullanılarak enflasyona dair bir eşik seviyesi belirlenecek ve enflasyonun eşik seviyesinin altında ve üstünde olması durumunda dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmada kullanılan dış ticaret hadleri, ekonomik büyüme ve enflasyon değişkenlerine ilişkin kuramsal ve teorik çerçeveden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ilk olarak dış ticaret hadleri ile ekonomik büyüme ilişkisi verilmiş ve ardından bu ilişkideki enflasyonun rolüne değinilmiştir. Ayrıca literatür araştırması yapılarak bu bölüme dahil edilmiştir. Son bölümde ise dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde enflasyonun rolüne ilişkin ampirik uygulama yapılmış ve uygulama sonuçlarına yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET HADLERİ, EKONOMİK BÜYÜME VE ENFLASYON: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. DIŞ TİCARET HADLERİ

Küreselleşmeyle birlikte artan uluslararası ticaretin ülkelere sağlayacağı kazanç ya kaybı değerlendirebilmek için kullanılan göstergelerden birisi de dış ticaret hadleridir (Seyidoğlu, 2015: 608). Bunun yanında sermaye birikimi, toplumsal refah ve ülkeler arası gelir transferi açısından da değerlendirilen dış ticaret hadleri iktisat literatüründe üzerinde önemle durulan bir kavram olmaktadır.

1.1. Dış Ticaret Haddi Kavramına Genel Bir Bakış

Dış ticaret haddi kavramı ilk olarak 19. yüzyılın başlarında klasik iktisatçılardan Adam Smith ve David Ricardo tarafından ele alınmıştır (Kumbarcıbaşı, 1976: 78). Daha sonra bu kavramı birçok iktisatçı farklı şekillerde kullanmışlardır. Marshall “mübadele oranı”, Pigou “reel mübadele oranı” ve Taussig “rampa ticaret haddi” olarak adlandırmışlardır (Diler, 2006: 29). Fakat günümüzdeki haliyle ilk kullanan İktisatçı Alfred Marshall olmuştur (Hepaktan ve Karakayalı, 2009: 182).

Dış ticaret hadleri kavramının birçok tanımı olmasına rağmen en genel ifadeyle ihraç malları fiyatlarının ithal malları fiyatlarına oranlanmasıdır (Şen, 2013: 10). Diğer bir ifadeyle bir birim ihraç malına karşılık alınabilen ithal malını ifade etmektedir (Özdemir ve Delice, 2012: 640). Ayrıca bir ülkenin ihraç ettiği malların nispi fiyatlarındaki değişimler sonucunda uğramış olduğu kaybı veya elde etmiş olduğu kazancı göstermektedir (Seyidoğlu, 2015: 608). Ülkelerin bu kazancı ya da kaybı, belirli bir dönem aralığında, baz yılı seçilerek ölçülmektedir. Dış ticaret hadleri üzerinde bu değişmeye neden olan birçok unsur bulunabilmektedir.

Dış ticaret hadleri kısa dönemde döviz kuru değişimleri, ülkeler arası transfer ödemeleri, ticaret politikaları ve konjonktürel dalgalanmalar gibi unsurlardan etkilenirken uzun dönemde ise ülkenin üretim ve tüketim yapısından etkilenebilmektedir (Karluk, 2013: 252).

1.2. Klasik İktisatçılara Göre Dış Ticaret Hadleri Kavramı

Dış ticaret hadleri kavramının başlangıç noktası 19. yüzyılın başlarında Adam Smith, John Stuart Mill, David Ricardo ve Alfred Marshall'ın çalışmalarında ele almalarıyla başlamıştır. Klasik iktisadın temel varsayımları çerçevesinde incelenen dış ticaret hadleri kavramı, ilk olarak Adam Smith ve David Ricardo tarafından iki ülkeli, iki mallı, tek faktörlü (emek) olarak ve arz cephesinden incelenmiştir (Hepaktan ve Karakayalı, 2009: 182).

Adam Smith uluslararası uzmanlaşma ve serbest ticaretin önemini Mutlak Üstünlükler Teorisi ile ortaya koymuştur. Bu teori, ülkeler hangi malda düşük maliyet ve yüksek emek verimliliğine sahipse o malda uzmanlaşması gerektiğini, diğer malın üretimini karşı ülkeye bırakıp onu ithal etmesi gerektiğini savunmaktadır. Üstünlük söz konusu olmadığı takdirde uluslararası ticaretin yapılmamasının iki ülke için de avantajlı olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, Mutlak Üstünlükler teorisi emek- değer teorisine dayanmaktadır. Ticarete konu olan malın fiyatını emek artışı veya azalışı belirlemektedir. Kısaca emek homojen kabul edilmektedir (Özdemir ve Delice, 2012: 23).

Mutlak Üstünlükler teorisi, klasik iktisat varsayımları altında, İki ülkeli, iki mallı ve tek faktörlü şekilde hem bir birim üretim için gerekli olan emek miktarıyla hem de emek faktörünün bir günde üretebileceği mal miktarıyla açıklanabilir (Özdemir ve Delice 2012: 24). İlk durum bir örnekle “Tablo 1.1” de açıklanmıştır.

Tablo 1.1. Emek Faktörünün Bir Günde Üretebileceği Mal Miktarına Göre Mutlak Üstünlükler Teorisi.

Ülkeler	Bir İşçinin Bir Günde Üretebildiği Mallar	
	A Malı	B Malı
Amerika	50	30
Almanya	20	80

Kaynak: Seyidoğlu, 2017: 31.

“Tablo 1.1”deki verilere göre, Amerika’da bir işçi bir günde A malından daha fazla üretebileceği için A malında mutlak üstünlüğe sahiptir. Almanya’da ise bir işçi bir günde B malından daha fazla üretebildiğinden B malında üstünlüğe sahiptir. Buna göre Amerika A malında, Almanya B malında uzmanlaşmaya gitmeli ve diğer malları ithal etmelidirler. Dolayısıyla karşılıklı olarak iki ülke için karlı bir ticaret sağlamış olacaklardır.

Adam Smith’in ortaya attığı teori sadece iki ülke arasındaki mutlak üstünlüğe dayalı olarak uzmanlaşmayı savunduğundan akla “bir ülke tüm mallarda diğer ülkelere göre mutlak üstünlüğe sahipse ne yapılmalı?” sorusunu getirmektedir. Adam Smith bu durumda ticaret yapılmasının taraf ülkeler için kazançlı çıkmayacağını savunmaktaydı ve bu sorunun cevabına açıklık getirememekteydi. İşte bu noktada David Ricardo Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile bu soruyu açıklığa kavuşturmuştur. Adam Smith’in tezinin eksikliklerini giderek uluslararası ticarete mutlak üstünlükler değil, bir ülke hangi malda diğer ülkelere göre nispeten yüksek oranda üstünlüğe sahipse o malda uzmanlaşmaya gitmesi gerektiğini savunmaktadır. Ardından, her durumda uluslararası ticaretin gerçekleşmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ricardo’nun Mutlak Üstünlükler Teorisini klasik bir örnekle “Tablo 1.2” de açıklanmıştır:

“Tablo 1.2” verilere göre, İngiltere hem kumaş hem şarap üretiminde Portekiz’e göre mutlak üstünlüğe sahiptir. Böyle bir durumda David Ricardo, iki ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğüne bakılması gerektiğini savunmuştur. İki mal arasında Portekiz, şarap üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken İngiltere kumaş üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. David Ricardo, iki ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşmaya gitmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Böylelikle iki ülke de uluslararası ticaretten karlı çıkacaktır.

Tablo 1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Emek Faktörünün Bir Günde Üretebileceği Mal Miktarına Göre Belirlenmesi.

Ülkeler	Bir İşçinin Bir Günde Üretebildiği Mallar	
	Kumaş (metre)	Şarap (litre)
İngiltere	80	40
Portekiz	10	20

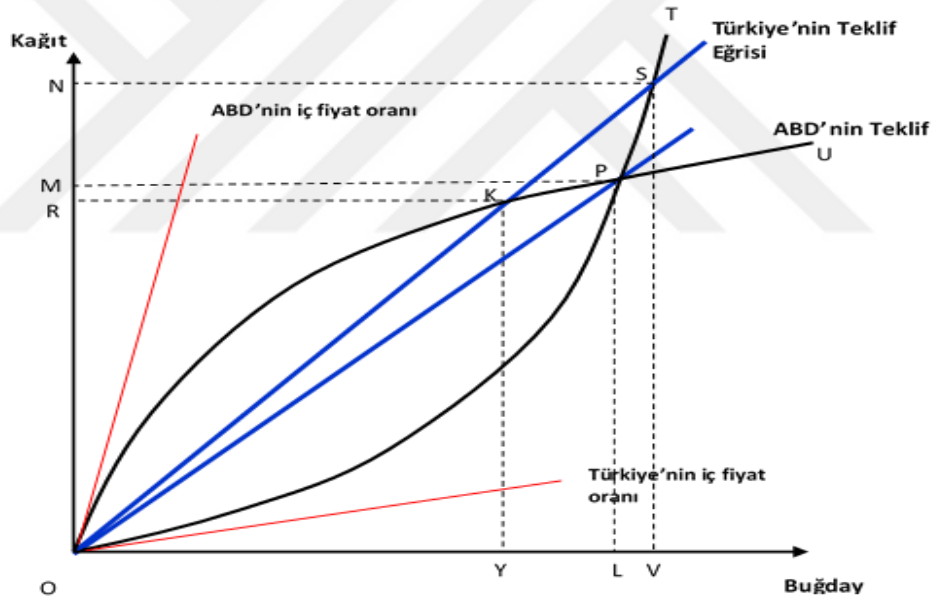
Kaynak: Seyidoğlu, 2017: 33.

Mutlak Üstünlükler teorisi ve Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisinde dış ticaret hadleri kavramının açıklanması birçok yönden eleştiriye uğramıştır. İlk olarak, bu teoriler iki ülkeli ve iki mallı yaklaşım çerçevesinde ihracatın ithalata eşit olduğu varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Fakat gerçek hayatta çok ülkeli ve çok mallı ticaret ortamı geçerlidir. İkinci olarak, tek faktörün emek kabul edilmesi ve buna bağlı olarak emek-değer teorisine dayanması bakımından eleştirilmiştir. Emek-değer teorisine göre, malın fiyatı yalnızca emek faktörü tarafından belirlenmektedir. Oysa emek faktörünün homojen kabul edilmesi demek verimlilik kavramını yok saymak demektir ve bu durum da gerçek hayatta mümkün değildir. Ayrıca bu teoriler ticaretle denge ticaret hadlerinin sınırlarının belirlenmesini arz yönüyle açıklamakta ve talep yönüyle ilgilenmemektedir. Bu teorilerin eksikliği Jhon Stuart Mill tarafından giderilmiştir (Dinler, 2006: 517).

Jhon Stuart Mill, Karşılaştırmalı Üstünlükler teorisini geliştirerek uluslararası ticaretin talep yönüne vurgu yapmış, karşılıklı talep kanunu ve mübadele oranına değinmiştir. Dış ticareti talep koşulları altında dış ticaret öncesi denge noktası, uluslararası denge fiyat oranı (dış ticaret hadleri) ve dış ticaret sonrası tüketim ve üretim noktalarını belirlemiştir. Karşılıklı Talep kanunu, iki ülkeli model varsayımı altında, talep edilen bir birim ithal malı karşısında ne kadar ulusal malı ihraç edileceğini göstermektedir. İki ülkenin karşılıklı talebini şiddetine göre açıklamış ve karşılıklı talebi şiddetli ise arz edeceği mal karşısında, ithal maldan daha az miktarda talep edecektir. Ters durumda ise, eğer bir ülkenin diğer ülkeye olan karşılıklı talebi düşük durumdaysa teklif edeceği ithal malına karşılık daha fazla ithal malı talep edecektir. F.D. Graham, Karşılıklı Talep kanununu arza hiç önem vermemesi ve gerçekte arzın talebe eşit olamaması bakımından eleştirmiştir (Özdemir ve Delice, 2012: 39).

Alfred Marshall, Karşılıklı Talep kanununun uluslararası ticaretin sadece arz yönünü ele almasından dolayı bu teoriyi iki ülkeli model vasıtasıyla geliştirerek dış ticaret hadleri oluşumunda talebi de analize dahil etmiş ve bunu teklif eğrileri adı verilen grafikte incelemiştir (Seyidoğlu, 2017: 64).

Teklif edilen ihraç malı miktarı birer birim arttırılırken, talep edilen ithal malı miktarını gösteren eğriye teklif eğrisi denilmektedir. Bu eğri üzerinde her noktada arz ve talep miktarının birbirine oranlanmasıyla elde edilen oran dış ticaret hadlerini ya da uluslararası fiyatları temsil etmektedir (Özdemir ve Delice, 2012: 40). Ayrıca bu teklif eğrileri denge ticaret hadlerini de göstermektedir. Teklif eğrileri yardımıyla dış ticaret hadlerinin belirlenmesi bir örnekle "Grafik 1.1" de açıklanmıştır (Seyidoğlu, 2017: 67).

Grafik 1.1. Teklif Eğrileri Yardımıyla Dış Ticaret Hadlerinin Belirlenmesi.
Kaynak: Seyidoğlu, 2017: 67.

(OM) Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin ihraç etmek istediği kağıt miktarını gösterirken, (OL) Türkiye'nin buğday ihraç etmek istediği miktarı göstermektedir. (MP) ABD'nin buğday ithal etmek istediği miktara eşitken, (LP) Türkiye'nin ithal etmek istediği kağıt miktarına eşittir. Diğer taraftan, P noktasında ABD ile Türkiye için ihraç ve ithal edilmek istenen miktarlar eşitlenmiş ve dünya ticaret dengesi sağlanmıştır. P noktası

dünya ticaret dengesinin sağlandığı tek noktadır ve bunun dışındaki hiçbir ticaret haddinde dünya ticaret dengesi sağlanamamaktadır. Örneğin OP ticaret hadlerinin üstünde OS gibi bir ticaret haddi gerçekleşirse, bu fiyattan ABD'nin teklif edeceği kağıt miktarı OR iken, Türkiye'nin talep edeceği kağıt miktarı ON kadardır. Bu durumda NR kadar bir talep fazlası oluşmaktadır. Diğer taraftan, bu ticaret haddinde, Türkiye'nin teklif edeceği buğday miktarı OV kadarken, ABD'nin talep edeceği miktar OY kadardır ve bu noktada YV kadar bir arz fazlası oluşmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşılan ekonomide, arz-talep uyumsuzlukları ile birlikte buğday fiyatları kağıt fiyatlarına göre düşecek ve OS eğrisi OP noktasına doğru kayacaktır. Bunun sonucu olarak ekonomi tekrar OP noktasında dengeye gelecektir (Seyidoğlu, 2017: 67-68).

1.3. Dış Ticaret Hadlerinin Sınıflandırılması

Dış ticaret hadleri kavramını tanımlamada ve kullanımda birçok güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Bu güçlükleri ortadan kaldırmak için, dış ticaret hadleri kavramı üç ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar; mal değişimine dayanan dış ticaret hadleri, faktör değişimine dayanan dış ticaret hadleri ve fayda veya gerçek maliyete dayanan dış ticaret hadleridir (Oğuz, 2017: 13).

1.3.1. Mal Değişimine Dayanan Ticaret Hadleri

Mal değişimine dayanan ticaret hadleri, ülkede üretilen mal ve hizmetlerin uluslararası değişimine dayanmaktadır. Net (Safi) Değişim, Brüt (Gayrisafi) Değişim ve Gelir olmak üzere üç sınıfta incelenmektedir (Şen, 2013: 11).

1.3.1.1. Net (Safi) Değişim Dış Ticaret Hadleri

Dış ticaret hadleri kavramına en yakın görülen ve eşdeğer kabul edilen kavram, net değişim ticaret hadleri kavramıdır ve ilk kez Jacob Viner tarafından ortaya atılmıştır (Hepaktan ve Karakayalı, 2009: 183). Net değişim dış ticaret hadleri, ihraç fiyatlarının ithal fiyatlara oranlanmasıyla elde edilen sonuca eşittir (Seyidoğlu, 2003: 635). Diğer bir ifadeyle, ihraç malları fiyat endeksinin ithal malları fiyat endeksine oranlanmasıyla elde edilir.

Dış ticarete konu olan malların sayısı çok fazla olduğundan ihracat ve ithalat fiyatları endekslerle ifade edilir. Net değişim ticaret hadleri kavramının endeksi aşağıdaki Denklem 1.1’de gösterilmiştir (Seyidoğlu, 2003: 635):

$$N = P_x/P_m \quad (1.1)$$

Denklem 1.1’ de N, net değişim ticaret hadlerini; P_x , ihracat fiyat endeksini ve P_m , ithalat fiyat endeksini göstermektedir. Net değişim dış ticaret haddi kavramı, J. Viner tarafından formüle edilerek aşağıdaki Denklem 1.2’deki gibi açıklanmıştır (Hepaktan, 2006: 24):

$$T_e = \frac{e_{p1}/e_{p0}}{i_{p1}/i_{p0}} \quad (1.2)$$

Yukarıdaki Denklem 1.1’de 0, başlangıç yılını ve 1, belli bir yılı göstermektedir. Ayrıca e, ihraç mallarını; i, ithal mallarını ve p, fiyat endeks numarasını temsil etmektedir.

Bu endekse göre, ithal mal fiyatları sabitken ihraç malları fiyatlarındaki bir artış net değişim ticaret hadlerini ülke lehine çevirir. Bunun yanında hem ihraç malları hem de ithal malları fiyatlarında bir artış varsa ve ihraç mal fiyatlarındaki artış ithal mal fiyatlarındaki bir artıştan daha fazlaysa net değişim ticaret hadleri ülke lehine dönebilir. Dolayısıyla, ülke dış ticaretten karlı çıkmış denilebilir. Çünkü bir birim ihraç malı karşılığında bir birimden daha fazla ithal malı elde etmektedir. Net değişim ticaret hadleri, ithal malları sabitken ihracat fiyatlarının düşmesi ve ihracat sabitken ithalat fiyatlarının artması veya ihracat fiyatlarındaki yükselmenin ithalat fiyatlarındaki yükselmeden daha az olması gibi durumlarda , ülke aleyhine dönüşebileceği söylenebilir. Bu durumda ülke dış ticaretten kazanç kaybına uğramış olmakla birlikte bir birim ihraç malı karşısında bir birimden daha az ithal malı elde etmiş olacaktır. Diğer bir deyişle, dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine dönmesi durumunda belirli bir başlangıç yılına göre bir birim ithal malı elde edebilmek için eskisinden daha fazla miktarda ihraç malı verilmesi gerekmektedir (Oğuz, 2017: 14-15).

Net değişim ticaret hadleri, ülkeler arasındaki sadece mal değişimine dayandığından nispi fiyat ilişkilerini yansıtmakta olup ancak verimlilik değişmelerini yansıtmamaktadır. Eğer bir ülkede ileri teknoloji kullanılmaktaysa bu durum maliyetleri düşüreceğinden, ihraç fiyatları düşmekte ve net değişim ticaret hadleri ülke aleyhine olabilmektedir. Bu durum verimlilikle ilgili olduğundan endeks hesaplamasında yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir. Ayrıca net değişim ticaret hadleri kavramı ticarettten doğan kazanç ve kaybı göstermek için genel olarak kabul görmüş bir kavramdır. Fakat tek başına geçerli bir gösterge olup olmaması bakımından eleştirilmektedir..

1.3.1.2. Brüt (Gayri Safi) Değişim Ticaret Hadleri

Brüt değişim ticaret hadleri kavramını ilk kullanan ve literatüre kazandıran William Taussing olmuştur. İthalat miktar endeksinin ihracat miktar endeksine oranına, gayri safi değişim ticaret hadleri denilmektedir. J. Viner brüt değişim ticaret hadleri kavramını W. Tassing'in ortaya atmasındaki amacı şu şekilde açıklamaktadır “geri ödemesi olmadan alınan tek taraflı taransferler (harçlar, işçilerin transferleri, vb.) veya telafi edicilik olmadan yapılan ithalat ve ihracat işlemleri için geçerli olabilecek ticaret haddini bulabilmek amacıyla bu kavramı geliştirmektedir” (Hepaktan, 2006: 26).

$$G = Q_m / Q_x \quad (1.3)$$

Yukarıdaki Denklem 1.3'de G, gayri safi ticaret hadlerini; Q_m , ithalat mihtar endeksini ve Q_x , ihracat miktar endeksini göstermektedir. Bu orandaki bir artış ülke lehine bir gelişme, orandaki bir azalış ise ülke aleyhine bir gelişme olduğunu göstermektedir. Yani ithalat hacminde bir artış gerçekleşirse ve buna karşılık ihracat hacminde bir düşme gerçekleşmesi durumunda ülke dış ticarettten kazançlı çıkmış olur. Bunun sonucunda brüt değişim ticaret hadleri ülke lehine gerçekleşmiş olmaktadır (Oğuz, 2017: 15).

Dış ticaret yalnızca mal hareketlerini kapsayıp ve ihracat sürekli ithalata eşit olsaydı, brüt değişim ticaret hadleri net değişim ticaret hadlerine eşit olurdu. Ancak bu durum gerçek hayatta geçerli değildir. Çünkü dış ticarete konu olan mallar sadece mal ve hizmet akımlarını değil bunun yanında uluslararası sermaye hareketlerini de kapsamaktadır.

Dolayısıyla brüt değişim ticaret hadleri kavramı ve net değişim ticaret hadleri kavramı özdeğliği ortadan kalkmakta ve ithalattaki bir değişme hem mal ihracatından hem de ülkeye giren ya da ülkeden çıkan sermaye akımlarının bir sonucu olabilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 636).

1.3.1.3. Gelir Ticaret Hadleri

Gelir ticaret hadleri (income terms of trade) kavramı, net değişim ticaret hadlerinin yer vermediği ticaret hacmi noktasına yer vermektedir ve George S. Dorrance tarafından literatüre kazandırılmıştır. Net değişim dış ticaret hadlerinin ihracat hacim endeksi ile çarpılmasıyla veya ihracat değer endeksinin, ihracat fiyat endeksine bölünmesiyle elde edilen kavrama gelir ticaret hadleri denilmektedir (Aslan ve Yörük, 2008: 38). Fiyat değişmeleri sonucu dış ticarettten elde edilen kazanç ve toplam kayıpları, dış ticaret hacminin tanımına eklenmesinden dolayı daha kolay görülebilmektedir (Karluk, 1996: 131). Bunun yanında, dış ticaret hacminin eklenmesi sayesinde ülkenin ihracata dayalı, ithal malı satın alma gücü de belirlenebilmektedir. Bu yüzden bu kavrama “ihracata bağlı ithalat kapasitesi endeksi” veya “ihracatın ithalat üzerinden satın alma gücü endeksi” de denilmektedir (Hepaktan, 2006: 28). Gelir Ticaret haddi aşağıdaki Denklem 1.4 ve “Denklem 1.5”deki gibi formüle edilmiştir:

$$I = N * Q_x \quad (1.4)$$

$$I = (P_x/P_m) * Q_x \quad (1.5)$$

Yukarıdaki Denklem 1.4’de I, gelir ticaret haddini; N, net değişim ticaret haddini; ve Q_x ise ihracat hacim endeksini göstermektedir. Diğer taraftan “Denklem 1.5”de ise P_x , ihracat fiyatları endeksi ve P_m , ithalat fiyatları endeksini temsil etmektedir.

Net değişim ticaret hadleri ile gelir ticaret hadleri aynı dönem içerisinde fakat ters yönde bir gelişim göstermektedir. Örneğin, bu iki ticaret hadlerinin bir tanesinde aynı dönemde belirli bir artış gerçekleşirken diğerinde aynı oranda bir azalış gerçekleşiyorsa, gelir ticaret hadlerinde bir değişim gerçekleşmeyecektir. Fakat net değişim ticaret hadlerinin ilgili ülke için aleyhte bir değişim gerçekleşiyorsa bu sorunu ortadan kaldırmak

için ihracat miktar artışlarının sağlanması gerekir. Ancak bu sorun, gelir yönünden ortadan kaldırılabilsen bile, ülkenin dış ticaretten kazançlı çıktığı sonucunu çıkarmak doğru bir çıkarım olmayacaktır (Kumbarcıbaşı, 1976: 84).

1.3.2. Faktör Değişimine Dayanan Dış Ticaret Hadleri

Daha önceki dış ticaret hadleri kavramlarında, verimlilik faktörü dikkate alınmamaktadır. Ancak dış ticaret hadlerindeki bir değişimin başlıca sebeplerinden birisi verimlilik değişimleri olabilmektedir. Örneğin, bir ülkede verimlilik artışından dolayı ihracat maliyetlerinin düşmesi ülkede bir refah artışına neden olabilirken, net değişim ticaret hadleri ülke aleyhine dönüşebilmektedir. Bu tür dış ticaret hadleri tanımlamalarında verimlilik değişikliklerinin açıklanamamasından dolayı, Jacob Viner ihracat ve ithalat kesimindeki verimliliği dikkate alan, faktör değişimine dayanan ticaret hadlerini (factorial terms of trade) ortaya atmıştır (Aslan ve Yörük, 2008: 38).

Faktör değişimine dayanan ticaret hadleri, Tek Faktörlü ve Çift Faktörlü Ticaret Hadleri olmak üzere ikiye ayrılır. Tek faktörlü ticaret hadleri sadece ihracat endüstrisindeki verimliliği ele alırken, çift faktörlü ticaret hadleri ise hem ihracat hem ithalat endüstrisindeki verimliliği ele almaktadır.

1.3.2.1. Tek Faktörlü Dış Ticaret Hadleri

Net değişim ticaret hadleri, ihraç edilen malların verimliliklerinde gerçekleşen değişimleri yansıtmamaktadır. Fakat dış ticaretten kazançlı çıkılması durumunda fiyattaki değişimlerin verimlilikteki değişimlerden kaynaklanıp kaynaklanmadığının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bir ülkenin dış ticaret hadlerinin, ülke aleyhine değişim değişmediğinin iyi bir analizi için, ihraç malları verimliliğinin zaman içindeki değişikliklerini analize dahil etmek gerekir (Seyidoğlu, 2003: 637).

Tek faktörlü ticaret hadleri, net değişim ticaret hadlerinin, ihracat kesimindeki verimlilik endeksi ile çarpılmasıyla hesaplanmakta ve Denklem 1.6'daki gibi formüle edilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 637):

$$S = (P_x/P_m) * V_x \quad (1.6)$$

Yukarıdaki Denklem 1.6'ya göre S, tek faktörlü ticaret hadlerini; P_x , ihracat fiyatları endeksini; P_m , ithalat fiyatları endeksini ve V_x , ihracat kesim verim endeksini temsil etmektedir.

Tek faktörlü ticaret hadleri, dış ticaret sonucu elde edilen kazançları göstermede kullanılan önemli bir gösterge olmaktadır. Fakat uygulamada kaynakların verimlilik değişmelerini hesaplamak zor bir iş olduğundan bu tanımın kullanımı yaygınlaşmamıştır.

Net değişim ticaret hadlerindeki bir değişim ülke aleyhine gerçekleşen bir durumdaysa bu sorun ancak ihracat sektöründeki verimlilik artışlarıyla giderilebilir. Ayrıca ihracat sektöründe kullanılan bir birim girdi karşısında daha fazla ithal malı alınacaksa tek faktörlü ticaret hadlerinde bir artış olduğu görülebilmektedir. Yani net değişim ticaret hadlerinde bir aleyhte gelişme olmasına rağmen, ihracat kesimindeki bir artışla, ihraç malları üretim maliyeti düşürülerek toplumsal refah artışı sağlanabilmektedir.

1.3.2.2. Çift Faktörlü Dış Ticaret Hadleri

Hem ihracat hem de ithalat kesimindeki verimlilik değişimlerinin değerlendirilmesine, çift faktörlü ticaret hadleri denilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 637). Jacob Viner'e göre, bir birimlik ürüne karşılık yabancı ülkenin ürettiği üründen değiştirilen birimi gösteren tanıma çift faktörlü dış ticaret hadleri denilmektedir (Hepaktan, 2006: 31). Çift faktörlü ticaret hadleri formülü aşağıdaki Denklem 1.7'deki gibidir:

$$D = (P_x/P_m) * (V_x/V_m) \quad (1.7)$$

Denklem 1.7'de, D , çift faktörlü ticaret hadlerini; P_x , ihracat fiyat endeksini; P_m , ithalat fiyat endeksini temsil etmektedir. Diğer taraftan V_x , ihracat verimlilik endeksini ve V_m , ithalat verimlilik endeksini göstermektedir.

Burada da tek faktörlü ticaret hadlerinde karşılaşılan güçlük çift faktörlü ticaret hadleri için de geçerlidir. Yani uygulamada kaynaklar için verimlilik hesaplamak oldukça zor bir iş olarak görülmektedir. Sabit maliyetler altında ve teknolojik gelişmenin olmadığı

bir ekonomide tek ve çift faktörlü dış ticaret hadleri birbirine eşit olarak görülmektedir (Hepaktan, 2006: 31).

Çift faktörlü dış ticaret hadlerine göre tek faktörlü dış ticaret hadleri daha anlamlı görülmektedir. Çünkü, çift faktörlü ticaret hadlerinde gerçekleşen bir artış ihracat dayalı üretimde kullanılan bir birim girdi ile daha fazla miktarda yabancı girdi alınabileceğini göstermektedir. Oysa ülke için bir birim girdi ile ne kadar yabancı girdi elde edildiği değil, ne kadar ithal malı elde edeceği önemlidir.

1.3.3. Fayda ve Reel Maliyete Dayanan Ticaret Hadleri

İhracat ile ithalatın sağladığı toplam kazancın analiz edilmesinde fayda kavramını da analize dahil eden dış ticaret hadleri tanımıdır. “Reel Maliyet Dış Ticaret Hadleri” ve “Fayda Dış Ticaret Hadleri” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.3.3.1. Reel Maaliyet Dış Ticaret Hadleri

Reel maliyet ticaret hadleri (reel cost terms of trade), tek faktörlü ticaret hadlerine ihraç mallarındaki ürünlerin üretimine ve birim faktör başına düşen zahmet endeksi katılmasıyla elde edilmektedir (Karluk, 1991: 144). Reel maliyet dış ticaret hadleri aşağıdaki Denklem 1.8’deki gibidir:

$$R = S * (I/D_x) \quad (1.8)$$

Denklem 1.8’de R, gerçek maliyet ticaret hadlerini; S, tek faktörlü ticaret hadlerini ve D_x , ihraç malları üretimine katılan faktörlerin zahmet endeksini göstermektedir.

Faktör değişimine dayanan ticaret hadlerinde olduğu gibi reel maaliyet ticaret hadlerinin de uygulamada kullanılmasında birtakım güçlükler bulunmaktadır. Bunun nedeni zahmet endeksi hesaplamasının zor olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla uygulamada pek kullanılmamaktadır (Kumbarcıbaşı, 1976).

Gerçekleşen birim maaliyetler karşısında ithal edilebilecek mal miktarlarındaki değişimleri veren dış ticaret hadlerine reel maaliyet dış ticaret hadleri denilmektedir. Reel

maliyet dış ticaret hadlerinde bir yükselme gerçekleşmesi durumunda, bu artış ihracattaki faktör oranları değişikliğinden veya üretim metodlarının iyileşmesinden kaynaklanıyorsa bu durum ithalat yoluyla elde edilen her bir birimin reel maliyetinin arttığını göstermektedir (Karluk, 1996: 132).

1.3.3.2. Fayda Dış Ticaret Hadleri

Reel maliyet ticaret hadlerinin, ithal edilmiş malların sağladığı fayda ile ihraç edilmiş malların ülke içerisindeki tüketiminde yaratmış olduğu azalan fayda arasındaki oransal ilişkiyi gösteren endeksle düzeltilmesi yoluyla elde edilen orana, fayda dış ticaret hadleri denilmektedir (İyibozkurt, 1995: 109). Fayda dış ticaret hadleri Denklem 1.9'daki şekliyle formülize edilmektedir:

$$F = R * (U_o) \quad (1.9)$$

Denklem 1.9'da; F, fayda ticaret hadlerini; R, gerçek maliyet ticaret hadlerini ve U_o , vazgeçilen yurt içi mallarının ve ithal edilen malların nispi faydalılık endeksini temsil etmektedir.

İthalat ve ihracatta malların göreceli ortalama faydalarının hesaplanması güç olduğundan bu endekslerin hesaplanması da oldukça güçtür. Dolayısıyla fayda dış ticaret hadlerinin de gerçek maliyet ticaret hadleri gibi uygulamada tercih edilmemektedir.

2. EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyüme kavramı ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve uygulamış oldukları ekonomik politikalar için önemle üzerinde durduğu bir konudur. Dolayısıyla ekonomik politikaları ve sürdürülebilir büyüme için ilk önce ekonomik büyümenin ele alınması gerekmektedir.

2.1. Ekonomik Büyüme Kavramına Genel Bir Bakış

18. yüzyılın sonlarına doğru sanayileşmeyle birlikte ekonomik büyüme kavramı orataya çıkmıştır. Sanayileşmenin getirdiği kitlesel üretimle birlikte ülkelerdeki kişi

başına gelir, iniş çıkışlar yaşamış ve uluslararası farklılık göstermiştir. Bu farklılıklardan hareketle kişi başına gelir hesaplanmaya başlanmış ve iktisadi büyüme kavramı önemli bir gündem konusu haline gelmiştir (Sarıtaş, 2017: 40).

İlgili yazın incelendiğinde birçok ekonomik büyüme tanımının yapıldığı görülmektedir. Genel olarak ekonomik büyüme kavramı, bir ülkede bir yıl içerisinde üretilen mal ve hizmet miktarındaki artış olarak tanımlanmaktadır (Ünsal, 2009: 14). Diğer bir tanım ise fiyat artışlarından arındırılmış reel büyüme olarak tanımlanmıştır (Eğilmez, 2012). Ekonomik büyüme üzerine birçok tanımlama yapılmasına rağmen genel kabul görmüş tanım, üretim faktörlerindeki artışlardır (Berber, 2011: 2). Üretim faktörlerine ilave olarak teknoloji düzeyi genel olarak büyümenin belirleyicileri olarak kabul edilmektedir.

Ülkelerin, ekonomik büyüme oranlarının farklılık göstermesi büyümenin belirleyicileri tarafından açıklanır. İlk olarak doğal kaynaklar bakımından elverişli olan ekonomilerin diğer ekonomilere göre daha fazla yabancı sermaye yatırımlarını çekerek tasarruf yetersizliklerini gidermeleri ve ekonomik büyüme oranlarını arttırmaları beklenir. Fakat ekonomik büyüme için sadece doğal kaynakların elverişli olması yeterli olmayabilir. (Akayev ve Yamak, 2009: 184). Ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden biri olan diğer faktör ise sermayedir. Sermaye kavramı, fiziki ve beşeri sermaye olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fiziki sermaye, üretim için gerekli tüm bina, makine, teçizat ve yollar, barajlar gibi altyapı unsurlarını içermektedir. Bunun yanında, insana yatırım olarak adlandırılan sağlık, eğitim, araştırma geliştirme harcamalarını kapsayan, üretimde yenilenme ve verimlilik artışını sağlayan unsur beşeri sermaye kavramıdır. Emeğin donanımını sağlayan sermaye sürdürülebilir ekonomik büyüme için kaçınılmaz bir faktördür (Taban ve diğerleri., 2013: 30). Büyümenin bir diğer belirleyici unsuru işgücüdür. İşgücü, istihdamda olanlar ile işsizlerin toplamını ifade etmektedir (TÜİK). İstihdamda olanlar, emeği temsil ettiğinden yine beşeri sermayenin gereklilikleriyle örtüşmektedir. İnsan, üretim için tüm girdileri bir araya getiren ve üretime yön veren olduğu için ekonomilerde ekonomik büyümenin olmazsa olmaz ana belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Son olarak teknolojik gelişme, ülkelerin kar artışı

ve rekabet üstünlüğü sağlamak için gerekli olan üretim, üretim yöntemleri ve faktörlerdeki farklılığı sağlayan bir olgudur. Dolayısıyla sürdürülebilir büyüme için ekonomilerin teknolojiye ilerlemeleri takip etmesi ve teknoloji üretir pozisyona gelmesi önem arz etmektedir (Alp, 2018: 33). Diğer taraftan ülkelerin ekonomik büyümelerini ölçmede kullandıkları birçok yöntem bulunmaktadır.

Ekonomik büyüme oranları ölçülürken genelde altı kavram kullanılmaktadır. Bunlar; Milli Gelir (MG), Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Safi Milli Hasıla (SMH), Kişisel Gelir (KG), Harcanabilir Kişisel (Kullanılabilir) Gelir 'dir.

- Milli Gelir, bir ekonomideki belli bir dönemde bütün birimlerde üretilen mal ve hizmet üretimi sonucunda elde edilen gelirler toplamı olarak tanımlanmaktadır (Mucuk, 2015: 9-11).

$MG = SMH - \text{Dolaylı Vergiler.}$

- Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, bir ekonomide bir yıl içerisinde ülke sınırları içerisinde üretilen mal miktarındaki zamanla gerçekleşen değişiklikleri yansıtan büyüklüğe denir (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2016: 46).

$GSYİH = \text{Tüketim Malları} + \text{Yatırım Malları} + \text{Kamu Hizmetleri} + \text{İthalat Vergileri.}$

- Gayri Safi Milli Hasıla, belirli bir dönemde bir ülke vatandaşları tarafından o ülke içerisinde veya başka ülke içerisinde ürettikleri nihai malların piyasa değerine denir (Dönmez, 2015: 458).

$GSMH = GSYH + \text{Net Dış Alem Faktör Gelirleri (Ülke Vatandaşlarının Yabancı Ülkelerdeki Üretime Katkıları} - \text{Yabancı Ülke Vatandaşlarının Ülkedeki Üretime Katkıları).}$

- Safi Milli Hasıla, bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin değerinde gerçekleşen aşınmaları ve eskime paylarının çıkarılmasıyla elde edilmektedir (Mucuk, 2015).

SMH= GSMH - Amortismanlar.

- Kişisel Gelir, bir ekonomideki belli bir dönem içerisinde kişilerin ellerine geçen fiili gelirdir. Diğer bir deyişle, kişilerin vergileri ödemediği hemen önce ellerindeki gelirin tümünü ifade etmektedir. Diğer taraftan, ülke sınırları içerisinde gerçekleşen Milli gelirin nüfusa bölünmesiyle hesaplanır (Yiğitbaşı ve Atabey, 2001: 117).

KG= MG - Sosyal Güvenlik Katkıları - Kurumlar Vergisi - Dağıtılmayan Kurum Karları + Transfer Ödemeleri + Kamu Borçlanma Faizleri.

- Harcanabilir Kişisel Gelir, bireylerin gelirinden dolaysız vergilerin çıkartılmasıyla elde edilen gelirdir (Yiğitbaşı ve Atabey, 2001: 118).

Kullanılabilir Gelir= Kişisel Gelir - Dolaysız Vergiler.

2.2. Ekonomik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme, ülkeler arasında belirli sektörlerde ve bölgelerde değil ülkenin tamamında gerçekleşmekte olan makro bir olgudur (Acar, 2008: 35-36). Fakat ülkeler arasında farklı dönem ve hızlarda gerçekleşmesinden dolayı farklı büyüme teorileri ortaya çıkmıştır. Bu bölümde büyüme teorilerinin tarihsel gelişim süreci ele alınmıştır.

2.2.1. Merkantalistlere Göre Büyüme Teorileri

Merkantalizm döneminde tek amaç altın ve değerli maden miktarını arttırmaktır. Diğer bir deyişle milli servet değerli madenlerin çokluğuyla ölçülmektedir (Kamacı, 2012: 22). Ayrıca dünya servetinin sabit olduğu varsayımı altında, uluslararası ticaretten iki ülkenin de kazançlı çıkamayacağı açıktır. Böyle bir durumda ülke servetini arttırmak için ithalatın kısıtlanması, ihracatın artırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Böylelikle sınırlı olan değerli madenlerin ülkeye girişi sağlanarak para arzını arttırmak mümkün olabilecektir.

Ülkerin kendi çıkarlarının ön planda tutulduğu bu görüşte, ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için değerli madenlerin artırılması, dış ticaret fazlasının gerçekleşmesini

sağlayıcı politikaların uygulanması, ticaret ve sanayi alanlarında uyulması zorunlu kuralların belirlenmesi ve uygulanmasına yönelik politikaların geliştirilmesi öngörülmektedir (Berber, 2006: 49). Kısaca merkantalistler ekonomik büyümenin devlet denetiminde mümkün olabileceği görüşüne dayanmaktadır ve devlet politikalarına önem vermektedirler. Bu çerçevede merkantalist görüş sıkı devlet politikaları, kıymetli madenlerdeki artış ve dış ticaretin gerekliliği ve dış ticaret için engellerin kaldırılması gibi temel varsayımlar etrafında toplanmaktadır.

2.2.2. Fizyokratlara Göre Ekonomik Büyüme Teorileri

Fizyokratik görüş, büyümenin itici gücünün sanayi sektöründen değil, tek verimli alan tarım sektöründen kaynaklandığı görüşüne dayanmaktadır. Fizyokrasi okulunun kurucusu Quesnay, üretim için gerekli olan emek ile sermayenin katma değerinin sıfır olduğunu sadece toprak miktarının üretimi belirlediğini ileri sürmüştür (Oğuz, 2017).

Fizyokrasinin kelime anlamı “doğa yasası” anlamına gelmektedir. Felsefi açıdan beşeri olayların doğal bir süreç içinde eninde sonunda dengeye kavuşacağı düşüncesi, ekonomi anlayışlarına da yansımıştır. Bunun sonucu olarak merkantalist görüşün aksine ekonominin kendiliğinden dengeye geleceğini ve dolayısıyla devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu savunmuşlardır. Bu durum da fizyokratik görüşün klasik iktisadın temelini oluşturduğunu göstermektedir (Alp, 2018: 37) .

2.2.3. Klasik İktisatçılara Göre Büyüme Teorileri

18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan klasik büyüme teorileri Adam Smith tarafından ortaya atılmasına rağmen en büyük katkı David Ricardo tarafından yapılmıştır. Ardından Thomas Robert Malthus ve John Stuart Mill'in katkılarıyla klasik teoriler geliştirilmeye devam edilmiştir (Parasız, 2003: 77).

Klasik iktisat, piyasalarda görünmez elin olduğu ve bu sayede ekonominin daima dengede olduğu varsayımı altında devlet müdahalesinin gereksiz olduğu anlayışına dayanmaktadır (Karakayalı, 2002: 193). Ekonomide daima tam rekabet koşullarının

geçerli olmadığı ve oluşturulan teorilerin büyüme süreçlerini açıklamada yetersiz kalması bakımından eleştirilmiştir.

Klasik iktisatçılar büyümenin kaynağını, yatırım tasarruf eşitliğinden hareketle yüksek yatırımlara öncülük eden yüksek tasarruf oranları olarak görmektedir. Diğer bir deyişle, yüksek fon arzında bulunulması yüksek fon talebini beraberinde getireceğinden ekonomiler bu sayede iktisadi büyüme hızını arttırabilmektedirler (Yılmaz, 2005: 65).

Adam Smith'in büyüme modeli "Ulusların Zenginliği" adlı kitabında, iktisadi büyümenin temelinde iş bölümü ve sermaye birikiminin varlığını öne sürmektedir. Ülkelerin üretimde işbölümü ve uzmanlaşmaya gitmesi sayesinde işgücü verimliliğinin arttırılmasıyla işgücü başına üretim artışı sağlanarak ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini savunmaktadır. Smith, işgücü verimlilik artışının üretim artışına neden olmasını üç nedenle açıklamaktadır. İlk olarak, işbölümü sayesinde bir işgücünün üretim esnasında üretimin tek yönüne yoğunlaşması sonucu işgücünün o alanda kabiliyet kazanmasına neden olmakta ve kısa sürede daha fazla çıktı sağlamaktadır. İkinci olarak, işgücünün bir işten diğer bir işe geçerken kaybedeceği zamandan tasarruf edilmektedir. Üçüncü olarak ise işçilerin tek bir alanla uğraşması ve o alandaki fikirlerini geliştirip teknolojik gelişmeleri beraberinde getirmesinden kaynaklanmaktadır (Ünsal, 2007: 40-42). Diğer taraftan, Smith işgücü verimliliğini arttırmaya yarayan teknolojiyi satın almak için sermaye birikimine ve üretimi arttırmayı sağlayan pazar genişliğinin olması durumunda iş bölümünün yararlı olacağını düşünmektedir (Taban, 2010: 29).

Bir ülkedeki iş bölümü ve uzmanlaşma sayesinde verimlilik artışı sağlanarak milli gelirden bir yükselme gerçekleşir. Smith piyasa büyüklüğü ile iş bölümü arasında doğru orantı olduğunu varsaydığından, milli gelirdeki artış pazarın büyümesine, dolayısıyla bu durum tekrar iş bölümünün gerçekleşmesine neden olur. Diğer taraftan iş bölümü sayesinde gerçekleşen teknolojik ilerleme sonucu verimlilik artışı sağlanır ve bu süreç yine aynı şekilde devam ederek iş bölümüne kadar ilerler. Ayrıca bir diğer döngü ise, iş bölümü sayesinde gerçekleşen hasıla artışı sonucu, emeğin ödülü olarak gerçekleşen ücret haddindeki artış tekrar verimlilik artışına neden olmaktadır (Ünsal, 2007: 45).

Smith, işbölümü ve uzmanlaşma sayesinde ekonomilerin iktisadi büyümelerinin ilk önce artan seviyede daha sonra durağan bir şekilde gerçekleşeceğini ileri sürmüştür. İlk aşamada doğal kaynaklara göre sermaye birikimi az olduğundan üretim artacak ve kar oranları yükselecektir. Dolayısıyla ücretler yükselecektir. Fakat doğal kaynakların sınırlı olması sonucu sermaye birikimini azaltacak ve kar oranları düşmeye başlayacaktır. Zenginliğin üst sınıra ulaşması ancak nüfus artışına paralel şekilde gerçekleşen sermaye artışıyla sağlanacaktır (Günsoy, 2013: 57-58).

1813 yılında David Ricardo'nun büyüme modeli, gelirin işçiler, toprak sahipleri, müteşebbis ya da sermaye gibi üretim faktörleri arasındaki bölüşümü üzerinde durmaktadır. Ricardo'ya göre işçilerin ulusal gelirden üretime katılmaları karşılığında aldıkları pay ücrettir. İşçilerin yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olan sabit fiyata doğal ücret haddi, emek arz ve talebine göre belirlenen ücrete ise piyasa ücret haddi denilmektedir. Bu iki ücret haddi kısa dönemde farklı olmalarına karşılık uzun dönemde birbirine eşitlenmektedir. Bu durumun nedeni uzun dönemde reel ücret haddinin asgari düzeyde sabit olmamasından kaynaklanmaktadır (Ünsal, 2007: 60). Toprağın gelirden aldığı pay ise ranttır ve Ricardo'ya göre bu gelir hakedilmemiş bir gelirdir ve toprağın cimriliğinden ortaya çıkmıştır (Taban, 2010: 40). Çünkü büyüme aşamasında daha fazla tarımsal üretim yapabilmek için daha fazla araziye ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat verimli arazilerin kıtlığından dolayı daha az verimli arazilerde üretim yapmak, rantta artışa neden olurken verimlilikte azalışa neden olmaktadır. Diğer taraftan, verimli arazilerde daha fazla üretim yapılabilmesi daha fazla emek kullanımını gerektirmektedir. Fakat bu durum da emek verimliliğinin azalan verimlere tabi olduğunu göstermektedir (Ünsal, 2007: 61-64). Girişimcilerin yatırım arzusu ve yapmış oldukları sermaye birikimi artışını sağlayan en önemli unsur kar artışları olarak görülmektedir. Fakat ücret artışları ve tarımda artan maliyetlerin gerçekleşmesi sonucu karların düşebileceği ve ekonomik büyümenin azalacağı düşünülmektedir. Bu durumdan ancak ithal mallarına konan kısıtlamaların yani tahıl yasasının iptali sonucu kurtulunabileceği savunulmaktadır. Bu yasa sonucu ithal mallarına konulan kısıtlamalar, ülkedeki malların ücretlerinde bir artışlara neden olmaktadır. Eğer bu kısıtlamalar kaldırılırsa kar oranlarında artışlar sağlanacak ve

ekonomik büyüme sağlanabilecektir. Ricardo'ya göre ülkelerin durgunluk sürecine girmesinin kaçınılmaz bir süreç olduğunu ifade etmektedir (Taban, 2010: 39-42).

Ekonomi, uzun dönemde durgunluk ve büyüme süreci olmak üzere iki aşamadan geçmektedir. Bu aşamalar üretim faktörlerinin gelirden aldığı paylardaki değişime göre oluşmaktadır. Büyüme aşamasında, yüksek kar oranları olduğu için tasarruflar artacak ve sermaye birikiminde bir artışa neden olacaktır. Dolayısıyla üretim artacak ve istihdam arışı sağlanacaktır. Gerçekleşen istihdam artışı ile birlikte kısa dönemde reel ücret seviyesi asgari ücret seviyesi üzerinde oluşacaktır. Malthus'un kanunu gereğince, bu ücret artışı nüfusu arttıracak ve tarımsal ürünlerdeki talep artacaktır. Bu durum üretimi tetikleyerek ekonomide büyüme gerçekleşecektir. Durgunluk aşamasında ise, artan nüfus gıda ihtiyacını arttıracığından üretimin daha da artırılması gerekmektedir. Fakat ülkede verimli toprakların sınırlı olması nedeniyle verimsiz topraklar üretime açılacak ve rantlar artacaktır. Emek ve sermaye azalan verimlere tabi olduğundan kar oranları düşmeye başlayacak ve ekonomi durgunluk sürecine girecektir. Diğer taraftan, nüfus artışı sonucu, uzun dönemde ücretlerin asgari geçim düzeyine inmesine neden olacak ve nüfus tekrar azalma eğilimine girecektir (Berber, 2015: 80).

Malthus'un büyüme modelinde, büyüme hızı klasik teorisinin varsayımları çerçevesinde tasarruf ve yatırım eşitliğine bağlıdır. Malthus bu eşitliği nüfus kuramına dayandırarak açıklamaktadır. Nüfus artış hızının çok yüksek olduğu durum, kişi başına gelirin düşmesine neden olmakta ve dolayısıyla tasarruf miktarları düşmektedir. Tasarruf miktarındaki azalma yatırımların azalmasına neden olarak çıktı düzeyini azaltmaktadır (Yılmaz, 2005: 65). Diğer bir deyişle Malthus nüfusta yaşanan artışın gelecekte insan yaşamını tehdit ederek ekonomik refahın azalmasına neden olacağını ifade etmektedir (Taban, 2010: 32).

Malthus'a göre tarımda azalan verimler geçerlidir ve nüfus geometrik bir şekilde artarken gıda malları aritmetik bir şekilde artmaktadır (Günsoy, 2013: 65). Malthus'un büyüme teorisinde devletin gelir dağılımını iyileştirmesi, sağlıkta meydana gelen gelişmeler ve ülkede yaşanan teknolojik ilerlemelerin ülkenin büyümesine bir katkısının olmadığını hatta ülkede refah azalışına neden olduğunu belirtmektedir. Hükümetlerin

gelir dağılımı alanında iyileştirme politikalarına gitmesi durumunda, bireylerin kişi başına gelirleri artacak ve daha iyi beslenme olanakları elde edeceklerdir. Bu durum ölüm oranlarında azalmaya sebep olduğundan nüfus çıktı seviyesini aşarak kişi başına çıktı seviyesini azaltacaktır ve dolayısıyla ülkede refah kaybı yaşanacaktır. Sağlık alanındaki iyileştirmeleri de yine ölüm oranlarındaki azalış doğrultusunda, kişi başına gelir azalışıyla açıklamaktadır. Son olarak Malthus, teknolojik ilerlemelerin çıktı düzeyini arttırması, beraberinde nüfusu da yükselteceğini düşünmektedir (Kaplan, 2016: 20).

Klasik büyüme teorileri ekonominin talep yönünü göz ardı etmesi bakımından eleştiriye uğramış ve bu eleştiriler Marksist ve Harrod–Domar modellerinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Diğer taraftan, faktörler arası ikame oranına ve teknolojik gelişme konularını ele almasından dolayı da eleştirileri üzerine çekmiştir. Bu durum da Neo-Klasik büyüme teorilerin gelişmesine kaynak oluşturmuştur (Güvel, 2011: 34).

2.2.4. Marksist Büyüme Teorisi

Karl Marx'ın büyüme modeli, emek-değer teorisine dayanmaktadır. Emeğin değerini üretimde kullanılan beşeri emek girdisi (değişken sermaye), fiziki sermaye (sabit sermaye) ve artı değer (üretim sürecindeki kullanılan emek ve sermayenin üstündeki ve ötesindeki aşırı değer) olmak üzere üç bölüme ayırmaktadır. Marx artı değer oluşması durumunda, üretim gelirlerinden emek girdisine tüm girdi değerinden daha az ödeneceği gerekçesiyle emek girdisinin sömürüldüğünü görüşündedir (Göktaş, 2005: 65).

Karl Marx emek-değer teorisini “bir malın değerini o malın üretimi için harcanan emek-zaman birimleri belirleyecektir” şeklinde açıklamaktadır (Karaca ve Şahin, 2010).

$$P = C + V + S \quad (1.10)$$

Denklem 1.10'da P yıl içinde kişi başına yaratılan değeri, Y yıl içinde yeni üretilen sabit sermayeyi, V yıl içinde yeni üretilen değişir sermayeyi ve S ise işçi başına artı değeri göstermektedir. Burada değer yaratan sermaye sabit sermaye değil değişir sermayedir. Toplam değer ile toplam harcamalar arasındaki farkı ise artı değer olarak açıklamaktadır. Ayrıca Marx'ın büyüme modelinde üç önemli oran bulunmaktadır. Bunlar artı değer

oranı (S/V), kar haddi ($S/V + C$) ve sermayenin organik bileşimi (C/V)'dir. Bu oranları ilişkilendirildiğinde, kar oranının sermayenin organik bileşimiyle ters, artı değer ile doğru orantılı olduğunu vurgulamaktadır (Berber, 2011: 76).

Artı değerler sonucu elde edilen karların yeniden dağıtılmasıyla gerçekleşen teknik ilerlemeler sonucu kapitalistlerin sermaye birikimi artmıştır. Bu artışlar zamanla kar hadlerinin düşmesine neden olmaktadır. Buna da azalan kar oranı yasası denilmektedir. Fakat toplam kar arttığından kapitalistler arasında rekabet şiddetlenmektedir. Kar haddinin yükselmesi için yapılan çalışmalar sonucunda sermayenin hepsi kapitalistlerin elinde toplanmasıyla sonuçlanmaktadır. Bunun sonucunda kapitalistlerin yüksek karlar elde etmelerinin sebebi, işçileri daha fazla çalıştırarak ve hak ettikleri ücret artışını yapmamaları sonucunda elde ettikleri artı değerle oluşmaktadır. Marx, bu sistemin sonlandırılması gerektiği ve ancak bu şekilde sorunların çözüme ulaşacağını savunmuştur (Günsoy, 2013: 67-68).

2.2.5. Schumpeter Büyüme Teorisi

Schumpeter ekonomik büyüme teorisini açıklarken, yenilik ve girişimcilik kavramlarının önemine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda ekonomide canlanma, refah ve depresyon evrelerinden oluşan konjonktürel dalgalanmalardan bahsetmektedir. Teknik ilerlemeler sayesinde ekonomide yatırımların artması canlanma ve refah evresinde büyümenin gerçekleşmesine yol açacağını belirtmektedir. Ayrıca yatırımların artması sonucu ekonominin belli dönemlerinde kümelenmeler oluşmaktadır (Acar, 2002: 73).

Bir girişimci ekonomiye bir yeniliği getirip herhangi bir alanda tekel olabilmekte ve kar oranlarını arttırabilmektedir. Diğer girişimciler de bu süreci taklit ederek yenilik kümelenmeleri meydana getirmektedirler. Ayrıca firmalar arasındaki bu rekabet ortamını Schumpeter yaratıcı yıkım olarak adlandırdığı kendine has büyüme modeliyle açıklamaktadır. Yaratıcı yıkım modelinde zayıflayan sektörlerin ortadan kalkması doğan yeni sektörlerin getirisi. Schumpeter'in büyüme teorisi üç önemli sonuç ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak, teknolojik ilerleme olmadan ekonomik büyümenin yenilikleri irdelenemez. İkinci olarak, monopolleşme yenilik ve büyümenin bir parçasıdır. Son

olarak, teknolojik gelişmenin girişimciler tarafından sağlanmasıdır (Ünsal, 2007: 77-78). Ekonomik büyüme sonucu kapitalist sistemin başarı ile sürdürülebileceği ve gerçekleşen gelir artışı sayesinde işçilerin ücretlerinde bir artış olması ile birlikte toplumsal refah düzeyinin artacağını savunmaktadır.

2.2.6. Dışsal Büyüme Teorileri

Modern büyüme teorileri olarak kabul edilen dışsal büyüme teorileri Harrod-Domar büyüme modeli (Post Keynesyen büyüme modeli) ve Solow büyüme modeli (Neoklasik büyüme modeli) olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir.

2.2.6.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod-Domar'ın büyüme modeli, Keynes'in kısa dönemli makro ekonomik modelini uzun döneme taşımaya ve genişletmeye yönelik bir modeldir. Araştırmalarını o dönemdeki Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere gibi büyüme sürecini yaşayan ekonomiler için yapmışlardır. Roy F. Harrod, ekonominin eksik istihdam seviyesinden tam istihdam gelir seviyesine geçişin koşullarını araştırmıştır. Evsey D. Domar ise tam istihdam gelir seviyesine ulaşmış ekonomide, denge gelir düzeyini bozmadan sürekli büyüebilmenin koşullarını incelemiştir. Kısaca iki iktisatçının temel çıkış noktası, bir ekonomide eksik istihdamdan tam istihdam gelir seviyesine nasıl ulaşabileceklerini ve bu seviyeyi nasıl sürdürüleceklerini araştırmışlardır (Berber, 2015: 91).

Harrod ve Domar büyümenin kaynağını net yarımalar olarak görmekte ve net yatırımların ikili etkisi olduğunu savunmaktadırlar. Net yatırımlar hem çıktı için talep oluşturmakta hem de çıktıyı üretmek için ekonominin kapasitesini arttırmaktadır (Parasız, 2013: 413). Genel olarak Harrod ve Domar modeli büyümenin kaynağını yatırım olarak kabul etseler de aralarında farklılıklar da bulunmaktadır.

İlk farklılıkları gelire bakış açılarıyla alakalıdır. Harrod gelirdeki yaşanan artışların yatırımları ne oranda arttıracığıyla ilgilenirken Domar, yatırımların bir sonraki dönemde gelir seviyesini ne oranda arttırdığıyla ilgilenmektedir (Karakayalı, 2002: 413). İkinci fark, Harrod fiili, gerekli ve tabi olmak üzere üç farklı büyümeden bahsederken Domar

sadece dengeli büyümeden bahseder. Domar'a göre, yatırım sonucu gelir artışı sağlanması ve üretim kapasitesinin artmasıyla denge oluşmasını dengeli büyüme olarak adlandırmaktadır. Harrod ise dengeli büyümenin gerçekleşmesi için tam istihdamda engel yaratmadan oluşan fiili büyümeyle gerekli büyümenin birbirine eşit olması gerektiğini vurgulamaktadır (Acar, 2002: 84-87).

Harrod-Domar modeli devletin olmadığı, paraya yer vermeyen kapalı bir ekonomi modelidir. Model varsayımları gerçek hayatla örtüşmediği düşüncesiyle birçok eleştiriye uğramıştır. Diğer taraftan tamamen gelişmiş ekonomilerin problemlerini irdelediği ve gelişmekte olan ekonomileri göz ardı etmesinden dolayı da eleştirilmiştir (İncekara ve Tatoğlu, 2008: 25).

2.2.6.2. Solow Büyüme Modeli

Neoklasik büyüme modeli olarak adlandırılan Solow modeli, Solow 1956 yılında ilk kez ele almış ve 1980'lerin ikinci yarısına kadar hakim olan bir modeldir (Yeldan, 2011: 111).

Solow büyüme modelinde, ekonomi her zaman tam istihdam düzeyinde kabul edilmektedir, tek bir mal üretilmesi varsayımı altında dışa kapalı bir ekonomi geçerlidir. Üretim faktörlerinde ölçüğe göre azalan getiri geçerliiyken teknoloji sabit getirili bir fonksiyondur ve dışsal kabul edilir. Ayrıca, tasarruf oranındaki artış durağan büyüme hızına etki etmemekte ve nüfus artışı da dışsal kabul edilmektedir. Ayrıca işgücündeki verimlilik dikkate alınmamaktadır. Son olarak devlet müdahalesinin minimum düzeyde kabul edilmesi varsayımları altında işlemektedir (Tüylüoğlu, 2007: 677).

Solow, tüketimi maksimize eden durağan durumdaki sermaye düzeyini, sermayenin altın kuralı olarak adlandırmaktadır. Çünkü bu durum işçi başına çıktı ve işçi başına yıpranma arasındaki farkın en fazla olduğu sermaye düzeyini göstermektedir (Ünsal, 2007: 593). Diğer taraftan, Solow verimlilik artışının tek nedenini teknolojik ilerlemeler olarak kabul etmektedir. Teknolojinin üretime katkısını, üretim faktörlerinin üretimden aldıkları payın hesaplanmasından sonra geri kalan payla ölçmektedir ve bu paya Solow artışı denilmektedir (Seyidoğlu, 2006: 840).

Solow modeli de gerçek hayatla uyuşmayan varsayımları nedeniyle birçok eleştiriye uğramıştır. Özellikle teknolojiyi dışsal kabul etmeleri ve önemli bir faktör olarak görmelerine rağmen model içinde tam olarak açıklayamamış olmaları bakımından eleştirilmişlerdir. Bu durum da içsel büyüme modellerinin doğmasına neden olmuştur.

2.2.7. İçsel Büyüme Teorileri

İçsel büyüme teorileri, 1990'larda Paul Romer'in öncülüğünde ortaya çıkmışsa da Robert Lucas tarafından geliştirilmiştir. Yeni büyüme teorileri olarak da adlandırılan içsel büyüme teorilerinin en önemli yeniliği büyümenin merkezine teknolojik gelişme, beşeri sermaye ve bilgi gibi kavramları koymasındadır (Dilber, 2018: 206).

İçsel büyüme teorileri, AK Modeli (Robello Modeli), Bilgi Üretimi ve Taşımalar Modeli (Romer Modeli), Beşeri Sermaye Modeli (Lucas), Kamu Politikası Modeli (Barro Modeli) ve Araştırma-Geliştirme (AR-GE) Modeli olarak beş başlık altında incelenmektedir.

2.2.7.1. AK Modeli

1991 yılında Robello tarafından geliştirilen AK Modeli, teknolojik gelişmenin var olmadığı durumda bile iktisadi büyümenin olabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca Robello, sermaye içinde beşeri sermaye faktörünün bulunduğu için sermayenin azalan verimlere tabi olmadığı hatta artan getirisinin olduğunu savunmaktadır. AK modelinin üretim faktörü Denklem 1.11'deki gibi formüle edilmektedir (Taban, 2010: 43):

$$Y=AK \quad (1.11)$$

Denklem 1.11' de, Y çıktı düzeyini, A teknoloji seviyesini ve K sermaye stokunu temsil etmektedir. Diğer taraftan ekonominin teknoloji seviyesi sabit kabul edilmektedir. Dolayısıyla sermaye faktörü ile çıktı düzeyi arasında pozitif ilişkinin varlığı söz konusudur. İlave sermaye artışı kadar çıktı düzeyinde artış olması, sermayenin artan getirisinin göstergesidir (Dilber, 2018: 224-225).

2.2.7.2. Bilgi Üretimi ve Taşmalar Modeli

Kenneth Arrow'un yaparak öğrenme metodundan yararlanılarak geliştirilen ve ilk içsel büyüme modeli olarak kabul edilen Bilgi Üretimi ve Taşmalar Modeli, Romer tarafından ortaya atılmıştır. Arrow, bazı sektörlerin zamanla maliyetlerini azalttığını dolayısıyla üretimde kalitenin arttığını ve üretimin hızlandığını gözlemlemiştir. Arrow bunu "yaparak öğrenme modeli" olarak adlandırmıştır. Romer, sektörlerdeki maliyetlerin azalmasını ve üretim artışını, teknolojik ilerleme ve bilgi stokundaki artış sayesinde daha etkin üretmeye imkan sağlayan yeni bilgi olarak tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle, yeni üretimde bu bilgiyi kullanmak bir nevi bedava girdidir, böylelikle daha az maliyetle üretim artışı sağlanmaktadır (Ünsal, 2016: 238).

Romer'in modelinde teknoloji içsel olarak kabul edilmektedir. Çünkü firmaların yatırım kararları sayesinde teknoloji gelişmekte ve bu durum hem sermaye birikiminin artmasına hem de verimlilik artışına neden olmaktadır. Yeni bir bilginin yaratılmasında firmaların bir defaya mahsus sabit maliyete katlandığı bir durum söz konusu olmaktadır. Üretilen bilginin diğer firmalar tarafından benimsenmesi sayesinde ilgili firmaların da çıktı düzeyini arttırabilme imkanı bulabilmeleri gibi dışsallıklar ortaya çıkabilmektedir (Türker, 2009: 89).

2.2.7.3. Beşeri Sermaye Modeli

1988 yılında Lucas tarafından ortaya atılan Beşeri Sermaye Modeli, Robello'nun AK Modelinde olduğu gibi, beşeri sermayeyi de fiziksel sermaye gibi üretim faktörlerinden biri olarak modeline dahil etmiştir. Eğitimde harcanan zamanın fırsat maliyetini, beşeri sermayeye yapılan yatırım olarak değerlendirmektedir. Çünkü beşeri sermayenin ilk önce eğitimle ortaya çıktığını daha sonra çalışma hayatında yaparak öğrenme metodunun etkisiyle de oluşmaktadır (Kar ve Ağır, 2006: 58).

Lucas modelinde, içsel büyümenin gerçekleşmesi için dışsallığa ihtiyaç yoktur. Bu yüzden neo-klasik modele daha yakındır. Diğer taraftan, teknolojinin beşeri sermaye aracılığıyla ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı görüşünü savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, teknoloji sayesinde işgücü verimliliği artmakta ve işgücü iktisadi büyümenin

motoru durumuna gelmektedir. Beşeri sermayenin fiziksel sermayeye oranına ve dışsallığın durumuna göre sermayenin marjinal verimliliğini arttırmaktadır. Dolayısıyla beşeri sermaye düzeyi de artmaktadır. Sermayenin marjinal verimliliğinin artması ülkeler arasındaki farklılıkların artmasına neden olabilmektedir. Örneğin, sermaye birikimindeki artış, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkere doğru bir emek göçüne neden olabilmektedir. Bunun sonucunda iktisadi büyümenin zengin ülkelerde fakir ülkelere göre daha hızlı artması ile sonuçlanabilmektedir (Parasız, 2013: 195).

2.2.7.4. Kamu Politikası Modeli

Barro tarafından 1990 yılında Kamu Politikaları modeli oluşturulmuştur. Öncelikle Barro'nun modeli de önceki içsel büyüme modellerindeki gibi sermaye geniş kapsamlı ele alınmıştır. Yani sermaye düzeyi içerisinde beşeri sermaye de dahil edilmektedir. Diğer taraftan Barro, ekonomik büyüme için verimlilik ve teknolojiye önem verirken modelinde kamu harcamalarını da irdelemiştir (Yardımcı, 2006: 102).

Barro, 1973-1985 yıllarına ait verilerle 98 ülke için, kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı ile kişi başına GSYİH büyüme oranı arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Elde edilen bulgulara göre, kamu tüketim harcamaları ile büyüme oranı arasında negatif, kamu yatırımları ile büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki bulmuştur. Kamu harcamalarının hane halkının fayda fonksiyonunu maksimum yapan politikalarla uygulandığı sürece ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği görüşündedir. Kamu harcamalarını büyük bir kısmı vergilerle karşılanmakta olup, vergilendirme politikalarından kaynaklanan özel tasarruflardaki azalma ise refah artışını ve ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebileceğini savunmaktadır (Taban, 2010: 106-107).

2.2.7.5. Araştırma-Geliştirme (AR-GE) Modeli

Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırımlar sonucunda ortaya çıkan teknoloji dışsal modellerdeki gibi dışsal değildir ve teknolojiye para ödenmez. Ortaya çıkan bu teknolojiye ek bir ödeme yapılmamasından dolayı üretimin değerini sermaye ve emek belirlemektedir. Romer modeli, yaparak öğrenme ve bilginin yayılması altında

teknolojiyi içselleştirir. Ayrıca sermaye için azalan değil artan verimler geçerli olduğu ileri sürülmektedir.

Ar-Ge modelinde, bilgi rekabetçi olmayan bir maldır. Diğer bir deyişle, bilginin aktarımı ve yayılmasının bir maliyeti yoktur. Üretimle ortaya çıkan bilgi, diğer firmalara yayılarak pozitif dışsallıklar yaratmasına, sermayede artan verimlerin işlemesine yol açmaktadır. (Azgıt ve Levent, 2015: 309).

Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırımların artmasıyla ülkeler arasında gelir farklılıklarının oluştuğu gözlemlenmektedir. Ar-Ge faaliyetleri teknolojik gelişme ve inovasyonu ortaya çıkararak ilk önce firmaların iç maliyetini düşürmekte ve kaliteli ürünler ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Daha sonra firmalar veya ülkeler Ar-Ge faaliyetleri sayesinde ekonomik büyümelerini arttırarak dış piyasada rekabet edebilir hale gelmektedir. Ar-Ge faaliyetlerine kaynak ayıramayan ülkeler ise dış piyasalarda rekabet güçlerini kaybederek ekonomik refah kaybı yaşamaktadır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 42).

3. ENFLASYON

Büyüyen ekonomilerin önemli bir sorunu olan enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır (Dinler, 2017: 475). Ülkelerin ekonomik büyüme için uyguladıkları birçok politikalarda enflasyon önemli yer tutmaktadır. Çünkü enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etkisi olabileceği gibi birçok makro ekonomik değişkenleri etkileyerek de ekonomik büyüme üzerinde dolaylı etkileri olabilmektedir.

3.1. Enflasyon Kavramı

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) ve bütün ülkelerin merkez bankasının amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Fiyat istikrarının sağlanmadığı durumlarda enflasyon ortaya çıkmaktadır.

Enflasyon kavramı, kökeni Latince'ye dayanmakta ve “şişme” anlamına gelmektedir. En kısa tanımıyla enflasyon, bir ekonomideki fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlardır (Dinler, 2017: 475). Diğer bir tanımı ise bir ekonomideki fiyatlar genel seviyesinin normalin üzerinde devamlı olarak artması sonucunda ülke parasının iç değerinin düşmesidir (Karluk, 2005: 379). Enflasyonun başka bir tanımı, fiyatlardaki sürekli yükselme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Parasız, 1997: 373). Son olarak, fiyatlar genel düzeyindeki devamlı bir artış sürecinin yanında paranın değerindeki düşmenin bütün bir toplumu olumsuz yönde etkilemesi olmuştur (Orhan, 1995: 1). Diğer taraftan, klasik ve modern miktar teorilerine göre ise enflasyon ile para arzı artışları arasında pozitif bir doğrusal ilişkinin bulunduğu ileri sürülmektedir. Keynesyen iktisatçılarda enflasyon ise, bir ülkede tam istihdam koşulları geçerli iken, toplam talebin toplam arzı geçmesi durumu olarak tanımlanmaktadır (Kaygusuz, 2001: 4).

Enflasyon tanımlamaları göz önünde bulundurulduğunda enflasyonun varlığından söz edebilmek için iki önemli unsur vardır. Birincisi ülke içerisindeki tek bir malın fiyatının yükselmesi değil, mutlaka tüm malların fiyatı yani genel fiyat seviyelerinin artması gerekir. İkinci unsur ise fiyatlar genel seviyesinin artması hem normalin üzerinde gerçekleşmeli hem de devamlı olmasıdır.

3.2. Enflasyon Türleri

Enflasyon, fiyat artış hızlarına göre ve nedenlerine göre enflasyon olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

3.2.1 Fiyat Artışlarına Göre Enflasyon

Enflasyon, fiyat artış hızları bakımından incelendiğinde üçe ayrılmaktadır. Bunlar; ılımlı enflasyon, yüksek enflasyon ve hiper enflasyondur.

İlmlı enflasyon, enflasyon oranlarının iki hanelere ulaşmadığı yani % 10'un altında gerçekleşen bir enflasyon türüdür. Enflasyon oranlarına genel olarak bakıldığında gelişmiş ülkelerde % 4 gelişmekte olan ülkelerde ise % 6 olarak gerçekleşir. Bu enflasyon türünü yaşayan ülkelerde tüketiciler fiyat artışlarında pek fark hissetmezler. Bu yüzden halk ulusal paraya tam olarak güvendiğinden ve paranın değerini yitireceğini

düşünmediğinden gayrimenkül yerine, hazine bonusu, mevduat, hisse senedi gibi finansal yatırım araçlarını alırlar (Kaygusuz, 2001: 8).

Yüksek enflasyon, aşırı ve dörtlü enflasyon olarak da bilinmektedir. Enflasyon oranlarının iki ve üç hanelerde gerçekleştiği yani % 10 ile % 100 arasındaki gerçekleşen bir enflasyon türüdür. Aylık olarak değerlendirildiğinde fiyat artışlarında % 5, % 10 ve % 15'lere kadar bir artış gözükmektedir (Dinler, 2017: 476). Aşırı enflasyon türünü yaşayan ülkelerde halk ulusal paradan kaçır ve kontratları çoğunlukla kısa vadeli olarak yapmak isterler. Bunun yanı sıra dövizle alışveriş oranları ve gayrimenkül yatırımları artar. Ülkede yatırımların yurtdışına kaçmasından dolayı yatırım oranlarının azaldığı görülmektedir.

Hiper enflasyon, enflasyon oranlarının % 1000 ve üzerinde gerçekleşen bir enflasyon türüdür. Para miktarının çok hızlı artmasıyla fiyatlar da aynı hızla artmaktadır ve artık para değerini iyice kaybederek fonksiyonlarını yerine getirememektedir. Bu enflasyon türüne en güzel örnek 1922-1924 yılları arasında Weimar Cumhuriyeti döneminde Almanya'nın bu iki yıl içindeki % 1000'den fazla enflasyon oranlarını yaşamış olmasıdır. Yine aynı şekilde bu durumu yaşayan iki ülke Arjantin ve Brezilya'dır. Yüksek enflasyonda başlayan halkın paradan kaçması artık hiper enflasyonda zirveye ulaşmıştır ve artık halk tamamen döviz, altın, kıymetli eşya kullanımına yönelmektedirler. Bu enflasyon türünün en yıkıcı sonucu, orta kesimin hızla fakirleşmesi ve gelir dağılımı adaletsizliğinin artması olmaktadır (Çiğdem, 2013: 87).

3.2.2. Nedenlerine Göre Enflasyon

Nedenlerine göre enflasyon,; talep, maliyet ve yapısal enflasyon olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Talep enflasyonu, toplam arzın toplam talebin gerisinde kaldığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle üretilen mal ve hizmetlerin talebi karşılayamaması durumu fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi ile sonuçlanmaktadır (Dinler, 2001: 436). Talep enflasyonunun gerçekleşmesi için ekonomi tam istihdamda veya tam istihdama yakın bir durumda olması gerekmektedir (Espinosa ve diğerleri, 1997: 8). Bunun nedeni

fiyatları belirleyen arz ve talep koşullarının olması dolayısıyla arzın talebi karşılayamaması durumunda üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesidir. Yüksek düzeyde yapılan cari harcamalar ve yatırım harcamaları, merkez bankası kaynaklarına sıkça başvurulması ve kredi kaynaklarının genişlemesi gibi birçok neden talep artışlarına neden olabilir (Dinler, 2017: 478-479).

Maliyet enflasyonu, toplam talep artışlarının neden olmadığı ve üretim faktörlerinin maliyetlerinde gerçekleşen artışın fiyatlar genel düzeyini arttırmasına denilmektedir (Dinler, 2017: 480-481). Bu enflasyondan söz edebilmek için üretim faktörlerinde gerçekleşen maliyetlerin fiyatlara yansımaları gerekmektedir ve fiyat artışları malların piyasaya sürülmesini etkilemektedir. Diğer taraftan emek girdisinin maliyetini yani ücret artışlarının gerçekleşmesine rağmen emekte bir verimlilik gerçekleşmezse bu durum da enflasyon yaratır.

Maliyet enflasyonu; ücret enflasyonu ve kar enflasyonu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ücret enflasyonu, ücret ve fiyatların karşılıklı tepkileriyle ortaya çıkan enflasyona denilmektedir. Yani fiyatlar genel düzeyinin yükselmesiyle alım gücü düşecektir ve emek piyasasındaki işçiler ücretlerin arttırılması yönünde baskı yapacaklardır. Bunun sonunda yükselen ücretler tekrar fiyatları yükseltecektir (Dinler, 2017: 480-481). Kar enflasyonu ise firmaların açık ya da gizli anlaşmalar yaparak rekabet ortamını ortadan kaldırmalarıyla gerçekleşen enflasyon türüdür. Firmalar yapay olarak fiyatları yükseltmekte ve kar elde etmektedirler (Dinler, 2001: 436).

Yapısal enflasyon, hammadde, enerji veya nitelikli elaman eksikliği gibi nedenlerle üretim yapısına uygun olmayan koşulların varlığında fiyatlarda meydana gelen artışlara denilmektedir (Yılmaz, 2012: 21). Bu enflasyon türü genellikle gelişmekte olan ekonomilerde görülmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde birçok enflasyonla mücadele programları oluşturulmasına rağmen enflasyondan kurtulamamaktadırlar. Bunun nedeni bu ekonomilerin yapısal enflasyonu yaşamalarıdır (Kibritçioğlu, 2002: 51). Yapısal enflasyonu yaşayan ülkelerde genel olarak bir talep fazlası değil belli bir sektörde geçerli talep fazlası söz konusudur. Bu durum sadece o sektörün ürünlerinde fiyat artışına neden olmaktadır. Talebin azaldığı sektörlerde ise fiyat ve ücret artışları sabit

kalmaktadır. Ancak bu yapısal enflasyon sektörlerden tüm ülke geneline yayılmakta ve ülkede genel bir enflasyon söz konusu olmaktadır. Kısmi talep genişlemesi, para arzının sürekli artması ve ekonomik yapının katılığı bu süreci hızlandırmaktadır (Dinler, 2001: 436).

3.3. Enflasyonun Ölçülmesi

Enflasyon Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanmaktadır. Enflasyon hesaplaması genel olarak fiyat endeksleriyle, temsili bazı malların fiyat düzeyindeki değişimi bir baz yıla göre ölçmektedir. Aynı zamanda ölçümler aylık, çeyreklik, altı aylık gibi olarak da hesaplanmaktadır. Oluşturulan bu endeks, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) olmak üzere iki yöntemle hesaplanmaktadır.

TÜFE (Consumer Price Index) , tüketim mal ve hizmetlerinin fiyat değişimlerini hesaplanmasında kullanılan ve tüketicinin perspektifinden değişimi gösteren endekstir. ÜFE (Producer Price Index) ise, ülke içerisindeki üretilen mal ve hizmetteki fiyat değişimlerini gösteren bir endeks türüdür. Burada sepette olan mallar, hammadde ve ara mallar gibi girdi niteliği taşıyan mal ve hizmetlerden oluşmaktadır. ÜFE, üreticilerin perspektifinden bakan ancak TÜFE'in ne yönde değişeceğini belirleyen endeks türüdür.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET HADLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ

1. DIŞ TİCARET HADLERİ- EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Dış ticaret hadlerindeki bir değişikliğin ulusal gelire etkisini inceleyen teorik çalışmalar incelendiğinde; genellikle ülkelerin gelişmişlik farklarına göre değerlendirildiği görülmektedir. Bu konuda iktisat yazınında iki farklı görüş öne çıkmaktadır. İlk görüş, klasik iktisatçıların savunduğu, dış ticaret hadlerindeki bir iyileşmenin tarımsal ürün ve hammadde ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkeler lehine olacağıdır. Diğer görüş ise, Hans W. Singer ve Raul Prebisch'in savunduğu, dış ticaret hadlerindeki bir iyileşmenin gelişmekte olan ülkeler aleyhine ve sanayi ürün ihracatçısı gelişmiş ülkeler lehine olacağı yönündeki görüştür. Bu görüş Singer-Prebisch tezi olarak adlandırılmaktadır (Oğuz, 2017: 25).

Klasik iktisatçılar dış ticaret hadlerinin artmasının uzun dönemde tarımsal ürün ve hammadde ihracatçısı gelişmekte olan ülkeler lehine, sanayi ürün ihracatçısı gelişmiş ülkeler aleyhine olacağını iki argümana dayandırarak savunmuşlardır (Dinler, 2006: 503):

- Klasik iktisatçılardan David Ricardo'nun ortaya attığı görüşe göre tarımsal ürünlerin üretimi azalan verimlere tabi olmasından dolayı üretim yeteri kadar arttırılamamaktadır. Fakat uzun dönemde tarımsal ürünlerin fiyatı artmaktadır. Tarımsal ürünlerin fiyatının artması, tarımsal ürün ihracatçısı olan ülkenin ihracat gelirlerinin artması anlamına gelmektedir. Bu durum dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülke lehine gerçekleşmesi ve dolayısıyla bir birim ihraç malı karşısında daha fazla ithal malı olarak ülkede bir refah artışının sağlanmasına yol açmaktadır.

- John Stuart Mill'in karşılıklı talep yasasıyla açıkladığı görüşe göre uluslararası değişimde fiyatlar, karşılıklı talep yasasına dayalı olarak belirlenmektedir. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere ithal ettikleri tarımsal ürünlere olan talepleri yoğun

olması nedeniyle tarımsal ürün fiyatları, sanayi ürünlerin fiyatlarına göre daha yüksek olmaktadır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin ihracat gelirlerinin artmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla ülkenin dış ticaret hadleri gelişmekte olan ülke lehine gelişerek, iktisadi büyümelerinde bir artış gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkeler aleyhine olacağı görüşü yani Singer-Prebisch Tezi ise Hans Singer ve Raul Prebisch tarafından ortaya atılmıştır. Dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkelerin aleyhine bir seyir izlemesini talep, arz ve ekonomilerin yapısal esnekliği bağlamında üç şekilde incelemişlerdir (Taşçı ve Erçakar, 2016: 234-236):

- Gelişmiş ülkelerin gelişme hızlarına paralel olarak gıda mallarına olan talebin azalmakta olduğunu ileri sürmüş ve bunu engel yasasına dayandırarak açıklamışlardır. Ülkelerin gelirleri arttıkça gıda mallarına olan talebinin azalacağını ve gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret hadleri aleyhte bir seyir izleyeceğini belirtmişlerdir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde refah azalışına yol açmaktadır. Diğer taraftan, gelişmiş ülkeler gelişmişliğin getirdiği teknoloji seviyesindeki iyileşmeyle doğal hammaddelerin yerine yapaylarını üretilip az gelişmiş ülkelere ithal ettikleri hammadde taleplerini azaltmaktadırlar. Ayrıca, gelişmiş ülkeler tarım kesimine ilişkin koruyucu önlemler olarak kendi ülkelerinde tarımsal ürünlere olan ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Sonuç olarak, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin mallarına olan talebi azalmaktadır. Böylelikle, dış ticaret hadlerinin seyri gelişmekte olan ülkeler aleyhine dönmekte ve refah azalışına neden olmaktadır.

- Gelişmiş ülkelerde gelişmişlik düzeyleri teknoloji ve yeniliklerin artmasına yol açmaktadır. Gelişmiş ülkelerde teknolojik yenilikler sonucu üretimin artması ve gelişmekte olan ülkelere sendika gibi fiyat arttırıcı öğelerin bulunmaması, gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünlerinin fiyatlarını düşürmekte ve dış ticaret hadlerinin aleyhte bir seyir izlemesine neden olmaktadır.

- Gelişmekte olan ülkelere ekonominin yapısal esnekliği düşüktür. Diğer bir deyişle, gelişmekte olan ülkelere ihracat fiyatlarındaki düşme karşısında, ekonomik

yapının çok katı olması nedeniyle kaynaklar ihracat kesiminden ihracatı yapılmayan diğer üretim alanlarına kolay bir şekilde aktarılamamaktadır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde üretimin azalmasına neden olarak refah kaybına yol açmaktadır.

Dış ticaret hadleri ekonomik büyüme ilişkisi ile ilgili literatür incelendiğinde farklı ticaret haddi türlerinin kullanıldığı görülmektedir. Genel olarak kullanılan dış ticaret haddi türleri net ve gelir ticaret hadleridir. Dış ticaret hadlerinin ihracat miktarındaki artış ve azalışın tersine bir seyir izlemesi durumunda, ihracat ve ithalat fiyat endekslerinin karşılaştırılması gerçek durumu yansıtmayabilir. Bu nedenle net ticaret hadleri yerine ihracatın satın alma gücünü ya da ithalat kapasitesini endeks olarak gösteren gelir ticaret haddi kullanılmalıdır. Böylelikle gelir ticaret hadlerinin kullanılması, dış ticaret ile iktisadi büyüme arasındaki etkileşimin anlaşılması açısından daha yararlı olabilmektedir. Diğer taraftan, ihraç mallarının miktarında belli bir oranda düşmeye karşılık ihraç malları fiyatlarında aynı oranda yükselme olması eskiye göre daha iyi bir durum olarak değerlendirilmektedir. Aynı miktar ithalat, daha az mal ihracıyla karşılanabilmekte ve birim ihracatın satın alma gücü yükselmektir. Sonuç olarak dış ticaret hadlerindeki bir değişimin ekonomik büyümede yaratacağı etkiyi ölçerken, ülkelerin satın alma gücünü dikkate alan doğru dış ticaret hadleri türü seçilmeli ve değerlendirme ona göre yapılmalıdır.

İlgili literatür incelendiğinde doğru dış ticaret hadleri türünün seçimiyle birlikte dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Dış ticaret hadleri, ekonomik büyümeyi olumlu veya olumsuz etkileyebildiği gibi büyüme hızını da belirleyebilmektedir. Diğer taraftan, ekonomik büyüme de dış ticaret hadlerinin ülkenin lehine ya da aleyhine bir seyir izlemesine neden olabilmektedir. Ekonomik büyüme ile birlikte ülkelerin tüketim alışkanlıkları, dış piyasada rekabet edilebilirlik koşulları ve dış pazarların genişliği değişebilmektedir. Bu değişim mal fiyatları ile arz ve talep koşullarını etkileyerek ülkelerin dış ticaret hadlerinin seyrinin oynak bir yapıya sahip olmasına neden olabilmektedir. Dış ticaret hadlerinin seyrindeki bu oynaklıktan gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere kıyasla daha çok

etkilenmektedir. Bu nedenle dış ticaret hadlerindeki değişim gelişmekte olan ülkeler için daha fazla önem taşımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret hacim olarak dar olmasına rağmen GSYİH içindeki payı oldukça yüksektir. Bu tür ülkelerin ekonomik büyümeyi sağlayabilmeleri, üretim için gerekli olan teçhizatı ve sermayeyi ithal etmesiyle mümkün olabilmektedir. İthalat kapasitesi ise büyük ölçüde dış ticaret hadlerine dayanmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere ihracatının büyük bir kısmı ilksel maddelerden oluşurken, ithalatın çoğu sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla, ilksel maddelerin ve sanayi ürünlerinin değişim oranları bu ülkelerde önem arz etmektedir. Genel olarak bakıldığında gelişmekte olan ülkeler, üretimlerinin büyük bir kısmını gelişmiş ülkelere satmakta ve elde ettikleri gelirlerle gelişmiş ülkelere sermaye malı, hammadde ve sanayi malı satın almaktadırlar. Bu nedenle ihracat malları fiyatlarıyla ithal malları fiyatlarının oransal büyüklüğü ve bu büyüklükte meydana gelen değişimler, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerini arttırabilmek adına önem taşımaktadır (Mumcu, 1969: 89-90).

Dış ticaret hadlerinde gerçekleşen bir artış ekonomik büyümeyi pozitif etkileyen bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Dış ticaret hadlerinin artması, ülkenin uluslararası pazarlarda satın alma gücünü arttırmaktadır. Bunun sonucunda gelişmekte olan ülkenin reel GSYİH'sı, üretimden daha hızlı artmaktadır. Dolayısıyla kişi başına GSYİH artarken ülkede refah düzeyi hızla yükselmektedir. Ülke belirli bir miktar ihracatla daha fazla mal ithali sağlandığından iktisadi büyümesini artırma imkânı bulabilmektedir. Diğer taraftan, dış ticaret hadlerinde meydana gelen bir artış, ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına göre oransal olarak daha fazla artmasından kaynaklanmış ise ülkeye giren yabancı sermaye akımını da hızlandırmaktadır. Bu durum ithalat için gerekli finansman kaynaklarını arttırmaktadır. Finansman kaynaklarının artmasıyla birlikte ülkede ekonomik büyüme artışı hız kazanmaktadır (Karluk, 1996: 133).

Dış ticaret hadlerinin düşmesi olumsuz bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Dış ticaret hadlerinde gerçekleşen bir bozulma, eğer ihracat fiyatlarının düşmesi sonucunda gerçekleşmişse, ülkenin dış piyasada satın alma gücünü düşürmekle birlikte reel GSYİH'nın düşmesine neden olmaktadır. Bu durum, ithalat kapasitesini düşürerek ülkede

bir üretim azalışına yol açmakta ve iktisadi büyümenin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda ülkenin dış pazarda rekabet gücü azalmakta ve ülke ekonomisi olumsuz yönde etkilenmektedir. Ayrıca, dış ticaret hadlerinin düşmesi, sermaye birikimi yetersizliği çeken gelişmekte olan ülkelerde büyümenin en önemli finansman kaynaklarından biri olan yabancı sermaye akımını yavaşlatmakta ve ülkedeki var olan kaynakların da ihracat alanından başka alanlara kaymasına neden olmaktadır. Dolayısıyla dış ticaret hadlerindeki bozulmaların ekonomik büyümeyi ciddi oranda olumsuz etkilediği görülmektedir (Yörük, 2008: 105).

Ülkelerin sadece ihracat hacminin artması olumlu bir gelişme olarak kabul edilmemektedir. İhracat hacminin artması yanında, ihracatın satın alma gücünün de yükselmesi gerekmektedir. Bu durum dış ticaret hadlerinin artmasıyla gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarına göre göreceli olarak artması sonucunda uluslararası piyasada ülkenin satın alma gücünün de artmasıdır. Böylelikle kişi başına GSYİH artmakta ve refah düzeyi yükselmektedir. İthalat ve ihracat mallarına yönelik üretim alanlarında kullanılan kıt kaynakların serbest bırakılmasının sağlanabildiği bir durumda dış ticaret hadlerindeki bir iyileşme ülkenin refah düzeyinin yükseltici bir etkiye sahiptir. Ayrıca ihracat fiyatlarının artması, ülkeye gelen sermaye akımlarını hızlandırmakta ve sermaye teçhizatı için harcanabilecek fonların artmasına yol açmaktadır (Baldwin ve Merier, 1957: 229). Diğer taraftan, ticaret hadlerindeki bozulmanın ihracat fiyatlarındaki bir düşmeden kaynaklanmadığı bir durumda ülkenin dış piyasalarda satın alma gücü azalmaktadır. Dolayısıyla ülkenin ithalat kapasitesi düşeceğinden özellikle ithalata dayalı üretim yapan ülkelerde iktisadi büyüme olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca, verimlilik artışının olmadığı bir durumda ihracat fiyatlarında bir düşüş gerçekleşirse, ülkenin fiyat düzeyini koruyabilmesi için eskisine göre daha fazla ihracat yapması gerekmektedir. Bu durum, yabancı sermaye akımlarını olumsuz etkilemekle birlikte kaynakların farklı alanlara dağılmasına ve iktisadi büyümenin yavaşlamasına neden olmaktadır.

Ekonomik büyümenin dış ticaret hadleri üzerine etkisi üzerine ilgili literatür incelendiğinde çalışmalarda genel olarak uzun dönemli etkinin dikkate alındığı ve kısa

dönemli etkinin dikkate alınmadığı görülmektedir. Dış ticaret hadlerini kısa dönemde döviz kurlarındaki dalgalanmalar, dış ticaret politikası, tek taraflı transfer ödemeleri ve konjonktürel dalgalanmalar gibi birçok faktör etkilerken uzun dönemde iktisadi büyümeyi etkileyen üretimde ve tüketimde meydana gelen yapısal değişimler etkilemektedir.

Bir ülkedeki dış ticaret hadlerindeki bir iyileşmenin verimlilik artışı veya ulaştırma masraflarında meydana gelen bir düşme dışında gerçekleşmesi ancak ülkenin hem iç piyasa hem de dış piyasadaki talebinin değişmesinden kaynaklanmaktadır (Haberler, 1961: 28-29). Gelişmekte olan ülkeler ihracat fiyatlarını yükseltirse, dış talepte bir azalma gerçekleşebilir. Talebin azalması ülkenin ihracat gelirlerinin de azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Ancak esnek bir talep olması durumunda, ihracat fiyatlarının düşmesi, toplam ihracat gelirlerinin artması ile de sonuçlanabilmektedir.

Verimlilik artışı veya ulaştırma masraflarının değişmediği varsayımı altında, iki ülkenin karşılıklı ticaretinde ülkelerin sadece birinde ekonomik büyümenin gerçekleşmesi dış ticaret hadlerinin sadece o ülke lehine seyir izlemesine yol açmaktadır. Bu durum, diğer ülkede ithal edilebilir malın (ithalatı ikame eden malın) üretiminin artmasına ve ihraç edilebilir malın (ihracatı ikame eden malın) üretiminin azalmasına neden olur (Yörük, 2008: 106). Diğer taraftan, ekonomik büyümenin gerçekleşmediği ülkede ithalatı ikame eden malın üretimi ihracatı ikame eden malın üretimine oranla artmakta, dış ticaret hadleri bozulmakta ve dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine bir seyir izlemesine neden olmaktadır.

Her iki ülkede de ekonomik büyümenin gerçekleştiği varsayımı altında, dış ticaret hadlerindeki değişimin yönü ihraç mallarına yönelik dış talebin artma oranına ve büyüme hızına bağlı olmaktadır. Genel olarak verimlilik artışları dikkate alınmadığında bir ülkenin ticaret haddi, ithalat ve ihracat talebinin, miktar ve gelir esnekliğine bağlı olarak değişmektedir.

2. DIŞ TİCARET HADLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNDE ENFLASYONUN ROLÜ

İktisadın tarihsel gelişim süreci içerisinde en çok tartışılan ve en fazla üzerinde durulan konulardan biri büyüme-enflasyon ilişkisidir. Bir ekonomide makroekonomik hedeflerin belirlenmesi ve istikrarın temininde başrol oynayan büyüme ve enflasyon olayı hemen hemen bütün iktisat okullarının öncelik verdiği çözümleri gereken temel meselelerin başında gelmektedir. Modern dünyada; büyüemeyen ya da yeterli düzeyde büyüemeyen ekonomi, her zaman ve her yerde yoksulluk, işsizlik, düşük refah düzeyi gibi mühim sorunları çağrıştırmakta; enflasyon ise iktisatçıların yıllardır tartıştığı birçok olumsuz etkiye neden olmaktadır. Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun bütün ülkelerde büyüme ve fiyat istikrarı temel performans kriteri olarak kabul görmektedir.

Fiyat istikrarı, genel bir tanım çerçevesinde bireylerin yatırım, tüketim ve tasarrufa yönelik karar ve tercihlerini etkilemeyecek düzeyde düşük ve sürdürülebilir bir enflasyon oranını ifade eder. Burada fiyatlar genel düzeyinin belli sınırlar dışında artmasına ya da düşmesine izin verilmemesi esastır. Fiyat istikrarı, orta ve uzun vadede ekonomik ve sosyal istikrarın sağlanabilmesinin ve sürdürülebilir bir büyümenin temel koşuludur. Ekonomilerinde fiyat istikrarını tesis edemeyen bir ülkenin ekonomisi, siyasi ve sosyal yapısı ciddi boyutlarda zarar görebilir.

Ekonomik büyüme üzerinde enflasyonun doğrudan etkisi olabileceği gibi birçok makroekonomik değişken üzerinden de etkisi olabilmektedir. Enflasyonist ortamlar, ileriye dönük tasarruf, yatırım, üretim ve tüketim kararlarını almayı zorlaştırmakta ve artan belirsizlik ortamı ekonomik büyümeyi engellemektedir. Bu bağlamda, enflasyondaki oynaklığın, dolayısıyla enflasyona ilişkin belirsizliğin, yüksek olduğu ortamlarda ülkelerin kalkınmalarını finanse etmek amacıyla kullanılması düşünülen tasarruflar, reel yatırımlara ya da üretime dönüşmek yerine daha fazla getiri elde edebileceği düşünülen spekülâtif alanlarda değerlendirilmektedir. Bu durum, ekonomide reel yatırımların daralmasına sebebiyet vererek ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca enflasyon, bir yandan üreticilerin karlarını düşürerek reel yatırımların azalmasına yol açarken, öte yandan tüketicilerin reel gelirlerini etkileyerek

satın alma gücünü de aşındırmaktadır. Bu nedenle, ekonomilerde fiyat istikrarının sağlanması, ekonominin gelişmesi, daha etkin olarak çalışması ve piyasa işlerliğinin sağlanması açısından büyüme potansiyelini artıran önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan, fiyatlar genel düzeyindeki artışlar, sadece ekonomideki belirsizlikleri arttırarak tüketim, yatırım ve büyümeyi olumsuz etkilememektedir. Bu durum, aynı zamanda toplumsal açıdan gelir dağılımını da bozarak gelir grupları arasındaki uçurumun giderek açılmasına (sabit gelirlielerin aleyhine gelir dağılımının kötüleşmesine) neden olmaktadır (Şiriner ve Doğru, 2005: 172).

Yüksek enflasyon ekonomik büyümeyi sadece ileriye dönük tasarruf, yatırım, üretim ve tüketim kararları üzerinden değil aynı zamanda dış ticaret hadleri üzerinden de engellemektedir. Enflasyonist bir ortamın yaşandığı bir ülkede, iç fiyatlar dış fiyatlara göre daha yüksektir. İç fiyatların yükselmesi sonucu ithal mallar ucuzlarken ihracat mallar pahalılaşmakta ve dış ticaret hadleri yükselmektedir. Dış ticaret hadlerinin yükselmesi sonucu, ithalat artarken ihracat azalmaktadır. Bu durum, dış ticaret dengesinin olumsuz yönde etkilenmesine ve açık vermesine neden olmaktadır.

Enflasyonist bir ortamda dış ticaret hadlerindeki bir yükselme, dış ticaret dengesinin bozulmasına ve ekonomik büyümenin olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilmektedir. Dış ticaret dengesinin bozulması ve enflasyonist ortamda ihracat malı ürün fiyatlarının yükselmesi sonucu, ihracat azalırken ithalat artmaktadır. Bu durum dış ticaret açığına neden olmaktadır. Dış ticaret açığı demek aynı zamanda döviz açığı anlamına gelmekte ve ithalatın finansmanı problemini ortaya çıkarmaktadır. Yükselen döviz kuru sonucunda, ülkede tüketim mallarına olan talep azalmakla birlikte toplam harcamalar azalmakta ve ülke bir refah azalışı ile karşı karşıya kalmaktadır (Karaköy ve Yalman, 2012). Diğer taraftan, oluşan dış ticaret açığı, bir ülkenin dış âlem ile olan ekonomik ve mali ilişkilerini yansıtan ödemeler bilançosunun önemli bir kısmını oluşturan cari işlemler dengesini de olumsuz yönde etkilemektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2011). Ülkelerin dış borç ihtiyacını arttıran bu durum, dış borç temininde sıkıntıların yaşandığı (uygun olmayan vade ve faiz seçeneklerine bağlı) dönemlerde büyüme oranını olumsuz etkilediği görülmektedir.

İlımlı enflasyonun yaşandığı bir ortamda dış ticaret hadlerindeki bir yükselme ekonomik büyümeı olumlu yönde etkileyebilmektedir. Dış ticaret hadlerinde yaşanan bir yükselme, ülkeler arasındaki artan gelir farklılıklarının azaltılmasında önemli bir rol üstlenerek ülke içerisinde kişi başına gelirin artmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca, uluslararası piyasada ülkenin rekabet gücünü ve devamında satın alma gücünü arttırarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratabilmektedir.

Enflasyonun büyüme üzerindeki etkisi incelendiğinde birçok kanaldan büyümeı etkileyebildiği ve belirli bir enflasyon seviyesinde sürdürülebilir bir büyümenin sağlandığı söylenebilmektedir. Bu durum, dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisinde optimal enflasyon oranının ne olması gerektiği ya da her ülke veya ülke grubuna özđü bir eşik değerinin olup olmadığı konusunu gündeme getirmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Dış ticaret hadleri ekonomik büyüme ilişkisinde enflasyonun rolüne ilişkin ilgili literatür incelendiğinde bu konuda çok fazla çalışmanın yapılmadığı görölmektedir. Bu bağlamda ilk olarak başlı başına dış ticaret hadleri ile ilgili yapılmış çalışmaları dikkate alınmıştır. Daha sonra dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme, gelir ve kalkınma gibi kavramlar üzerine etkilerini inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. Ardından dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisinde enflasyonu eşik değerken olarak kabul eden çalışmaları anlatılmıştır.

Dış ticaret hadleri türleri ile ilgili yapılmış çalışmalardan birisi Kip (2005)'in çalışmasıdır. Kip (2005) çalışmasında 1982-2004 dönemine ilişkin verilerle Türkiye'nin dış ticaret hadlerini ölçmüştür. Ampirik bulgulara göre ilgili dönemde ticaret hadlerinin Türkiye'nin aleyhine çalıştığını belirtmiştir.

Hepaktan ve Karakayalı (2009), 1980-2008 dönem aralığında Türkiye'nin dış ticaret hadlerini analiz etmiştir. Analizlerinde gelir, gayri safi değerim ve net değerim ticaret hadleri bazında ilgili dönemde dış ticaret hadlerini hesaplamışlar ve ticaret hadlerinin birbirleri ile olan ilişkilerini değerlendirmişlerdir. Daha sonra Türkiye'de net

değişim ticaret hadlerinde bir bozulmaya gerçekleşmesine rağmen, ihracattın artmasının yanında verimlilikte de bir artış gerçekleşmesi sonucunda gelir ticaret hadlerinin yükseldiğini gözlemlemişlerdir. Ayrıca gelir ticaret hadlerindeki bu yükselmenin sebebini ihracat miktarındaki artışından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Cambazoğlu ve Karaalp (2012), 1982-2011 dönemi itibariyle 30 yıllık bir süreçte Türkiye'nin dış ticaret hadlerini analiz etmişlerdir. Analizlerinde öncelikle farklı ürün gruplarına göre dış ticaret yapısına bakılmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye'nin aramalı ürün gruplarında hem ihracatçı hem de ithalatçı olduğunu göstermiştir. Ayrıca, çalışmada ilgili dönem aralığında dış ticaret hadlerinin Türkiye'nin lehine mi yoksa aleyhine mi çalıştığı ölçülmüştür. Elden edilen bulgulara göre uluslararası ticaretin Türkiye'nin yararına olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Taşçı ve Erçakar (2016), Ocak 1982-Kasım 2015 dönemi itibariyle Türkiye için Singer-Prebisch tezinin geçerli olup olmadığını analiz etmişlerdir. Çalışma ekonomik trend ile analizi yapmışlardır. Elde edilen bulgulara göre Türkiye için Singer-Prebisch tezinin geçerli olmadığı sonucuna varmışlardır.

Dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme, gelir ve kalkınma gibi kavramlar üzerine etkilerini inceleyen çalışmalardan birisi Basu ve McLeod (1992)'un çalışmasıdır. Basu ve McLeod (1992) çalışmasında gelişen ülkeler için dış ticaret hadlerindeki dalgalanmaların sermaye birikimi üzerine olan etkisini basit açık bir ekonomik stokastik büyüme modeli kullanarak sorgulamışlardır. İthal edilmiş girdilerin yurtiçi sermayeyi daha verimli yaptığı ancak ihracat fiyatları belirsiz olduğunu belirtmişlerdir. Modelin çıktı sürecinin rastgele yürüyüş bileşenleri içerdiğini ve hatta geçici fiyat şoklarının çıktı seviyesi üzerinde kalıcı etkileri bulunduğunu ifade etmişlerdir. Elde edilen bulgular, rastgele yürüyüş bileşenlerinin büyüklüğünün ülkenin ticaret payına, ihracatın arz tepkisine ve diğer yapısal parametrelere bağlı olduğunu göstermiştir.

Lutz (1994), ticaret hadlerindeki dalgalanmanın büyüme üzerine olan etkilerini araştırmıştır. Dış ticaret hadlerindeki dalgalanma ile çıktı büyüklüğü arasındaki negatif ilişkinin varlığını ampirik kanıtlarla incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, gelir ticaret hadleri

dalgalanması ile daha düşük büyüme oranları arasında istatistiksel olarak oldukça anlamlı olduğunu göstermiştir. Ayrıca, gelir ticaret hadlerindeki dalgalanmanın derecesi bileşenlerine ayrıldığında, cari ihracattaki dalgalanmaların ticareti yapılan ilgili ürünlerin fiyatlarında olduğu gibi bir çekime sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Benzer şekilde net değişim ticaret hadlerindeki dalgalanmada ithalat ve ihracat fiyatlarındaki varyasyonlardan eşit derecede etkilendiğine işaret etmiştir.

Mendoza (1995), dış ticaret hadlerindeki belirsizliğin ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmada dış ticaret hadlerindeki belirsizliklerin tasarruflar ve büyüme üzerindeki etkisini stokastik içsel büyüme modeli kullanarak incelemiştir. Model, dış ticaret hadlerindeki değişim oranının ortalaması ile büyüme arasında oldukça iyi bilinen pozitif ilişkiyi açıklamıştır. Ayrıca dış ticaret hadlerindeki çeşitliliğin büyümeyi etkilediğini de ifade etmiştir. Yükselen dış ticaret hadleri değişkenliği riskten kaçınma derecesine göre daha hızlı ya da daha yavaş büyüme ile sonuçlandığı görülmüştür.

Gökalp (2000), 1980-1998 dönemleri için Türkiye’de liberalizasyon sürecinde dış ticaret hadlerinin trendi ile dış ticaret hadlerindeki değişmelerinin gelir etkisini incelemiştir. Gökalp (2000)’in Nicholson yönetimini kullandığı çalışmasında dış ticaret hadlerinin gelir etkisinin 6862,5 milyon dolar olduğunu bulmuştur. Ancak Sach-Dornbush yöntemi ile gelir etkisi ölçüldüğünde ise dış ticaret hadlerindeki değişimin yıllık ortalama GSYİH’yi $-% 0.24$ oranında negatif etkilediği sonucuna varmıştır.

Bleaney ve Greenaway’in (2001), 1980-1995 yılları itibariyle, 14 sahra altı Afrika ülkeleri için ticaret hadleri ile döviz kurları dalgalanmalarının yatırım ile büyüme üzerine etkilerini araştırmışlardır. Çalışmalarında ilksel ihracat ürünleri üzerine uzmanlaşmanın büyümeyi azaltıp azaltmadığı sorgulamışlardır. Dış ticaret hadlerindeki oynaklık, yatırımlar, döviz kurlarındaki oynaklık ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Yıldırım (2005), 1996-2004 dönemini kapsayan Avrupa Birliği sürecinde Türkiye için dış ticaret hadlerinin gelir etkisini araştırmıştır. Çalışmada Nicholson

yöntemi kullanılarak hesaplama yapılmıştır. Analiz sonucunda, dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ve bu oranın – 15.592,6 milyon dolar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aydoğuş ve Diler (2006), 1984-2004 yıllarını kapsayan bir dönem için Türkiye için dış ticaret hadlerinin gelir etkilerinin üzerine bir uygulama yapmışlardır. Çalışmalarının sonucunda kriz dönemlerinin ortak özelliğinin ithalat giderlerinin artış eğiliminde olduğu ve bu eğilimin dış ticaret hadlerine olumsuz yansıdığı belirtilmiştir. Gelir etkilerinin incelendiği çalışmada 2002 yılı gelir miktarı 9,0247 milyon dolar iken 2001 yılında bu tutarın 2,3467 milyon dolara düştüğü görülmüştür. Nihayetinde 1994-2004 yılları arası dış ticaret hadlerinin toplam gelir etkisinin 302.7577 milyon dolar olarak hesaplandığı ortaya koyulmuştur.

Aslan ve Yörük (2008), teoride ve uygulamada dış ticaret hadleri ile kalkınma arasındaki ilişkisiyi ilgili yazın incelenerek bu çeşitli görüşlere dayandırarak incelemişlerdir. İkinci Dünya Savaşının ardından bu alanda yapılan çalışmalarda büyük çoğunlukla dış ticaret hadlerinin seyrinin gelişmekte olan ülkeler aleyhine olduğu görülmüştür. Ayrıca dış ticaret hadlerinin uzun dönem eğilimlerinin değerlendirilmesine ilişkin istatistik ve teorik dayanakların yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aytemiz (2010), 1994-2010 dönemi arasında Türkiye’de dış ticaret hadlerinin gelir etkisini incelemiştir. Çalışmada dış ticaret hadleri Nicholson yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye toplam ihracat ve ithalat için dış ticaret hadlerinin gelir etkisi olumsuz yönde olması ve aynı zamanda Türkiye’nin toplam 2315 milyon dolar kayba uğradığını sonucuna varmıştır. Ayrıca, imalat sanayi toplamı ve alt sektörleri için sonuçlar olumlu çıkmıştır. Söz konusu dönem boyunca Türkiye imalat sanayinin, dış ticaret hadlerindeki değişimlerden dolayı toplam 20939 milyon dolar kazanç sağladığı tespit edilmiştir.

Wong (2010), Japonya ve Kore için dış ticaret hadlerini ile dış ticaret hadlerindeki dalgalanmaların, ekonomik büyüme üzerindeki etkisini zaman serilerini kullanarak incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre dış ticaret hadlerindeki dalgalanmada

meydana gelen bir artış kişi başına GSYİH'da düşüşe sebep olmaktadır. Petrol fiyatlarında bir artış ise dış ticaret hadlerinde düşüşe neden olmaktadır. Genelleştirilmiş tahmin hata varyans dağılımı sonuçlarına göre Japonya ve Kore'de kişi başına GSYH'ya katkı yapan etkenlerin birbirlerinden farklı olduğunu ortaya koymuştur.

Oktar ve Dalyancı (2012), 2004: 01-2011: 11 dönem aralığında Türkiye'de, dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisini Granger nedensellik ve VAR (Vektör Otoregresif) yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye ekonomisi için dış ticaret hadlerinin uzun dönemde cari işlemler dengesine doğru ve aynı yönlü bir kointegrasyon ilişkisinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır.

Jawaid ve Raza (2013), 1980-2010 yılları itibariyle yıllık zaman serilerini kullanarak Hindistan için dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme performansı üzerine etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre kısa ve uzun dönemde dış ticaret hadleri ile ekonomik büyüme arasında mükemmel pozitif ilişki olduğu istatistiki metotlar vasıtasıyla teyit edilmiştir.

Güneş, Gürel ve Cambazoğlu (2013), Türkiye için 1995Q1-2010Q2 dönemi itibariyle, dış ticaret hadleri, dünya petrol fiyatları ve döviz kuru ilişkisini Yapısal VAR modeli ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, dış ticaret hadlerinde yaşanan bir şok reel döviz kurunu aynı yönlü etkilemekle birlikte etkisi sürekli azalan bir seyir izlemektedir. Ayrıca, dış ticaret hadlerindeki bir iyileşme reel döviz kurunda yaşanan değişimlerin yaklaşık % 6'sını açıklamaktadır. Son olarak, Dünya petrol fiyatlarında ortaya çıkan bir şok ise reel döviz kurlarının hızla düşmesine yol açmakta ve reel döviz kurundaki değişimlerin yaklaşık % 21'ini açıklamaktadır.

Toledo (2014), Bolivya'nın dış ticaret hadlerindeki kararsızlığın ülkenin çıktı düzeyine etkisinin incelendiği çalışmada, dış ticaret hadlerindeki kararsızlığın çıktı büyüklüğü üzerinde negatif bir etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. Ayrıca, Bolivya'daki başlıca üç ihracat ürününün fiyat varyansları ile dış ticaret haddindeki dalgalanma kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre dış ticaret haddindeki dalgalanmaların büyüme ile ters ilişkisini teyit etmiştir.

Ekinci, Tüzün ve Kahyaoğlu (2015), 1990-2012 yılları itibariyle Türkiye için dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisini Markov değişim yaklaşımıyla incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre dış ticaret hadlerindeki iyileşmeler ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahiptir.

Ay, Özel ve İnan (2016), Türkiye için 1990-2012 yılları itibariyle dış ticaret hadlerinin ülkenin büyümesi üzerine olan etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada 23 adet yıllık veri kullanarak Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif (ARDL) modeli ile Sınır Testi yaklaşımı uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre büyüme ile dış ticaret haddi arasında ters yönlü fakat anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır.

Oğuz (2017), Türkiye için Eylül 2008- Haziran 2016 dönemine ait aylık veriler kullanılarak ARDL sınır testi yapılmıştır. Ayrıca, enflasyon modele açıklayıcı değişken olarak dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmiş ve serilerin hem kısa hem de uzun dönemde birlikte hareket ettiği sonucuna varılmıştır. Yüksek enflasyon oranlarını yaşayan Türkiye’de dış ticaret hadlerindeki % 1’lik bir iyileşme, kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeyi % 0.87 oranında olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır.

Dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisinde enflasyonu eşik değişken olarak kabul eden çalışmalardan birisi, Aydın, Esen ve Bayrak (2016)’dir. Bu çalışmada 1992-2013 yılları arasında geçiş ekonomileri olarak adlandırılan beş Türk Cumhuriyeti için (Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Azerbaycan) yatırımlar, nüfus artış oranı, dışa açıklık, dış ticaret hadleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide enflasyonun rolünü Dinamik Panel Veri analizi ile araştırmışlardır. Elde edilen bulgular enflasyon eşik değerinin % 7,97 olduğunu göstermiştir. Düşük enflasyon ortamını ifade eden eşik değerinin altında dış ticaret hadlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Aydın, Akıncı ve Yılmaz (2016), 1980-2013 dönemi arasında yükselen ekonomileri kapsayan 24 ülke için enflasyon, nüfus artış hızı, dışa açıklık, dış ticaret hadleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide enflasyon eşik değerinin rolü

araştırılmıştır. Değişkenler Dinamik Panel Eşik modeli ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, çalışma kapsamındaki tüm ülkelerde enflasyon ile ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığını ve enflasyon eşik düzeyinin % 13.68 olduğu sonucuna varmışlardır. Bunun yanında, enflasyonun eşik değerinin altında dış ticaret hadleri ekonomik büyümeyi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediği, eşik değerinin üstünde ise istatistiksel olarak anlamlı ancak negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Aydın ve Esen (2016), Türkiye için 1999:Q2 - 2014:Q2 dönemi itibariyle dış ticaret hadleri, dış açıklık, enflasyon oranı, cari işlemler açığının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada eşik otoregressive regresyon modeli (TAR) kullanılmıştır. Eşik modelinin tahminine dayanarak elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyüme için açıkların tahmini eşik değeri % 4 olarak bulunmuştur. Bu eşik değerinin üstünde dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi vardır. Öte yandan bu eşik altında gerçekleşen dış ticaret hadleri ekonomi büyüme üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ENFLASYONUN DIŞ TİCARET HADLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE ETKİSİNİN ANALİZİ

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Sürdürülebilir büyüme bağlamında dış ticaret ülkelerin büyüme süreçlerinde önemli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle küreselleşen dünyada, dış ticaretin katkısı olmadan ülkelerin büyüme süreçlerinin gerçekleşmeyeceği görüşü, iktisat teorilerinde dış ticaret ve iktisadi büyüme konusunun en çok incelenen konular arasında yer almasına neden olmaktadır. İktisadi büyümenin ülkelerin iç dinamiklerine bağlı olması ve dış ticaretin bu dinamiklerin çalışmasında önemli bir rolünün bulunması, dış ticaretin önemini daha da arttırmıştır.

Küreselleşen dünyada ülkelerin ekonomik ilişkilerinin, bağlantılarının ve dolayısıyla dış ticaretin artması sonucu ülkeler arasında mal ve hizmet hareketlerinde ciddi artışlar yaşanmaktadır. Bu artışlar, dış ticarete konu olan mal ve hizmet fiyatlarının zaman içinde değişmesine ve ülkelere göre farklılık göstermesine neden olabilmektedir. Bu durum ülkelerin ihracat ve ithalat düzeylerini değiştirerek ülkelerin büyüme süreçlerini etkileyebilmektedir.

İhracatın ithalatını karşıyabilme oranı olarak tanımlanan dış ticaret hadlerindeki değişim, taraf ülkenin avantajlı ya da dezavantajlı olmasına yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle ülkenin sattığı ve satın aldığı malların fiyatlarındaki değişimler nedeniyle dış ticareten kazançlı ya da zararlı çıkmasıdır. Bu bağlamda dış ticaret hadlerindeki değişimin dikkate alınması ve kaynak dağılımının yeniden ayarlanması gerekmektedir. Ülkeler dış ticaret hadlerindeki değişime göre kaynak dağılımının yeniden ayarlama fırsatı bulabildikleri zaman kazançlı çıkabilmektedirler.

Dış ticaret hadlerinin yükselmesi yani bir birim ihraç malına karşılık olarak daha fazla ithal malı satın alınabilmesi, ülkeler arasındaki artan gelir farklılıklarının

azaltılmasında önemli bir rol üstlenerek ülke içerisinde kişi başına gelirin artmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca, uluslararası piyasada ülkenin rekabet gücünü ve devamında satın alma gücünü arttırarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratabilmektedir (Diler, 2006: 30). Diğer taraftan ihracat malları fiyatının ithal malları fiyatına göre nispi olarak düşmesi olarak tanımlanan dış ticaret hadlerindeki bozulma, ülkenin bir birim ithal malı için daha fazla ihracat malı satmasına neden olarak ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki yapabilmektedir (Özdemir ve Delice, 2012: 640). Dolayısıyla fiyatlar genel düzeyi, dış ticaret hadlerini etkileyebilmekte ve ekonomik büyüme üzerinde ciddi bir rol oynamaktadır.

Fiyatlar genel düzeyinin yüksek olduğu bir durumda, yurtdışı fiyatları daha ucuz olacağından ithalat artmakta ve ihracat azalmaktadır. Bu durumda dış ticaret hadleri ülke aleyhine dönüşmektedir. Tersine durumda fiyatlar genel düzeyinin düşük olduğu bir durumda ise yurtiçi fiyatlar yurtdışı fiyatlara göre daha ucuz olacağından ithalat azalırken ihracat artmakta ve bunun sonucu olarak dış ticaret hadleri ülke lehine dönüşmektedir.

Yüksek enflasyon oranlarının yaşandığı Türkiye’de dış ticaret hadlerindeki değişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi enflasyon düzeyine göre farklılaşabilmektedir. Bu bağlamda dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi adına enflasyona ilişkin makul düzeyin ne olduğunun belirlenmesi önem arz etmektedir. Diğer taraftan sürdürülebilir büyüme bağlamında politika yapıcıların dış ticaret hadlerindeki değişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini olumlu kılabilmek adına enflasyon oranına ilişkin bu eşik seviyesini dikkate almaları ve enflasyon hedeflerini bu doğrultuda belirlemeleri önemlidir.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE AMACI

Dış ticaret hadlerindeki değişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, fiyatlar genel düzeyi üzerinden dış ticaret hadlerini etkileyerek ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde ciddi bir rol oynamaktadır. Özellikle yüksek enflasyon oranlarına sahip ülkelerde bu ilişki diğer ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir. Türkiye’nin yüksek enflasyon oranlarını yaşayan bir ülke olması nedeniyle bu çalışmanın kapsamına dahil

edilmiştir. Diğer taraftan, literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında Türkiye’de bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların genelde ülke düzeyinde yapıldığı ancak bölge düzeyinde yapılmadığı görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye düzey 2 alt bölgeleri sınıflandırması çalışmanın kapsamında yer almaktadır.

Araştırmanın amacı, 2005-2014 dönemi itibariyle enflasyonun dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisindeki rolünü Türkiye’de düzey 2 alt bölgeleri bazında incelemektir. Buna bağlı olarak Dinamik Panel Eşik Regresyon modeli kullanılarak enflasyona dair bir eşik seviyesi belirlenecek ve enflasyonun eşik seviyesinin altında ve üstünde olması durumunda dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenecektir.

3. ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİ SETİ

Çalışmada Türkiye’de düzey 2 alt bölgeleri bazında 2005-2014 dönemine ait ekonomik büyüme, dış ticaret hadleri enflasyon ve dışa açıklık verileri kullanılarak analiz yapılmıştır. Ekonomik büyümeyi temsilen, yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (sabit fiyatlarla \$) kullanılırken enflasyon oranını temsilen tüketici fiyat endeksi ile hesaplanan yıllık enflasyon oranı analize dahil edilmiştir. Diğer taraftan, dışa açıklık değişkeni yıllık ihracat ve ithalat toplamının yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya bölünmesiyle elde edilmiştir.

Dış ticaret hadlerinin birçok hesaplanma yöntemi olması ile birlikte bu çalışmada, Kremer, Bick ve Nautz (2013)’un çalışmasından hareketle dış ticaret hadlerini temsilen yıllık ihracat toplamının (\$) yıllık ithalat toplamına (\$) oranlanmasıyla elde edilen değer kullanılmıştır. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, ihracat ve ithalat tutarları ile enflasyon oranı verileri Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) alınmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkideki enflasyonun rolünü belirlendiği bu çalışmada bazı kısıtlar bulunmaktadır. İlk kısıt analizde kullanılan

değişkenlerle ilgilidir. Büyüme teorileri incelendiğinde ekonomik büyümeyi etkileyen yatırım, sermaye, iş gücü, kamu harcamaları ve döviz kuru gibi faktörlerin olduğu görülmektedir. Ancak, Türkiye düzey 2 alt bölge düzeyinde bu verilere ulaşılamamış olması sebebiyle ekonomik büyümeyi etkileyen dış ticaret hadleri, dışa açıklık ve enflasyon oranı değişkenlerinin kullanılmasıdır.

Araştırmanın ikinci kısıtı çalışmaya dahil edilen dönemdir. Türkiye düzey 2 alt bölgeler bazında 2005 öncesi ve 2014 sonrası verilere ulaşılamaması nedeniyle çalışmanın dönemi 2005-2014 dönemi arası seçilmiştir. Diğer taraftan ulaşılabilen verilerin yıllık olması diğer bir kısıttır.

5. ARAŞTIRMANIN MODELİ VE HİPOTEZLERİ

Fiyatlar genel düzeyinin dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla Hansen (2000) ve Duasa (2011) çalışmalarında kullandıkları modelden hareketle neo-klasik büyüme modeli oluşturulmuştur. Model Denklem 3.1’de gösterilmiştir.

$$EG_{it} = \alpha_0 + a_1TOT_{it} + a_1X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3.1)$$

Denklem 3.1’de t döneminde i bölgesi için EG_{it} , Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla büyüme oranını; TOT_{it} , dış ticaret hadlerini ve ε_{it} , hata terimlerini ifade etmektedir. Diğer taraftan, X_{it} , neo-klasik büyüme modelinden hareketle ekonomik büyümeyi etkileyen diğer makroekonomik değişkenleri ifade etmektedir. Ancak, bazı makroekonomik değişkenlere ilişkin verilere ulaşılamamış olması nedeniyle sadece dışa açıklık (*Openess*) modele dâhil edilmiştir. Modelimizde bağımlı değişkenin bir gecikmeli değeri açıklayıcı değişken olarak kullanılarak model dinamik bir yapıya dönüştürülmüş ve Denklem 3.2’de gösterilmiştir.

$$EG_{it} = \alpha_0 + \alpha_1EG_{it-1} + \alpha_2TOT_{it} + \alpha_3X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3.2)$$

Neo-klasik büyüme teorisinin temel varsayımlarından biri bölgelerin birbirine yakınsayacağı varsayımdır. Bölgelerin büyüme oranı, bütün modellerde ekonominin

başlangıç durumuna bağlı olarak değişmektedir. Bölgelerin birbirine yakınsayacağı hipotezi, az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelere göre daha hızlı büyüyeceğini varsaymaktadır. Hipotezin temel dayanağı üretimde ölçeğe göre azalan getirilerin varlığıdır (Ramirez-Rondan, 2013: 36-37). Bu nedenle modelde, bölgelerin başlangıç durumunu gösteren yıllık GSYİH değerinin bir önceki dönem değeri kullanılmıştır.

Dış ticaret hadleri, ülkenin dış piyasada etkinliğin ve dolayısıyla ekonomik refahın artması açısından önemli bir ölçüt kabul edilmektedir (Hepaktan, 2006: 1) . Dış ticaret hadlerindeki bir iyileşme ihracatın artmasına yol açarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratırken bozulma ise ihracatın azalmasına neden olarak ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Diğer taraftan dış ticaret hadlerinde değişime neden olan önemli faktörlerden biri de ülkedeki fiyatlar genel düzeyidir. Dolayısıyla fiyatlar genel düzeyindeki bir değişim dış ticaret hadleri üzerinden ekonomik büyümeyi etkileyebilmektedir. Bu nedenle fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen sürekli ve düzenli artışlar olarak tanımlanan enflasyon, dış ticaret hadleri ekonomik büyüme ilişkisinde önemli bir rol oynamakta ve ilişkinin yönünü değiştirebilmektedir.

Enflasyon oranının yüksek olduğu bir durumda ihraç mallar pahalılaşırken ithal mallar ucuzlamakta ve dış ticaret hadleri ülke aleyhine dönüşmektedir. Böylelikle üretim ve dolayısıyla ekonomik büyüme azalmaktadır. Diğer taraftan enflasyonun düşük olduğu durumda ise, ihraç malların ucuzlaması ve ithal malların pahalılaşması nedeniyle dış ticaret hadleri ülke lehine dönüşmekte ve ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir (Özdemir ve Delice, 2012: 640). Bu durum dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan ve ters “U” şeklinde bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın temel hipotezi, Türkiye’de dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı ve bu ilişkide enflasyon düzeyinin önemli bir rol oynadığıdır. Bu bağlamda çalışmanın alt hipotezleri ise şu şekilde oluşturulmuştur;

H₁: Yüksek enflasyon düzeyinde dış ticaret hadleri ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiler.

H₂: Düşük enflasyon düzeyinde dış ticaret hadleri ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Türkiye’de 2005-2014 dönemi itibariyle enflasyonun dış ticaret ve ekonomik büyüme üzerine rolünün bölgesel düzeyde incelendiği bu çalışmada; ilk olarak çalışmaya dâhil edilen değişkenlere ilişkin verilere yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. İkinci aşamada yapısal kırılmaları ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testi yapılmıştır. Bir sonraki aşamada panel eşbütünleşme testi yapılarak bölgesel düzeyde kırılma yılları belirlenmiştir. Son olarak Denklem 3.2’deki eşitliğe kırılma yılları kukla değişken olarak eklenerek eşitlik Dinamik Panel Eşik Analiz yöntemi ile tahmin edilmiştir.

6.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Paneli oluşturan birimlerin birbirinden bağımsız olduğu varsayımı klasik panel veri analizlerinin dayanağıdır. Fakat küreselleşmeyle birlikte ülkelerin karşılıklı bağımlılığı kaçınılmaz bir sonuç olabilmekte ve bu durum analizlerde hatalı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu eksikliği gidermek için ilk olarak paneli oluşturan yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmamasının, yani yatay kesit bağımlılığının test edilmesi gerekmektedir (Sarafidis ve Wansbbek, 2012; Kar, Nazlıoğlu ve Ağır, 2011). Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı yoksa birinci nesil birim kök testleri, varsa ikinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır (Gövdeli, 2018: 78).

Başlıca yatay kesit bağımlılığı testleri Breusch-Pagan (1980) $CDLM_1$ testi, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen $CDLM_2$ testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Sapması Düzeltilmiş LM (LM_{adj}) testleridir. Bu üç testin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H₀: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H₁: Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Testin sonucunda elde edilecek olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğunda H_0 hipotezi % 5 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmektedir (Pesaran, Ullah ve Yamagata, 2008).

Panelin zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda ($T > N$) Breusch-Pagan (1980) $CDLM_1$ testi ve Pesaran (2004) $CDLM_2$ kullanılır. Aksi durumda yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyük olduğu durumda ($N > T$) Sapması Düzeltilmiş LM testi kullanılmaktadır (Pesaran, Ullah ve Yamagata, 2008). Breusch-Pagan (1980) $CDLM_1$ testi denklem (3.3)'de ifade edilmiştir:

$$CDLM_1 = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (3.3)$$

Bu denklemde yatay kesit bağımlılığı yok iken; T, zaman boyutunu; N, ülke sayısını ve $\hat{\rho}_{ij}$ ise artıklar arasında yatay kesit korelasyonlarının tahminlerini göstermektedir. Yatay kesit bağımlılığı yok iken N sabit T sonsuza gitmektedir. İstatistik $N(N-1)/2$ serbestlik derecesi ile Ki-kare asimtotik dağılımı vardır. Pesaran (2004) $CDLM_2$ testi Denklem 3.4'de ifade edilmiştir:

$$CDLM_2 = \left(\frac{1}{N(N-1)} \right)^{1/2} 10 \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \left(T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1 \right) \quad (3.4)$$

$CDLM_2$ test istatistiği, H_0 altında T ve N sonsuza gittiği durumda, standart normal dağılmasına rağmen test sonuçları grup ortalaması sıfır ve bireysel ortalama sıfırdan farklı olduğunda sapmalı olmaktadır. Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) bu sapmayı denklem (3.4)'de yer alan test istatistiğine varyansı ve ortalamayı da ekleyerek düzeltmiştir (Göçer, Mercan ve Cambazoğlu, 2012: 456). Sapması Düzeltilmiş LM testi LM_{adj} denklem (3.5)'de gösterilmiştir:

$$Lm_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{1/2} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \left[\hat{\rho}_{ij}^2 \left(\frac{(T-K-1)\hat{\rho}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij}}{v_{Tij}} \right) \right] \sim N(0,1) \quad (3.5)$$

Bu denklemde v_{Tij} , varyansı ve μ_{Tij} , ortalamayı göstermektedir. Buradan elde edilecek olan test istatistiği asimtotik olarak standart dağılım göstermektedir (Pesaran, Ullah ve Yamagata, 2008).

6.2. Birim Kök Testleri

Zaman ve panel serilerde meydana gelen şokların geçici ya da kalıcı olduğunu anlayabilmek için serilerin durağanlığının test edilmesi gerekmektedir. Panel durağanlık testleri, zaman serilerine ilişkin durağanlık testlerinde olduğu gibi sadece zaman boyutunu dikkate almadıkları için bu testlere göre istatistiksel olarak daha güçlü olduğu düşünülmektedir (Charemza ve Deadman, 1997: 119).

Paneli oluşturan yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmadıkları panel durağanlık sınamasında karşılaşılan sorunlardan biridir. Bu bağlamda panel birim kök testleri birincil ve ikincil nesil testler olmak üzere ikiye ayrılırken birinci nesil testler de kendi içerisinde paneli oluşturan yatay kesitlerin homojen ya da heterojen olmalarına göre ikiye ayrılmaktadır. Levin, Lin ve Chu (2002), Breitung (2005) ve Hadri (2000) homojenlik varsayımına dayanırken; Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) heterojenlik varsayımına dayanmaktadır.

İkinci nesil birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin bağımsız olmadığı ve paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şokun, diğer birimleri farklı düzeyde etkilediği varsayımına dayanmaktadır. İkinci nesil birim kök testleri Taylor ve Sarno (1998) tarafından geliştirilen MADF (Multivariate Augmented Dickey Fuller), Breuer, Mcnown ve Wallace (2002) tarafından geliştirilen SURADF (Seemingly Unrelated Regression Augmented Dickey Fuller) ve Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CADF (Cross-sectional Augmented Dickey Fuller)'dır. Ancak bu testler seride yapısal kırılma olduğunda, yanlış biçimde, panelde birim kök olduğu yönünde sapmalı sonuçlar verebilmektedir (Lee ve Strazicich, 2004; Carrion-i-Silvestre, Barrio-Castro ve Lopez-Bazo, 2005). Testlerin bu eksikliğini gidermek için Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009), yatay kesit bağımlılığı ve çoklu yapısal kırılmaların varlığı durumunda, serilerin durağanlığını test etmeye yönelik bir yöntem geliştirmiştir. Bu test,

paneli oluşturan serilerin ortalama ve trendlerinde yapısal kırılmaların varlığı durumunda, serilerin durağanlığını test edebilmektedir.

Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009) testi en fazla beş tane yapısal kırılmaya izin vermekte olup kırılma noktalarını içsel olarak belirlemektedir. Kırılma noktalarını, Bai ve Perron (2003) algoritmasını kullanarak ve Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemi (Quasi-GSL) yardımıyla, dinamik programlama süreci ile birlikte, hata terimleri toplamını minimize ederek elde etmektedir. Diğer taraftan, bu test tekniği küçük örneklerde de etkin sonuçlar verebilmektedir (Carrion-i-Silvestre ve diğerleri, 2009). Testte kullanılan rassal veri üretme süreci Denklem 3.6 ve 3.7’de verilmektedir:

$$y_t = d_t + u_t \quad (3.6)$$

$$u_t = au_{t-1} + v_t, \quad t=0,1,\dots,T \quad (3.7)$$

Denklem 3.6 ve 3.7’de y_t , durağanlığı sınanan seriyi; d_t , deterministik trendi; u_t , rassal hata terimini; a , seriye ait katsayısı; u_{t-1} , rassal hata teriminin bir gecikmeli değerini; v_t , hata terimini ve t , örnek boyutunu göstermektedir. Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009), bu süreçte elde edilen serilerin durağanlıklarını test etmek için aşağıdaki beş farklı test istatistiğini geliştirmiştir. Bu testler Denklem 3.8, 3.9, 3.10, 3.11 ve 3.12’de gösterilmektedir:

$$P_T(\lambda^0) = \{S(\bar{a}, \lambda^0) - \bar{a}S(1, \lambda^0)\} / s^2(\lambda^0) \quad (3.8)$$

$$MP_T(\lambda^0) = [c^{-2}T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2 + (1-\bar{c})T^{-1} \tilde{y}_T^2] / s(\lambda^0)^2 \quad (3.9)$$

$$MZ_a(\lambda^0) = [T^{-1} \tilde{y}_T^2 - s(\lambda^0)^2] (2T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2)^{-1} \quad (3.10)$$

$$MSB(\lambda^0) = (s(\lambda^0)^{-2} T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2)^{\frac{1}{2}} \quad (3.11)$$

$$MZ_t(\lambda^0) = (T^{-1} \tilde{y}_T^2 - s(\lambda^0)^2 (4s(\lambda^0)^2 T^{-2} \sum_{t=1}^T \tilde{y}_{t-1}^2)^{-\frac{1}{2}})^{-1} \quad (3.12)$$

Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009) durağanlık sınavında kurulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

$H_0 = \text{Yapısal kırılmalar altında birim kök vardır.}$

$H_1 = \text{Yapısal kırılmalar altında birim kök yoktur.}$

Boş hipotezi test etmek için gerekli olan asimtotik değerler, öz çıkarım yöntemi ile üretilebilmektedir. Hesaplanan test istatistiği, kritik değerden küçük olduğunda, H_0 hipotezi reddedilmekte ve seride yapısal kırılmaların varlığı durumunda, birim kökün olmadığı, yani serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Göçer ve diğerleri, 2013: 8).

6.3. Dinamik Panel Eşik Regresyon Modelleri

Ülkelerde siyasi belirsizlikler, piyasalarda meydana gelen sorunlar, ekonomik krizler ve hükümet politikalarındaki değişiklikler gibi çeşitli faktörler, zaman serilerinde kırılmalara yol açmakta ve uygulanan ekonometrik modellerde doğrusal olmayan bir yapının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Akgül ve Özdemir, 2012). Bu durum rejim değişikliklerini temsil edebilecek doğrusal modellerin ve bu modellere ilişkin tahmin yöntemlerinin gelişmesine olanak sağlamıştır.

Doğrusal olmayan bir modelde doğrusal yöntemlerin kullanılması, tahmin sonuçlarının hatalı olmasına ve dolayısıyla hem sonuçlara dayalı yorumların hem de politika yapıcılar tarafından uygulanacak politikaların seçiminde bir yanlışlığa neden olmaktadır. Doğrusal olmayan yöntemlerden biri Hansen (1999) tarafından içsel tahmin edicilere yönelik uygulanan statik modelin Kremer, Bick ve Nautz (2013) tarafından genişletilmiş hali olan dinamik panel eşik modelidir. Bu yöntemde içsel tahmin edici olarak başlangıç gelir düzeyini temsilen ekonomik büyümenin bir gecikmeli değeri seçilmiştir ($initial=EG_{t-1}$). Caner ve Hansen (2004)'in içsel değişkenlerin kullanımına olanak sağlayan Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) tipi tahmin edicilerin kullanıldığı Dinamik Panel Eşik Regresyon modeli (DPER) Denklem 3.13'te gösterilmiştir:

$$y_{it} = \mu_i + \beta_1' z_{it} I(q_{it} \leq \gamma) + \beta_2' z_{it} I(q_{it} > \gamma) + \varepsilon_{it} \quad (3.13)$$

Denklem 3.13'te t , ($t = 1, \dots, T$) her bir birime ait zaman serisi boyutunu; i ise yatay kesit dâhilindeki birimleri ($i = 1, \dots, n$) göstermektedir. Modelde y_{it} , bağımlı değişkeni ve μ_i , yatay kesite ilişkin sabit etkiyi ; $\varepsilon_{it} \approx (0, \sigma^2)$ bağımsız ve özdeş dağılan hata terimlerini temsil etmektedir. Diğer taraftan, q_{it} , eşik değişkeni; γ , eşik değeri; $I(\cdot)$ rejimi gösteren bir gösterge fonksiyonu olarak modelde yer almaktadır. Ayrıca modelde yer alan z_{it} , bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini ve diğer içsel değişkenleri içeren m-boyutlu bir açıklayıcı değişken vektörü olarak kullanılmaktadır. Açıklayıcı değişken vektörü e_{it} ile ilişkili açıklayıcı değişkenler z_{1it} ve e_{it} den bağımsız içsel değişkenler z_{2it} olmak üzere iki alt kümeye bölünerek modelde yer almaktadır (Kremer, Bick ve Nautz, 2013).

Denklem 3.13'te yer alan modelin tahmin edilirken ilk olarak sabit etki dönüşümü ile yatay kesite ilişkin sabit etkinin (μ_i) ortadan kaldırılması gerekmekte ve bu amaçla Arellano ve Bover (1995) tarafından tavsiye edilen ileriye dönük dik sapma (forward orthogonal deviation) dönüşüm yöntemi uygulanmaktadır. Bu yöntem Denklem 3.14'te gösterilmektedir.

$$\varepsilon_{it}^* = \sqrt{\frac{T-t}{T-t+1}} \left[\varepsilon_{it} - \frac{1}{T-t} (\varepsilon_{i(t+1)} + \dots + \varepsilon_{iT}) \right] \quad (3.14)$$

Bu yöntemde en önemli özelliklerden biri dönüştürülmüş hata terimlerinin serisel korelasyonundan kaçınılmasıdır. Kremer, Bick ve Nautz (2013)' e göre bu durum, dinamik panel veri modellerinde Caner ve Hansen (2004) tarafından yatay kesit modelleri için geliştirilen tahmin yönteminin kullanılmasına imkân tanımaktadır.

Bir sonraki aşama, iki aşamalı en küçük kareler yöntemi (2SLS) kullanılarak enflasyon eşik düzeyinin belirlenmesidir. Bu doğrultuda öncelikle Caner ve Hansen (2004)'in çalışması takip edilerek araç değişkenlerin (X_{it}) bir fonksiyonu olan içsel değişkenler (z_{2it}) için indirgenmiş regresyon formu tahmin edilmektedir. Devamında ise yapısal denklemde içsel değişkenlerin (z_{2it}) yerine modelden elde edilen içsel değişkenlerin tahmin değerleri (\hat{z}_{2it}) kullanılmaktadır. Daha sonra sabit bir eşik değeri (γ) için denklem (3.13)'de yer alan model, en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilmektedir. Bu işlem q eşik değişkeninin alt kümeleri için tekrarlanmak ve bulunan eşik değerleri

içerisinde en düşük hata terimleri kareleri toplamına ($S(\gamma)$) sahip olan eşik düzeyi, uygun eşik değeri ($\hat{\gamma}$) olarak seçilmektedir. Bu kısıt, denklem (3.15)'teki gibi ifade edilmektedir (Hansen, 2000: 578):

$$\hat{\gamma} = \operatorname{argmin} S_n(\gamma) \quad (3.15)$$

Bir sonraki aşamada enflasyon eşik değeri için % 95 güven düzeyinde, denklem 3.16'da yer alan kısıt kullanılarak güven aralığına ilişkin kritik değerler hesaplanmaktadır.

$$\Gamma = \{\gamma: LR(\gamma) \leq C(\alpha)\} \quad (3.16)$$

Denklem 3.16'da $LR(\gamma)$, olabilirlik oranı istatistiğine ilişkin asimptotik dağılımı, $C(\alpha)$ ise bu dağılımın % 95'ini göstermektedir. Hansen (1999)'a göre olabilirlik oranı, her bir yatay kesit veride kullanılan zamanı hesaba katmaktadır. Uygun eşik değeri ($\hat{\gamma}$) belirlendikten sonra, dinamik panel eşik modelinde eğim katsayıları daha önce belirlenen araç değişkenleri ve tahmin edilen eşik değeri için genelleştirilmiş momentler metodu ile tahmin edilmektedir. Dış ticaret hadleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide enflasyon oranına ilişkin eşik değerinin etkisini incelemek amacıyla Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ile kurulan dinamik panel eşik modeli Denklem 3.17'de gösterilmektedir.

$$\begin{aligned} EG_{it} = & \mu_i + \beta_1 TOT_{it} I[\pi_{it} \leq \gamma] + \delta_1 I[\pi_{it} \leq \gamma] + \beta_2 TOT_{it} I[\pi_{it} > \gamma] \\ & + \phi z_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (3.17)$$

Denklem 3.17'de TOT_{it} , iki rejim tipi için dış ticaret hadlerini; z_{it} , kontrol değişkenleri vektörünü; π , değişkeni ise eşik değişkeni olarak yer almaktadır. δ_1 , rejim sabit katsayısını; β_1 ve β_2 katsayıları ise rejim eğim katsayılarını temsil etmektedir. Modelde içsel değişken olarak Bick (2010) ve Kremer, Bick ve Nautz (2013)'ün çalışmalarından yola çıkarak başlangıç gelir düzeyi (z_{2it}) kullanılmıştır.

Dinamik panel eşik regresyon modelinde katsayı tahminlerinin hem sapmasız hem de tutarlı olması için bağımlı değişkenin bütün gecikmeli değerlerinin araç değişkeni

olarak kullanılması ve T/N 'in 0 ve 2 arasında bir değer alması gerekmektedir (Roodman, 2009; Alvarez ve Arellano, 2003). Bu nedenle Arellano ve Bover (1995)'in çalışmaları dikkate alınarak bağımlı değişkenin bütün gecikmeli değerleri araç değişkenleri olarak modelde kullanılmıştır.

7. ANALİZ SONUÇLARI

7.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Bir ülkede dış ticaret hacminin yüksek olması her zaman dış ticaret haddinin artmasını sağlamayabilir. Özellikle dışa bağımlı ülkelerde dış ticaret hacminin artmasına karşılık dış ticaret hadlerinde bir artış yaşanmadığı görülmektedir. Gerçekleşmeyen bu artışın en önemli nedenlerinden birisi de ülkede yaşanan yüksek enflasyon oranlarıdır (zdemir ve Delice, 2012: 640). Bu durum, yüksek enflasyonun dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerindeki olumsuz etkisinin incelenmesini gerekli kılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada dışa bağımlılığı yüksek olan Türkiye'de Düzey 2 alt bölgeleri için Dinamik Panel Eşik Regresyon Modeli ile enflasyonun dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisindeki rolü incelenmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ne aday ye olması ve aday üyeliğin gereklilikleri yerine getirebilmek adına Avrupa Birliği İstatistik Bürosu tarafından Türkiye'de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) oluşturulmuştur. Sınıflandırma, ortak coğrafi alana sahip olmak, kültürel ve sosyoekonomik olarak birbirine yakınlık, aynı potansiyele sahip alanların bir araya getirilmesi gibi kriterler dikkate alınarak yapılmış ve benzer özellik gösteren illere göre düzey 2 (26 alt bölge) bölgeleri sınıflandırılmıştır (şengül, Estamian ve Miraç, 2013: 77). İBBS-2 sınıflandırması "Ek 1"de verilmiştir.

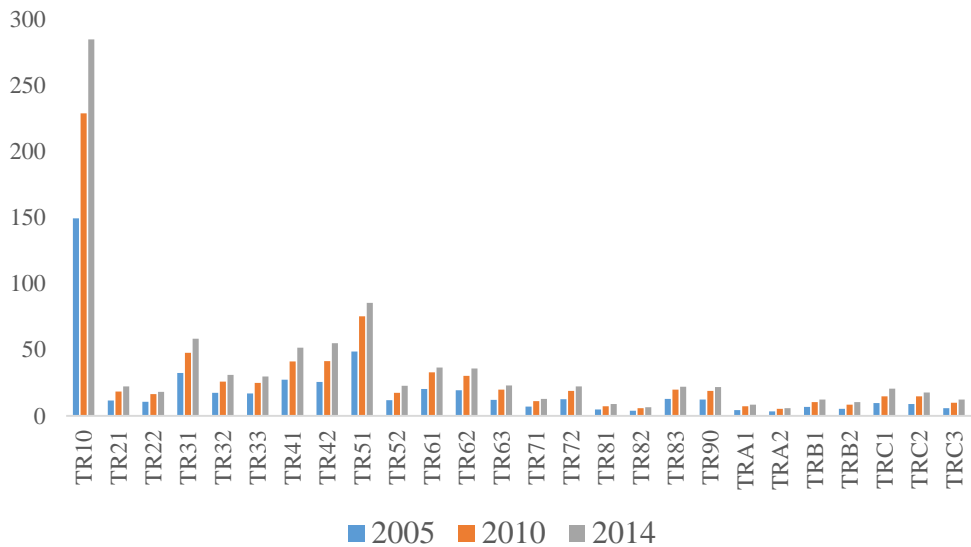
Dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkide enflasyonun rolünün incelendiği Dinamik Panel Eşik Regresyon Modelinde kullanılan ekonomik büyüme oranı (EG), dış ticaret hadlerindeki değişim (TOT), enflasyon oranı (π) ve dışa açıklık ($Openness$) değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler "Tablo 3.1" de verilmiştir.

Tablo 3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

	EG	TOT	π	Openness
Ortalama	8,347	1,854	8,453	1,933
Standart Sapma	11,395	2,311	1,433	1,870
En Yüksek	26,408	16,329	12,784	7,855
En Düşük	-22,229	0,082	4,175	0,090

“Tablo 3.1” e göre bölge bazında ekonomik büyüme oranı, dış ticaret hadleri, enflasyon ve dışa açıklık değişkenlerine ilişkin ortalama değerler sırasıyla yaklaşık olarak 8,35, 1,85, 8,45, 1,93’tür. Ekonomik büyüme oranının en yüksek olduğu bölge % 26,41 ile TR10 (İstanbul) iken en düşük olduğu bölge ise -% 22,23 ile TRA2 (İğdır, Ağrı, Ardahan, Kars)’dir. TR90 (Rize, Trabzon, Gümüşhane, Ordu, Giresun, Artvin) bölgesi 16,329 ile dış ticaret hadlerinin en yüksek olduğu bölge iken, TR81 (Bartın, Karabük, Zonguldak) bölgesi 0,082 ile en düşük olduğu bölgedir.

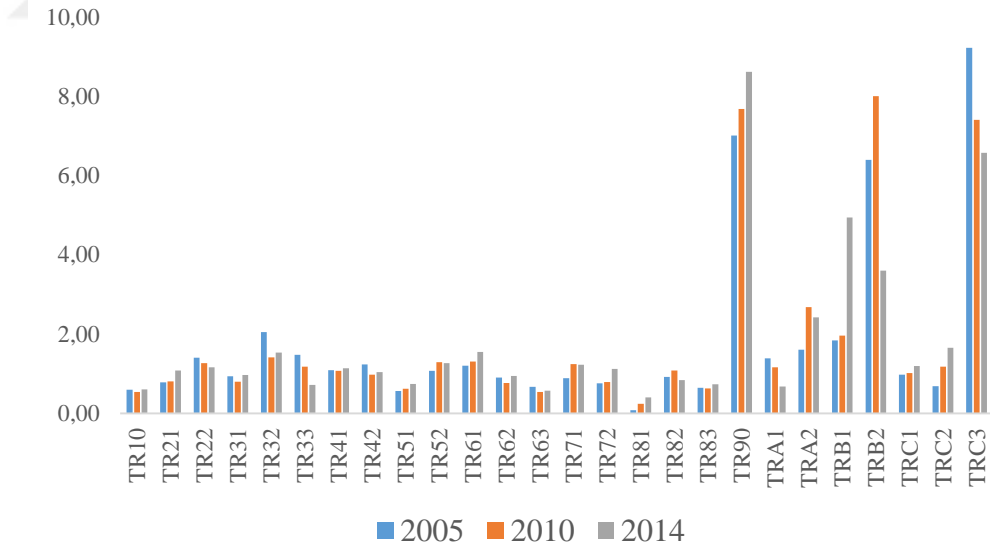
İBBS-2 sınıflandırmasına göre 2005, 2010 ve 2014 yıllarına ait GSYİH verilerinin Türkiye’deki 26 alt bölgeye ilişkin oranları “Grafik 3.1” de gösterilmiştir.

Grafik 3.1 2005, 2010 ve 2014 Yıllarına ait GSYİH Göstergeleri (Milyar \$).
KAYNAK: TÜİK, 2014.

“Grafik 3.1” incelendiğinde yıllar itibariyle bölge bazında en yüksek GSYİH’ya sahip olan iki bölge sırasıyla TR10 ve TR51 (Ankara) bölgesi iken en düşük GSYİH’ya sahip bölgeler TR82 (Sinop, Çankırı, Kastamonu) ve TRA2 bölgeleridir. TR10 ve TR51 bölgeleri diğer bölgelere göre daha geniş ulaştırma ve haberleşme ağına, sermaye kaynağına, teknoloji ve sanayi alt yapısına sahiptir. Bununla birlikte, bu bölgelerin işgücü potansiyeli ve iç pazar olanağına sahip olmaları, üretim ile tüketimin yüksek oranlarda gerçekleşmesine ve ülke GSYİH’sında büyük paya sahip olmalarına neden olmaktadır (Günaydın, 2013). Ayrıca en yüksek GSYİH’ya sahip olan bölgelerimizden TR10 bölgesi Türkiye’de sanayi ve hizmet sektöründe sırasıyla % 29,0 ve % 37,0 paya sahipken, TR51 bölgesi sırasıyla % 8,2 ve % 10,0 paya sahiptir. Diğer taraftan, düşük GSYİH’ya sahip TR82 ve TRA2 bölgelerinin sanayi sektöründeki payı sırasıyla % 0,48 ve % 0,22 iken, hizmet sektöründeki payı her iki bölge için de % 0,6’dır (TÜİK, 2017).

İBBS-2 sınıflandırmasına göre 2005, 2010 ve 2014 yıllarına ait Dış Ticaret Hadleri verilerinin Türkiye’deki 26 alt bölgeye ilişkin oranları “Grafik 3.2” de verilmiştir.

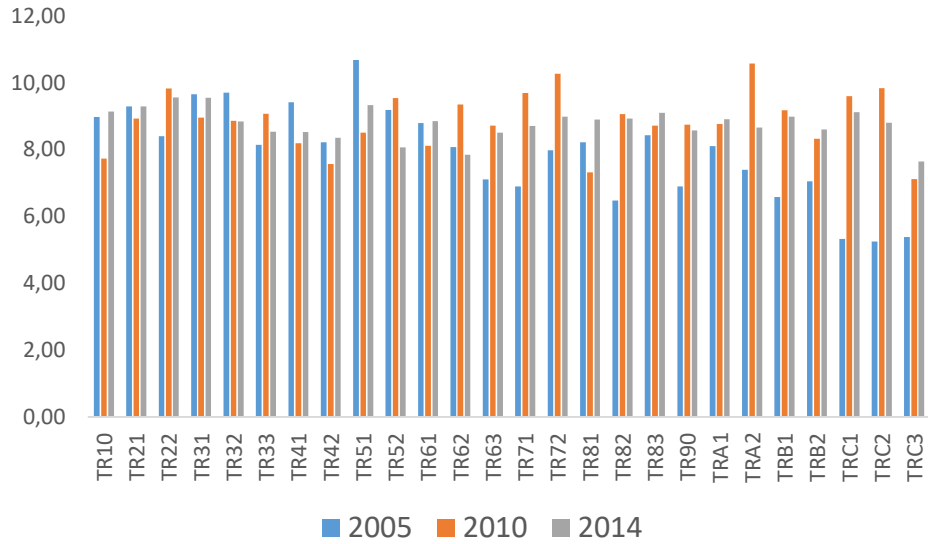
Grafik 3.2. Türkiye’de 2005, 2010 ve 2014 Yıllarına ait Dış Ticaret Hadleri Göstergeleri.

KAYNAK: TÜİK, 2014.

“Grafik 3.2” de görüldüğü gibi dış ticaret hadlerinin en yüksek olduğu bölgeler TR90, TRB2 (Hakkari, Muş, Bitlis, Van) ve TRC3 (Şırnak, Siirt, Batman, Mardin)

bölgeleri iken, en düşük olduğu bölge ise TR81'dir. Dış ticaret hadlerinin en yüksek olduğu TR90, TRB2 ve TRC3 bölgelerinde sanayileşme düzeyi oldukça düşüktür. Ülkemizde üretimin ithalata dayalı olması ve bu bölgelerde sanayileşmenin yeterli düzeyde olmaması, TR90, TRB2 ve TRC3 bölgelerinde gerçekleştirilen ithalatın düşük olmasına neden olmaktadır. Bu durum ihracat rakamlarının ithalat rakamlarına göre nispeten daha fazla olmasına neden olarak dış ticaret hadlerinin yüksek olmasına yol açmaktadır (Kızıltan ve Ersungur, 2007).

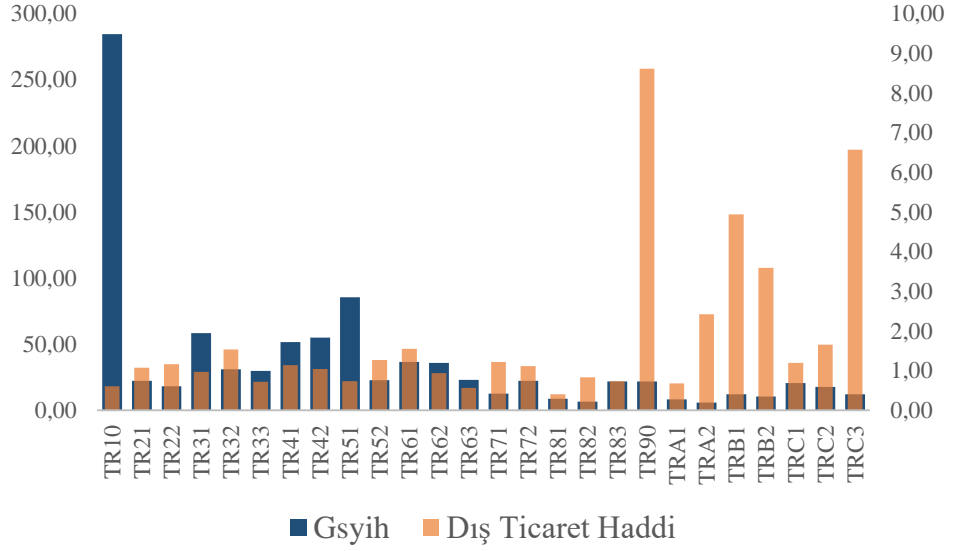
İBBS-2 sınıflandırmasına göre 2005, 2010 ve 2014 yıllarına ait enflasyon verilerinin Türkiye'deki 26 bölgeye ilişkin oranları "Grafik 3.3" te verilmiştir.

Grafik 3.3 2005, 2010 ve 2014 Yıllarına ait Enflasyon Oranları.
KAYNAK: TÜİK, 2014.

"Grafik 3.3" e genel olarak bakıldığında yıllara göre bütün bölgelerin benzer enflasyon oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Ancak TR51, TR72 (Sivas, Kayseri, Yozgat) ve TRA2 bölgeleri diğer bölgelere göre en yüksek enflasyon oranına sahip olduğu göze çarpmaktadır.

İBBS-2 sınıflandırmasına göre 2014 yılına ait GSYİH ve Dış Ticaret Hadleri verilerinin Türkiye'deki 26 bölgeye ilişkin karşılaştırmalı oranları "Grafik 3.4" te verilmiştir:

Grafik 3.4 2014 Yılına ait GSYİH (Milyar \$) ve Dış Ticaret Hadleri Göstergeleri.

KAYNAK: TÜİK, 2014.

“Grafik 3.4” e göre bölge bazında GSYİH’nın dış ticaret haddi ile nispi olarak kıyaslandığında göze çarpan bölgeler sırasıyla TR10 ve TR51’dir. 2014 yılında TR10 ve TR51 bölgelerinde toplamda 90.150.682,00 \$ ihracat ve 147.011.688,00 \$ ithalat gerçekleştirilmiştir. Bu iki bölgenin ihracatı Türkiye’de gerçekleştirilen toplam ihracatın % 57,19’unu oluştururken ithalatı ise toplam ithalatın % 69,99’ünü oluşturmuştur. Diğer taraftan 2014 yılında bölge bazında dış ticaret haddinin GSYİH’ya oranla nispi olarak yüksek olduğu bölgeler ise TR90 ve TRC3 bölgeleridir. TR90 ve TRC3 bölgelerinde toplamda 3.815.412,00 \$ ihracat ve 503.703,00 \$ ithalat gerçekleştirilmiştir. Bu iki bölgenin ihracatı Türkiye’de gerçekleştirilen toplam ihracatın % 2,42’sini oluştururken ithalatı ise toplam ithalatın % 0,24’ünü oluşturmuştur (TÜİK, 2014).

TR10 ve TR51 bölgeleri geniş ulaştırma ve haberleşme ağına, işgücü potansiyeline, iç pazar olanağına sermaye kaynağına, teknoloji ve sanayi alt yapısına sahip bölgeler iken TR90 ve TRC3 bölgeleri bu olanaklara yeterli düzeyde sahip değildir. Bu durum, TR10 ve TR51 bölgelerinin TR90 ve TRC3 bölgelerine göre üretim ile tüketim düzeyinin daha yüksek oranlarda gerçekleşmesine, ülke GSYİH’sında büyük paya sahip olmalarına ve ihracat düzeylerinin yüksek olmasına neden olmaktadır. Üretimin ithalata bağlı olduğu

gerçeği ve bu bölgelerdeki nüfus yoğunluğu, TR10 ile TR51 bölgelerinde ithalat düzeyinin yükselmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte, bu bölgelerde ithalat nispi olarak ihracata göre yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Bunun sonucu olarak dış ticaret hadleri TR90 ve TRC3 bölgelerine göre daha düşük düzeyde gerçekleşmektedir. Diğer taraftan, TR90 ve TRC3 bölgelerinde sanayileşme düzeyi ve nüfus yoğunluğunun düşük olması, üretim ve tüketim miktarını azaltarak bu bölgelerin ülke GSYİH'sında küçük paya sahip olmamaları neden olmaktadır. Bu durum, TR90 ve TRC3 bölgelerde ithalat düzeylerinin diğer bölgelere göre daha düşük olmasına yol açmaktadır. Ayrıca, bu bölgelerde gerçekleştirilen üretimin genel olarak tarıma dayalı olması, ihracatın göreceli olarak ithalata göre daha fazla olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla TR90 ve TRC3 bölgelerinde dış ticaret hadleri diğer bölgelere göre daha yüksek seviyede gerçekleşmektedir.

7.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkide enflasyonun rolünün Türkiye düzey 2 alt bölgeleri için incelendiği bu çalışmada ilk olarak yatay kesitler (bölgeler) arasındaki bağımlılık incelenmiştir. Paneli oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılığın dikkate alınıp alınmaması elde edilecek tahmin sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Bu nedenle ilk olarak yatay kesit bağımlılığının varlığı, Breusch-Pagan (1980) tarafından bulunan ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) tarafından sapması düzeltilen LM_{adj} (Adjusted Lagrange Multiplier) testiyle incelenmiş ve elde edilen sonuçlar “Tablo 3.2” de gösterilmiştir.

Tablo 3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Test	EG		TOT		Model
	Trendsiz	Trendli	Trendsiz	Trendli	
CD_{BP}	286.324***	261.511***	115.908***	118.037***	1974.043***
CD_{LM}	25.438***	22.822***	7.474***	7.699***	64.681***
CD	-3.156***	-3.082***	-3.292***	-3.348***	43.684***
LM_{adj}	9.876***	2.203**	2.407**	8.070***	1.456*

*, **, *** sırasıyla, % 10, % 5 ve % 1 anlamlılık seviyelerini temsil etmektedir.

“Tablo 3.2” deki GSYİH büyüme oranı ve dış ticaret hadleri serilerine ilişkin test istatistiklerine göre “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulan boş hipotez güçlü biçimde reddedilmiştir. Serilerde ve denklemde yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuç bölgelerden birine gelen bir şokun diğerlerini de etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, analizin ilerleyen aşamalarında kullanılacak yöntemler seçilirken yatay kesit bağımlılığını dikkate alan test yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmanın sonraki bölümlerinde, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel birim kök testi ve yine yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel eşbütünleşme analizi yöntemleri kullanılmıştır.

7.3. Birim Kök Test Sonuçları

Yatay kesit bağımlılığının olduğu bir durumda analizlerde kullanılacak yöntemler seçilirken yatay kesit bağımlılığını dikkate alan test yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Analizde ikinci aşama panel verilerin zaman içerisinde durağan olup olmadığının incelenmesidir. Bu doğrultuda, ikinci nesil birim kök testlerinden Bai and Carrion-i-Silvestre (2009) testi ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar “Tablo 3.3” te gösterilmiştir.

Tablo 3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Yapısal Kırılma Durumunda Bai ve Carrion-i-Silvestre (2009) Panel Birim Kök Test Sonuçları

	EG	TOT
Z	-2.345	1.108
P	3.478***	1.149
P_m	87.470***	63.725
Z^*	-2.988***	-2.424***
P^*	6.886***	3.400***
P_m^*	122.224***	86.676***

** ve *** sırasıyla % 5 ve % 1 anlamlılık seviyelerini göstermektedir. P^* and P_m^* sırasıyla sadeleştirilmiş MSB istatistiklerine ilişkin olasılık değerlerinin ortalamalarıdır. Normal dağılım gösteren Z ve P_m istatistikleri için % 1 ve % 5 anlamlılık seviyesinde kritik değerler sırasıyla 2.326 ve 1.645 iken Ki-kare dağılımı gösteren P istatistiğine ilişkin kritik değerler sırasıyla 78.616 ve 69.832’dir. Çalışmada ortak faktör sayısı Bai ve Ng (2002) tarafından önerilen panel Bayes Bilgi Kriteri (Bayesian Information Criterion) dikkate alınarak hesaplanmıştır.

“Tablo 3.3” te elde edilen sonuçlara göre “serilerin birim kök içerir” şeklinde kurulan boş hipotezin GSYİH büyüme oranı ve dış ticaret hadleri serilerinin düzey değerleri için % 1 anlamlılık seviyesinde reddedildiği görülmüştür. Bu durum yatay kesit bağımlılığı ve yapısal kırılmalar altında serilerin düzey değerlerinde durağan olduğunu göstermektedir. Ayrıca, paneli oluşturan bölgelerde her bir seri için Bai and Carrion-i-Silvestre (2009) birim kök testi ile tespit edilen yapısal kırılma tarihleri “Tablo 3.4” te sunulmuştur.

Tablo 3.4. Kırılma Yılları

Bölgeler	EG	TOT
TR10	2009	2010
TR21	2009	2010
TR22	2009	2008
TR31	2009	2010
TR32	2009	2009
TR33	2009	2010
TR41	2009	2010
TR42	2009	2009
TR51	2009	2011
TR52	2009	2011
TR61	2009	2009
TR62	2009	2010
TR63	2009	2008
TR71	2009	2009
TR72	2009	2010
TR81	2009	2010
TR82	2009	2008
TR83	2009	2010
TR90	2009	2008
TRA1	2009	2011

TRA2	2010	2009
TRB1	2006	2008
TRB2	2009	2010
TRC1	2009	2010
TRC2	2009	2011
TRC3	2009	2010

“Tablo 3.4” te görüldüğü gibi GSYİH büyüme oranı ve dış ticaret hadlerine ilişkin kırılma yılları verilmiş ve bu seriler için genel olarak kırılma yılları 2009 yılı olarak tespit edilmiştir. 2007 yılında ABD konut piyasasında başlayan ekonomik kriz, para ve sermaye piyasaları aracılığı ile diğer ülkelere yayılmıştır. 2008 yılında, özellikle Amerika ve Avrupa’da bazı büyük finansal kuruluşların iflas etmesiyle kriz derinlik ve yaygınlık kazanmıştır. Ekonomik krizin reel ekonomi üzerindeki etkileri Türkiye’de 2009 yılının ilk çeyreğinde daha da derinleşerek makroekonomik değişkenleri olumsuz yönde etkilemiştir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 385). Bu nedenle 2009 yılında GSYİH büyüme oranı ve dış ticaret hadleri gibi değişkenlerde yapısal kırılmalar meydana gelmiştir.

7.4. Dinamik Panel Eşik Regresyon Tahmin Sonuçları

İlgili yazın incelendiğinde dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin doğrusal olduğu varsayılmaktadır. Diğer bir deyişle dış ticaret hadlerinin yükselme ve düşme dönemlerinde büyüme üzerindeki mutlak etkisinin aynı olduğu (simetrik) düşünülmektedir. Ancak dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisinin asimetrik olduğu, diğer bir ifadeyle yüksek enflasyon dönemlerinde dış ticaret hadlerinin büyüme üzerindeki etkisi ile düşük enflasyon dönemlerindeki etkisinin aynı olamayabileceğinin dikkate alınması gerekmektedir (Aydın ve Esen, 2018). Bu nedenle çalışmada dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasındaki doğrusal olmayan ilişkide enflasyonun rolü 2005-2014 dönemi itibarıyla Türkiye düzey 2 alt bölgeleri için dinamik panel eşik regresyon modeli ile incelenmiş ve elde edilen bulgular “Tablo 3.5” te gösterilmiştir.

“Tablo 3.5” in üst kısmında, tahmin edilen enflasyon oranına ilişkin eşik değeri ve bu değere ilişkin % 95 güven düzeyinde güven aralığı verilmektedir. Orta kısımda ise her iki rejim tipi için dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi gösterilmektedir. $\hat{\beta}_1$, düşük enflasyon rejiminde dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki marjinal etkisini, $\hat{\beta}_2$ ise yüksek enflasyon rejiminde dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki marjinal etkisini göstermektedir. Düşük enflasyon rejimi, enflasyon oranının tahmin edilen eşik değerinin altında olması durumunda söz konusu iken yüksek enflasyon rejimi ise enflasyon oranının tahmin edilen eşik değerinin üstünde olması durumunu ifade etmektedir.

Table 3.5. Dinamik Panel Eşik Regresyon Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: EG)

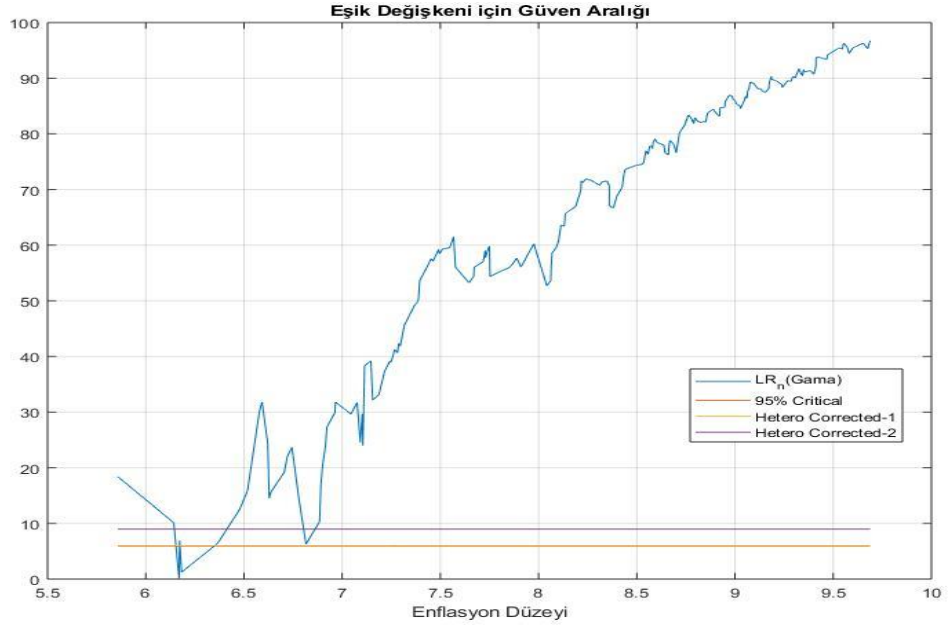
Tahmini Eşik Düzeyi (π)	
$\hat{\gamma}$	6.17***
%95 Güven Aralığı	[6.17-6.84]
Dış Ticaret Hadlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi (TOT)	
$\hat{\beta}_1$	0.055*** (0.005)
$\hat{\beta}_2$	-0.011* (0.006)
Kontrol Değişkenlerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi	
$initial_{it}$	-0.249*** (0.023)
$Openess_{it}$	1.189 (1.376)
$\hat{\delta}_1$	-0.253*** (0.025)
Gözlem Sayısı	
$\pi \leq \hat{\gamma}$	17
$\pi > \hat{\gamma}$	243
Bölge Sayısı	
	26

Not: Analizde bağımlı değişkenin bütün gecikmeleri enstrümantal değişken olarak kullanılmıştır. Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir. *, **, *** sırasıyla, % 10, % 5 ve % 1 anlamlılık seviyelerini temsil etmektedir.

“Tablo 3.5” te görüldüğü gibi iki aşamalı en küçük kareler yöntemi ile enflasyon oranına ilişkin tahmin edilen eşik değeri, % 1 anlamlılık seviyesinde istatistiksel olarak

anlamli ve % 6,17 olarak bulunmuştur. Ayrıca, eşik değerine ilişkin % 95 güven düzeyinde alt sınır % 6,17, üst sınır ise % 6,84 olarak bulunmuştur. Elde edilen eşik değerine ait hata terimleri kareleri toplamları “Grafik 3.5”te gösterilmiştir. Çalışmanın bu bulgusunda, enflasyon eşik değerinin hesaplanması ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Khan ve Senhadji (2001)’nin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için enflasyon eşik seviyesini % 11-12, Akgül ve Koç (2008) yıllık verilerle % 10.63 olarak bulmuştur. Ayrıca Aydın, Akıncı ve Yılmaz (2016)’ın Türkiye’nin de dâhil olduğu yükselen ekonomiler için enflasyon eşik değerini % 13.68 bulurken, Aydın, Esen ve Bayrak (2016) ise % 7.97 olarak bulmuşlardır. Bu çalışmada tahmin edilen enflasyonist eşik değerin ilgili yazınla tutarlı olduğu söylenebilir.

“Tablo 3.5” e göre $\hat{\beta}_1$ rejim katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde 0,055, $\hat{\beta}_2$ rejim katsayısının ise %10 anlamlılık seviyesinde -0.011 değerini aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Bu durum düşük ya da ılımlı enflasyon rejiminde dış ticaret hadlerinin ekonomik büyümeye olan marjinal etkisinin pozitif yönde; yüksek enflasyon rejiminde ise negatif yönde olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle eşik değerin altında dış ticaret hadleri ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken, eşik değerin üstünde ise olumsuz yönde etkilemektedir. Rejim katsayılarına büyüklük olarak bakıldığında ise dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yüksek enflasyon rejimine göre düşük enflasyon rejiminde daha güçlü olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, “Tablo 3.5”de GSYİH’nin birinci derece gecikmeli değerine ilişkin katsayının % 1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer taraftan dışa açıklık değişkenine ilişkin katsayının istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir.

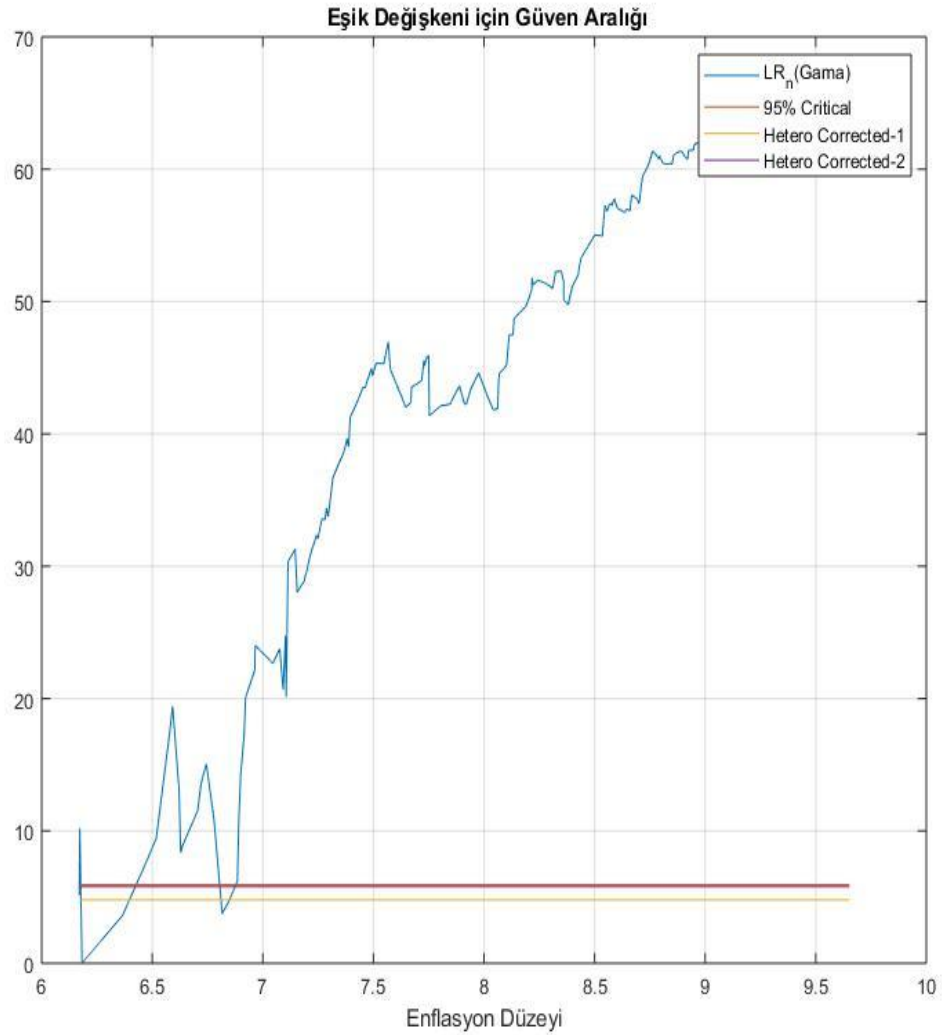
Grafik 3.5 Eşik Değerine ait Güven Aralığı ve Hata Terimleri Kareleri Toplamları.

Ekonomik büyüme ve dış ticaret hadlerine ilişkin Bai and Carrion-i-Silvestre (2009) birim kök testi ile tespit edilen ve “Tablo 3.5” de gösterilen yapısal kırılma tarihleri dikkate alınarak kukla değişkenler oluşturulmuştur. Ekonomik büyüme için $kukla_{it}^{EG}$ ve dış ticaret hadleri için $kukla_{it}^{TOT}$ değişkenleri üretilmiştir. Dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisinde enflasyonun rolünü yapısal kırılmalar altında incelemek amacıyla kukla değişkenler modele dahil edilerek Dinamik Panel Eşik Regresyon Modeli ile yeniden tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgular “Tablo 3.6” da gösterilmiştir.

Table 3.6. Yapısal Kırılmalar Altında Dinamik Panel Eşik Regresyon Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: *EG*)

Tahmini Eşik Düzeyi (π)	
$\hat{\nu}$	6.18***
%95 Güven Aralığı	[6.17-6.84]
Dış Ticaret Hadlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi (<i>TOT</i>)	
$\hat{\beta}_1$	0.035*** (0.007)
$\hat{\beta}_2$	-0.008** (0.004)
Kontrol Değişkenlerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi	
$initial_{it}$	-0.330*** (0.050)
$Openess_{it}$	1.858 (1.281)
$kukla_{it}^{EG}$	-0.063** (0.030)
$kukla_{it}^{TOT}$	0.111*** (0.026)
$\hat{\delta}_1$	-0.181*** (0.026)
Gözlem Sayısı	
$\pi \leq \hat{\nu}$	19
$\pi > \hat{\nu}$	241
Bölge Sayısı	26

“Tablo 3.6” da görüldüğü üzere yapısal kırılmalar altında enflasyon oranına ilişkin tahmin edilen eşik değer diğer modelde bulunan değere yakın bir şekilde % 6,18 olarak bulunmuştur. Ayrıca, eşik değerine ilişkin % 95 güven düzeyinde alt sınır ve üst sınır ise değişmemiştir. Elde edilen eşik değerine ait hata terimleri kareleri toplamları “Grafik 3.6” da gösterilmiştir.

Grafik 3.6 Yapısal Kırılmalar Altında Eşik Değerine ait Güven Aralığı ve Hata Terimleri Kareleri Toplamları

“Tablo 3.6” da görüldüğü gibi $\hat{\beta}_1$ rejim katsayısının % 1 anlamlılık düzeyinde 0,035, $\hat{\beta}_2$ rejim katsayısının ise % 5 anlamlılık seviyesinde -0.008 değerini aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Bu durum düşük ya da ılımlı enflasyon rejiminde dış ticaret hadleri ekonomik büyümeyi olumlu yönde; yüksek enflasyon rejiminde ise olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Rejim katsayılarına büyüklük olarak bakıldığında ise dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yüksek enflasyon rejimine göre düşük enflasyon rejiminde daha güçlü olduğu görülmektedir. Ayrıca, “Tablo 3.6” ya göre diğer modelde olduğu gibi GSYİH’nin birinci

derece gecikmeli değerine ilişkin katsayının % 1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu, dışa açıklık değişkenine ilişkin katsayının istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Diğer taraftan kukla değişkenler ile GSYİH arasında istatistiksel olarak % 1 anlamlılık seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu durum yapısal kırılmaların dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisini etkilediğini ve dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bulgular, dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini açıklamada enflasyon düzeyinin önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Ayrıca, dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerinde doğrusal olmayan bir etkiye sahip olduğunu da açıklamaktadır. Bununla beraber, dış ticaret hadlerindeki artışın ekonomik büyümeye etkisinin ılımlı ya da düşük enflasyon düzeyinde olumlu; yüksek enflasyon düzeyinde ise olumsuz olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Dış ticaret hadleri ülkelerin dış ticaretten elde ettikleri kazanç veya kayıpları tespit etmeye yönelik olarak kullanılan önemli bir analiz aracıdır. Ülkelerin dış ticaretten kazançlı veya zararlı çıktığını sadece dış ticaret hadlerine bakılarak değerlendirme yapmanın ne denli doğru olduğu konusunda birçok tartışma bulunmaktadır. Ancak ülkelerin dış ticaretteki durumunun değerlendirilmesinde dış ticaret hadlerinin genel kabul gören bir analiz olduğu gerçeği değişmemiştir. Dış ticaret durumunun iyileşmesi dış ticaret hadlerinin ülke lehine dönmesiyle ilgilidir.

Dış ticaret hadlerindeki değişim, taraf ülkenin avantajlı ya da dezavantajlı olmasına yol açmaktadır. Dış ticaret hadlerinin yükselmesi yani bir birim ihraç malına karşılık olarak daha fazla ithal malı satın alınabilmesi, ülkeler arasındaki artan gelir farklılıklarının azaltılmasında önemli bir rol üstlenerek ülke içerisinde kişi başına gelirin artmasını sağlayabilmektedir. Ayrıca, uluslararası piyasada ülkenin rekabet gücünü ve devamında satın alma gücünü arttırarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratabilmektedir. Diğer taraftan ihraç malları fiyatının ithal malları fiyatına göre nispi olarak düşmesi olarak tanımlanan dış ticaret hadlerindeki bozulma, ülkenin bir birim ithal malı için daha fazla ihraç malı satmasına neden olarak ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki yapabilmektedir.

Dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ülkelerin enflasyon düzeylerine göre farklılaşabilmektedir. Enflasyonist bir ortamın yaşandığı bir ülkede, yurtdışı fiyatlar yurtiçi fiyatlara göre daha ucuz olacağından ithalat artmakta ve ihracat azalmaktadır. Bu durumda dış ticaret hadleri ülke aleyhine dönüşmektedir. Düşük düzeyde enflasyon oranına sahip bir ülkede yurtiçi fiyatlar yurtdışı fiyatlara göre daha ucuz olmasına ve ithalat azaltırken ihracatın artmasına yol açmaktadır. Bu durumda dış ticaret hadleri ülke lehine dönüşmektedir.

Dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin anlaşılabilmesi adına enflasyon oranına ilişkin makul düzeyin ne olduğunun belirlenmesi önem arz etmektedir.

Bu doğrultuda 2005-2014 dönemi itibariyle dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisindeki enflasyonun rolü Türkiye’de düzey 2 alt bölgeleri bazında Dinamik Panel Eşik Regresyon modeli incelenmiştir. Modelde bağımlı değişken olarak ekonomik büyümeyi temsilen yıllık GSYİH (sabit fiyatlarla \$) kullanılmıştır. Yıllık ihracat ve ithalat toplamının GSYİH’ye bölünmesiyle elde edilen dışa açıklık oranı ile yıllık ihracat toplamının (\$) yıllık ithalat toplamına (\$) oranlanmasıyla hesaplanan dış ticaret hadleri modelde bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Tüketici fiyat endeksi ile hesaplanan yıllık enflasyon oranı modelde eşik değişkeni olarak yer almıştır.

Çalışmada ilk olarak modelde kullanılan değişkenlere ilişkin yatay kesit bağımlılığının varlığı Breusch-Pagan (1980) tarafından bulunan ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) tarafından sapması düzeltilen LMadj (Adjusted Lagrange Multiplier) testiyle test edilmiştir. Değişkenlere ilişkin test istatistiklerine göre “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulan boş hipotez güçlü biçimde reddedilmiş ve değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci aşamada serilerin durağanlığını test etmek için yapısal kırılmaları ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil Carrion-i-Silvestre (2009) panel birim kök testleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, değişkenlerin düzey değerleri için “serilerin birim kök içerir” şeklinde kurulan boş hipotezin % 1 anlamlılık seviyesinde reddedildiğini göstermiştir. Ayrıca, Bai and Carrion-i-Silvestre (2009) birim kök testi ile paneli oluşturan bölgelerde her bir değişken yapısal kırılma tarihleri belirlenmiştir. ABD konut piyasasında başlayan ekonomik krizin etkilerinin Türkiye’de görülmeye başlandığı 2009 yılı kırılma yılı olarak tespit edilmiştir.

Çalışmada bir sonraki aşama dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisinin asimetrik, diğer bir ifadeyle yüksek enflasyon dönemlerinde dış ticaret hadlerinin büyüme üzerindeki etkisi ile düşük enflasyon dönemlerindeki etkisinin farklı olduğunu gösterebilmek amacıyla Dinamik Panel Eşik Regresyon modeli uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre enflasyon oranına ilişkin tahmin edilen eşik değeri, % 6,17 olarak bulunmuştur. Enflasyon eşik değerinin hesaplanması ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında Khan ve Senhadji (2001)’ nin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için

enflasyon eşik seviyesini % 11-12, Akgül ve Koç (2008) yıllık verilerle % 10.63 olarak bulmuştur. Ayrıca Aydın, Akıncı ve Yılmaz (2016)'ın Türkiye'nin de dâhil olduğu yükselen ekonomiler için enflasyon eşik değerini % 7.97 bulurken; Aydın, Esen ve Bayrak (2016) ise % 13.68 olarak bulmuşlardır. Bu çalışmada tahmin edilen enflasyona ilişkin eşik değerin ilgili yazınla tutarlı olduğu söylenebilir.

Türkiye'de dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisinde enflasyon oranının eşik değerin altında olması durumunda dış ticaret hadleri ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken, eşik değerin üstünde ise olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle, düşük ya da ılımlı enflasyon rejiminde dış ticaret hadlerinin ekonomik büyümeye olan marjinal etkisinin pozitif yönde; yüksek enflasyon rejiminde ise negatif yönde olduğunu göstermektedir. Ayrıca, rejim katsayılarına büyüklük olarak bakıldığında ise dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yüksek enflasyon rejimine göre düşük enflasyon rejiminde daha güçlü olduğu görülmektedir.

Dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisinde enflasyonun rolünü yapısal kırılmalar altında incelemek amacıyla kukla değişkenler modele dahil edilerek Dinamik Panel Eşik Regresyon Modeli ile yeniden tahmin edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, edilen eşik değer diğer modelde bulunan değere yakın bir şekilde % 6,18 olarak bulunmuştur. Ayrıca, diğer modelden elde edilen sonuçlara benzer olarak dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme ilişkisinde enflasyonun rolünün değişmediği görülmüştür. Enflasyon oranının eşik değerin altında ya da üzerinde olması durumunda dış ticaret hadlerinin ekonomik büyümeyi sırasıyla pozitif ve negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, dış ticaret hadlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini açıklamada enflasyon düzeyinin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Enflasyon düzeyi, dış ticaret hadleri ve ekonomik büyüme arasında ters "U" şeklinde doğrusal olmayan bir ilişkiye neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, dış ticaret hadlerindeki artışın ekonomik büyümeye etkisi ılımlı ya da düşük enflasyon düzeyinde olumlu, yüksek enflasyon düzeyinde ise olumsuz olmaktadır. Bu doğrultuda, dış ticaret hadlerindeki bir iyileşmenin ekonomik büyümeyi olumlu etkileyebilmesi ve sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi

adına politika yapıcılar enflasyon makul düzeyininin ne olması gerektiğini iyi belirlemelilerdir. Diğer bir ifadeyle, politika yapıcılar büyüme ve enflasyon hedeflemesi politikalarında belirlenen enflasyon düzeyini dikkate almalıdırlar.

KAYNAKÇA

- ACAR, Y. (2002) **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, Bursa, Vipaş Yayınları.
- ACAR, Y. (2008) **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**, 5. bs., Bursa, Dora Yayıncılık.
- AĞAYEV, S.; N. YAMAK (2009) “Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri.” **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 23, Sayı 4, ss.179-204.
- AKGÜL, I.; S. ÖZDEMİR (2012) “Enflasyon eşiği ve ekonomik büyümeye etkisi”, **İktisat İşletme ve Finans**, vol. 27, Issue 313, pp.85-106.
- AKGÜL, Ş. I.; S. Ö. KOÇ (2008) “Türkiye’de Enflasyon ve Büyüme Arasındaki İlişkide Enflasyonist Eşik Düzeyinin Tahmini”, **9th Econometrics and Statistics Symposium**, Kusadası, İzmir, Türkiye.
- ALP, C. (2018) “Cinsiyet Eşitsizliğinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, **Giresun Üniversitesi, S.B.E.** Giresun.
- ALVAREZ, J; M. ARELLANO (2003) “The Time Series and Cross-Section Asymptotics of Dynamic Panel Data Estimators”, **Econometrica**, vol. 71, Issue 4, pp.1121-1159.
- ARELLANO, M.; O. BOVER (1995) “Another look at the instrumental variable estimation of error-components models”, **Journal of econometrics**, vol. 68, Issue 1, pp.29-51.
- ASLAN, N.; D. YÖRÜK (2008) “Teoride Ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri Ve Kalkınma İlişkisi”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 25, Sayı 2, ss.33-69.
- ASLAN, N.; D. YÖRÜK (2008) “Teoride ve uygulamada dış ticaret hadleri ve kalkınma ilişkisi”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 25, Sayı 2, ss.33-69.
- AY, A.; Y. ÖZEL, S. İNAN (2016) “Dış Ticaret Hadlerindeki Değişimlerin Ülkelerin Büyümesi Üzerine Etkileri; Türkiye Örneği”, **International Conference on Economics, Turkish Economic Association, ICE-TEA 2016**, ss.440-446.
- AYDIN, C. ESEN, M. BAYRAK (2016) “Inflation and Economic Growth: A Dynamic Panel Threshold Analysis for Turkish Republics in Transition Process”, **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, Cilt 229, pp.196-205.

- AYDIN, C.; E. ESEN (2018) “Does the level of energy intensity matter in the effect of energyconsumption on the growth of transition economies? Evidence fromdynamic panel threshold analysis”, **Energy Economics**, vol. 69, pp.185-195.
- AYDIN, C.; M. AKINCI, Ö. YILMAZ (2016) “Ekonomik Büyüme Dinamizmini Enflasyon Ne Zaman Engeller? Yükselen Ekonomiler Üzerine Bir Dinamik Panel Eşik Modeli”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt 18, Sayı 3, ss.748-761.
- AYDIN, C.; Ö. ESEN (2016) “The Threshold Effects of Current Account Deficits on Economic Growth in Turkey: Does the Level of Current Account Deficit Matter?”, **International Journal of Trade, Economics and Finance**, Vol. 7, No. 5.
- AYDOĞUŞ, İ.; G. DİLER (2006) “Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss.89-102.
- AYTEMİZ, S. (2010) “Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi”, **Mali Ufuklar Dergisi**, Mersin, Sayı 2, ss.55-77.
- AZGIT, İ.; L. S. BALABAN (2015) **Economicus-Türkiye Ekonomisi- Uluslararası İktisat- Büyüme**, Ankara, Pegem Akademi, ss.309.
- BAÍ, J.; J. L. CARRİON-İ-SİLVESTRE (2009) “Structural changes, common stochastic trends, and unit roots in panel data. Rev. Econ. Stud”, vol. 76, Issue 2, pp.471–501.
- BAÍ, J.; P. PERRON (2003) “Computation and analysis of multiple structural change models”, **Journal of applied econometrics**, vol. 18, Issue 1, pp.1-22.
- BASU, P.; D. MCLEOD (1992) “Terms Of Trade, And Economic Fluctuations İn Developing Countries”, **Journal of Development Economics**, Vol. 37, pp.89-110.
- BERBER, M. (2006) **İktisadi Büyüme ve Kalkınma; Teori-Politika-Uygulama**, Trabzon, Derya Kitapevi Yayınları.
- BERBER, M. (2011) **İktisadi Büyüme Ve Kalkınma Büyüme Teorileri ve Kalkınma Ekonomisi**, Trabzon, Derya Kitabevi.
- BERBER, M. (2015) **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 5. bs., Trabzon, Derya Kitabevi.
- BİCK, A. (2010) “Threshold effects of inflation on economic growth in developing countries”, **Economics Letters**, vol. 108, Issue 2, pp.126-129.

- BLEANEY, M.; D. GREENAWAY (2001) “The impact of terms of trade and real exchange rate volatility on investment and growth in sub-Saharan Africa”, **Journal of development Economics**, Vol. 65, Issue 2, pp.491-500.
- BREITUNG, J. (2005) “A parametric approach to the estimation of cointegration vectors in panel data”, **Econometric Reviews**, vol. 24, Issue 2, pp.151-173.
- BREUER, J. B.; R. MCNOWN, M. WALLACE (2002) “Series-specific unit root tests with panel data”, **Oxford Bulletin Of Economics And Statistics**, vol. 64, Issue 5, pp.527-546.
- BREUSCH, T. S.; A. R. PAGAN (1980) “The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics”, **The Review of Economic Studies**, vol. 47, Issue 1, pp.239-253.
- CAMBAZOĞLU, B.; H. S. KARAALP (2012) “Trends in Turkey’s terms of trade from 198 to 2011”, **Procedia Social and Behavioral Sciences**, Cilt 58, ss.1228-1238.
- CANER, M.; B. E. HANSEN (2004) “Instrumental variable estimation of a threshold model”, **Econometric Theory**, vol. 20, Issue 5, pp.813-843.
- CARRION-Í-SILVESTRE, J. L.; T. D. BARRÍO-CASTRO, E. LOPEZ-BAZO (2005) “Breaking the panels: an application to the GDP per capita”, **The Econometrics Journal**, vol. 8, Issue 2, pp.159–175.
- CHAREMZA, W. W.; D. F. DEADMAN (1997). **New directions in econometric practice**. Books.
- CHOİ, I. (2001) “Unit root tests for panel data”, **Journal of international money and Finance**, vol. 20, Issue 2, pp.249-272.
- ÇİĞDEM, Y. (2013) “Enflasyon – Enflasyon Belirsizliği Ve Merkez Bankası Bağımsızlığı İlişkisi”, Yüksek Lisans Tezi, **Gaziosman Üniversitesi S.B.E.** Tokat.
- DİLBER, İ. (2018) **Büyüme Teorileri**, 1. bs., İzmir, Kitapana Yayınevi.
- DİLER, H. G. (2006) “Reel Döviz Kurları-Dış Ticaret Hadleri İlişkisi Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, S.B.E.** Afyonkarahisar.
- DİNLER, Z. (2001) **İktisada Giriş**, 7. bs., Bursa, Ekin Yayınevi.
- DİNLER, Z. (2017) **İktisada Giriş**, Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- DÖNMEZ, Ö. (2015) **Kavram Teori Ve Politikalar**, 10. bs., Ankara, Gazi Kitabevi.

- DUASA, J. (2011) "Terms of trade and economic growth: An estimate of the threshold level of terms of trade for Malaysia", **International Journal of Economic Perspectives**, vol. 5, Issue 1, pp.29-43.
- EĞİLMEZ, M. (2012) Büyüme Başka Şey Gelişme Başka, "Çevrimiçi", <http://www.mahfiegilmez.com/2012/09/buyume-baska-sey-gelisme-baska.html>, Erişim 30/04/2019.
- EĞİLMEZ, M.; E. KUMCU (2011) **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- EKİNCİ, R.; O. TÜZÜN, H. KAHYAOĞLU (2015) "Dış Ticaret Hadleri Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", **Optimum: Journal of Economics & Management Sciences/Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss.83-100.
- ERDOĞAN, S.; Ş. CANBAY, (2016) "İktisadi Büyüme-Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, ss.29-43.
- ESPINOSA, V. M.; S. RUSSELL (1997) "History and theory of the NAIRU: a critical review", **Economic Review**, pp.4-25.
- GÖÇER, H.; A. AKINCIOĞLU, N. ÖZTAŞKIN, S. GÖKSU, İ. GÜLÇİN (2013) "Synthesis, Antioxidant, and Antiacetylcholinesterase Activities of Sulfonamide Derivatives of Dopamine-R elated Compounds", **Archiv der Pharmazie**, vol. 346, Issue 11, pp.783-792.
- GÖÇER, İ.; M. MERCAN, H. HOTUNLUOĞLU (2012) "Seçilmiş OECD Ülkelerinde Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Çoklu Yapısal Kırılmalı Panel Veri Analizi", **Maliye dergisi**, Sayı 163, ss.449-470.
- GÖKALP, M. F. (2000) "Liberalizasyon Sürecinde Türkiye'de Dış Ticaret Hadleri Tredi ve Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Gelir Etkisi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, ss.49-65.
- GÖKTAŞ, Ö. (2005) **Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi**, İstanbul, Beşir Kitabevi.
- GÖVDELİ, T. (2018) "Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi", Doktora Tezi, **Gaziantep Üniversitesi, S.B.E.** Gaziantep.
- GÜNAYDIN, D. (2013) "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Giderilmesinde Kalkınma Ajanslarının Yeri: İzka Mali Destek Programları Örneği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, ss.73-101.

- GÜNEŞ, S.; S. P. GÜREL, B. CAMBAZOĞLU (2013) “Dış Ticaret Hadleri, Dünya Petrol Fiyatları Ve Döviz Kuru İlişkisi, Yapısal Var Analizi: Türkiye Örneği”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt 9, Sayı 20, ss.1-17.
- GÜNŞOY, G. (2013) **İktisadi Büyüme**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını.
- GÜVEL, E. A. (2011) **Ekonomik Büyüme Kuramları: Ulusların Zenginliği'nin Dinamikleri**, Adana, Karahan Kitabevi.
- HABERLER, G. A. (1961) “Survey of International Trade Theory”, **Princeton University Press**.
- HADRİ, K. (2000) “Testing for stationarity in heterogeneous panel data”, **The Econometrics Journal**, vol. 3, Issue 2, pp.148-161.
- HANSEN, B. E. (1999) “Threshold effects in non-dynamic panels: Estimation, testing, and inference”, **Journal of econometrics**, vol. 93, Issue 2, pp.345-368.
- HANSEN, B. E. (2000) “Sample Splitting And Threshold Estimation”, **Econometrica**, vol. 68, Issue 3, pp.575-603.
- HANSEN, B.E. (2000) “Sample splitting and threshold estimation”, **Econometrica**, vol. 68, Issue 3, pp.575-603.
- HEPAKTAN, E. (2006) “1980’den Günümüze, Türkiye’nin Dış Ticaretindeki Yapısal Değişimin Dış Ticaret Hadleri Üzerine Etkisi”, **Celal Bayar Üniversitesi, S.B.E.** Manisa.
- HEPAKTAN, E.; H. KARAKAYALI (2009) “1980-2008 Döneminde Türkiye’nin Dış Ticaret Hadlerinin Analizi”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, ss.181-210.
- İM, K. S.; M. S. PESARAN, Y. SHİN (2003) “Testing for unit roots in heterogeneous panels”, **Journal of econometrics**, vol. 115, Issue 1, pp.53-74.
- İNCEKARA, A.; TATOĞLU, Y. F. (2008) “Türkiye Ekonomisinde Son Yıllarda Yaşanan Yüksek Oranlı Büyüme Rakamlarının İç Piyasa Üzerindeki Etkileri”, **İstanbul Ticaret Odası Türkiye Ekonomisi Yayınları**, ss.58.
- İYİBOZKURT, E. (1995) **Uluslararası İktisat Teori Ve Politika**, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- JAWAİD, S. T.; S. A. RAZA (2013) “Effects of terms of trade on growth performance of India. Economic Modelling”, Cilt 33, pp.940-946.
- KAMACI, A. (2012) “Dış Ticaretin Büyüme, İstihdam ve Reel Ücretler Üzerine Etkisi”, Doktora Tezi, **Sakarya Üniversitesi S.B.E.** Sakarya.

- KAPLAN, F. (2016) **Ekonomik Büyüme Dolaylı Belirleyicileri ve Bir Uygulama**, Ankara, Savaş Yayınevi.
- KAR, M.; H. AĞIR, (2006) “Türkiye’de Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme Yaklaşımı İle Nedensellik Testi: 1926-1994”, **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 6, Sayı 11, ss.50-68.
- KAR, M.; Ş. NAZLIOĞLU, H. AĞIR (2011) “**Financial development and economic growth nexus in the MENA countries: Bootstrap panel granger causality analysis. Economic modelling**”, vol. 28, Issue 1-2, pp.685-693.
- KARACA, A. A., B. ŞAHİN (2010) “Kalkınma Modellerine Teorik Yaklaşımlar”, **Anadolu BİL Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Sayı 18, ss.38-47.
- KARAKAYALI, H. (2002) **Makro Ekonomi**, Manisa, Emek Matbaası.
- KARAKÖY, Ç.; İ. N. YALMAN (2012) "Türkiye’de 1980 Sonrası Dış Borç Ve Büyüme İlişkileri", **3. Uluslararası Ekonomi Konferansı**, İzmir, Türkiye, 1-3 Kasım.
- KARLUK, R. (1991) **Uluslararası Ekonomi**, 3. Bs., İstanbul, Bilim Ve Teknik Yayınevi.
- KARLUK, R. (1996) **Uluslararası Ekonomi**, 4. bs., İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- KARLUK, S. R. (2005) **Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm**, 10. bs., İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- KARLUK, S. R. (2013) **Uluslararası Ekonomi**, No: 2864, 10. Bs., İstanbul, Beta Basım Yayın.
- KAYKUSUZ, M. (2001) “Maliyet Enflasyonu ve Türkiye’de Maliyet Enflasyonunun Nedenleri”, **Academia**.
- KHAN, M. S.; A. S. SSNHADJİ (2001) “Threshold effects in the relationship between inflation and growth”, **Imf Staff Papers**, vol. 48, Issue 1, pp.1-21.
- KIZILTAN, A.; M. ERSUNGUR (2007) “Türkiye’de iller ve bölgelerin ekonomik gelişme düzeyleri arasındaki uzun dönemli ilişkiler”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, vol. 10, Issue 2, pp.269-286.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (2001) "Causes of Inflation in Turkey: A Literature Survey with Special Reference to Theories of Inflation", **Economics Bulletin AccessEcon**, vol. 28, Issue 21, pp.1.

- KİP, E. “Türkiye Dış Ticaret Hadleri” “Çevrimiçi”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/ticarehad.doc>, Erişim 26/ 08/2019.
- KREMER, S.; A. BİCK, D. NAUTZ (2013) “Inflation and growth: new evidence from a dynamic panel threshold analysis”, **Empirical Economics**, vol. 44, Issue 2, pp.861-878
- KUMBARACIBAŞI, O. (1976) **Dış Ticaret Teorisi Ve Uluslararası Ekonomi**, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- LEE, J.; M. C. STRAZIČIČ (2004) “Minimum LM unit root test with one structural break. Manuscript”, **Department of Economics, Appalachian State University**, pp.1-16.
- LEVİN, A.; C. F. LİN, C. S. J. CHU (2002) “Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample propertie”, **Journal of econometrics**, vol. 108, Issue 1, pp.1-24.
- LUTZ, M. (1994) “The effects of volatility in the terms of trade on output growth: New evidence”, **World Development**, Vol. 22, Issue 12, pp.1959-1975.
- MADDALA, G. S.; S. WU (1999) “A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test”, **Oxford Bulletin Of Economics And Statistics**, vol. 61, Issue 1, pp.631-652.
- MEİER, G. M.; R. E. BALDWİN (1957) “Economic Development: Theory, History, Policy”, **John Wiley & Sons Inc.**, New York.
- MENDOZE, E. G. (1995) “The terms of trade, the real exchange rate and economic fluctuations”, **International Economic Review**, Cilt 36, Issue 1, pp.101-137.
- MUCUK, M. (2015) **Makro İktisat Teori ve Türkiye Uygulaması**, 2. Bs., Konya, Billur Yayınevi.
- MUMCU, N. (1969) **Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- OĞUZ, S. (2017) “Dış Ticaret Hadleri İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi, S.B.E.** Balıkesir.
- OKTAR, S.; L. DALYANCI (2012) “Dış Ticaret Hadlerinin Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 33, Sayı 2, ss.1-18.
- ORHAN, O. Z. (1995) **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, İstanbul, Filiz Kitabevi.

- ÖZDEMİR, K.; G. DELİCE (2012) **Uluslararası Ekonomik İlişkiler I-II**, İstanbul, Lisans Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, S.; B. GÖVDERE (2010) “Küresel finansal kriz ve Türkiye ekonomisine etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, ss.377-397.
- PARASIZ, İ. (1997) **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, 6. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.
- PARASIZ, İ. (2013) **Makro Ekonomi**, 10. bs., Bursa, Ezgi Kitabevi.
- PARASIZ, M. İ. (2003) **Ekonomik Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Giriş**, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- PESARAN, M. H. (2004) “General diagnostic tests for cross section dependence in panels”, **Papers**.
- PESARAN, M. H. (2006) “Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure”, **Econometrica**, vol. 74, Issue 4, pp.967-1012.
- PESARAN, M. H.; A. ULLAH, T. YAMAGATA (2008) “A bias-adjusted LM test of error cross-section independence”, **The Econometrics Journal**, vol. 11, Issue 1, pp.105-127.
- RAMÍREZ-RONDÁN, N. R. (2013) “Essays on Dynamic Panel Threshold Models”, A Doctoral Dissertation, **University of Wisconsin**.
- ROODMAN, D. (2009) “A note on the theme of too many instruments”, **Oxford Bulletin of Economics and statistics**, vol. 71, Issue 1, pp.135-158.
- SARAFİDİS, V.; T. WANSBEEK (2012) “Cross-sectional dependence in panel data analysis”, **Econometric Reviews**, vol. 31, Issue 5, pp.483-531.
- SARITAŞ, T. (2017) “Türkiye’de Ekonomik, Sosyal Ve Politik Küreselleşme Süreci İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi”, Doktora Tezi, **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, S.B.E.** Bilecik.
- SEYİDOĞLU, H. (2003) **Uluslararası İktisat**, 15. bs., İstanbul, Güzem Can Yayını.
- SEYİDOĞLU, H. (2006) **İktisat Biliminin Temelleri**, İstanbul, Güzem Can Yayını.
- SEYİDOĞLU, H. (2015) **Uluslararası İktisat**, 20. bs., İstanbul, Güzem Can Yayını.
- SEYİDOĞLU, H. (2017) **Uluslararası İktisat**, 21. bs., İstanbul, Güzem Can Yayını.
- ŞEN, H. (2013) “Türkiye’nin Dış Ticaret Hadlerinin Değişimi Ve Gelir Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.

- ŞENGÜL, Ü.; S. ESLAMİAN, E. MİRAC (2013) “Türkiye’de istatistiki bölge birimleri sınıflamasına göre düzey 2 bölgelerinin ekonomik etkinliklerinin DEA yöntemi ile belirlenmesi ve Tobit Model uygulaması”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 11, Sayı 21, ss.75-99.
- ŞİRİNER, İ.; Y. DOĞRU (2005) “Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, ss.162-182.
- TABAN, S. (2010) **İçsel Büyüme Modelleri Ve Türkiye**, Bursa, Ekin Basım Yayın.
- TABAN, S.; B. GÜNŞOY, B. GÜNŞOY, Z. ERDİNÇ, M. AKTAŞ (2013) “İktisadi büyüme”, **Eskişehir, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları**, No: 1855.
- TAŞÇI, H.; M. E. ERÇAKAR (2016) “Prebisch-Singer Tezinin Dış Ticaret Hadleri Aracılığıyla Türkiye İçin Test Edilmesi”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, ss.232-249.
- TAYLOR, M. P.; L. SARNO (1998) “The behavior of real exchange rates during the post-Bretton Woods period”, **Journal Of International Economics**, vol. 46, Issue 2, pp.281-312.
- TOLEDO, H. (2014) “Terms of trade instability and output growth in Bolivia”, **The Journal of Developing Areas**, pp.275-286.
- TÜRKER, M. T. (2009) “İçsel Büyüme Teorilerinde İçsel Büyümenin Kaynağı Ve Uluslararası Ticaret Olgusuyla İlişkisi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 25.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2014), “Çevrimiçi”, <http://tuik.gov.tr/Start.do> Erişim 01/03/2019.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (2017), “Çevrimiçi”, <http://tuik.gov.tr/Start.do> Erişim 15/02/2019.
- TÜRKİYE SAĞLIK ENSTİTÜLERİ BAŞKANLIĞI, “Çevrimiçi”, <https://www.tuseb.gov.tr/enstitu/tacese/-statistiksel-b-lge-birimleri-nomenklatur-nuts> Erişim 10/03/2019.
- TÜYLÜOĞLU, Ş. (2007) **Ekonomik Büyüme Ve Uluslararası Refah Düzeyi İktisada Giriş**, Ankara, Gazi Kitabevi.
- ÜNSAL, E. (2007) **İktisadi Büyüme**, Ankara, İmaj Yayınevi.
- ÜNSAL, E. M. (2009) **Makro İktisat**, 8. Bs., Ankara, İmaj Yayıncılık.
- ÜNSAL, E.M. (2016) **İktisadi Büyüme**, 2. bs., Ankara, BB101 Yayınları.

- WONG, H. T. (2010) “Terms of trade and economic growth in Japan and Korea: an empirical analysis”, **Empirical Economics**, Vol 38, Issue 1, pp.139-158.
- YARDIMCI, P. (2006), “İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, ss.96-114.
- YELDAN, E. (2011) **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri**, 2. bs., Ankara, Efil Yayınevi.
- YILDIRIM, A. (2011) “Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi”, **Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 15.
- YILDIRIM, K.; D. KARAMAN, M. TAŞDEMİR (2016) **Makroekonomi**, 13. bs., Eskişehir, Seçkin Yayıncılık.
- YILMAZ, Ö. G. (2005) “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi**, Sayı 2, ss.63-76.
- YILMAZ, S. (2010) **Makroekonomik Teoride Yatırım Büyüme ve Enflasyon**, İstanbul, Beşir Kitabevi.
- YİĞİTBAŞI, Ş.; N. A. ATABEY (2001) **İktisada Giriş**, 2. bs., Konya, Sel-Ün Vakfı.
- YÖRÜK, D. (2008) “Teoride Ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri Ve Kalkınma İlişkisi”, Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi, S.B.E.** İstanbul.

EKLER

EK 1: İBBS-2 Bölgesel Sınıflandırma

<i>Bölgeler</i>	<i>İller</i>
TR10	İstanbul
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
TR22	Balıkesir, Çanakkale
TR31	İzmir
TR32	Aydın, Denizli, Muğla
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR51	Ankara
TR52	Konya, Karaman
TR61	Antalya, Isparta, Burdur
TR62	Adana, Mersin
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kirsehir
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: <https://www.tuseb.gov.tr/>

ÖZGEÇMİŞ

Dilek ÖZÇOBAN, 1994 yılında Muğla/Milas’da doğdu. İlköğretim ve Lise eğitimini Milas’da tamamladı. Ardından Balıkesir Üniversitesinde İktisat lisans eğitimini tamamladı. Daha sonra Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı; İktisat Tezli Yüksek Lisans Programını tamamlamıştır.

